

Võõrkeelte oskus ja kasutamine, seos sotsiaalse integratsiooni ja mobiilsusega Eesti ühiskonnas 2002-2003

*Kvantitatiivne analüüs küsitluse
“Mina. Maailm. Meedia.” baasil*

Aruande ostja:

Haridus- ja Teadusministeerium

Aruande koostajad:

Anu Masso, MA, Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja
kommunikatsiooni osakond

Triin Vihalemm, Dots. PhD, Tartu Ülikool,
ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
ANDMED JA MEETOD.....	4
I VÕÕRKEELTE OSKUS JA KASUTAMINE EESTIS 2002-2003.....	6
II VÕÕRKEELTE OSKUSE JA KASUTAMISE RÜHMAD EESTI ÜHISKONNAS..	16
ALGTUNNUSED	17
VAHEINDEKSID	17
LÕPLIK VÕÕRKEELTE INDEKS	17
III VÕÕRKEELED JA SOTSIAALNE INTEGRATSIOON	22
3.1. SUHTUMINE ÜHISKONDLIKESSE MUUTUSTESSE	22
3.2. MAJANDUSLIK MOBILSUS JA KONKURENTSIVÕIME.....	25
3.3. SOTSIAALNE KUULUVUSTUNNE	30
IV VÕÕRKEELTE OSKUS JA SOTSIAALSE RUUMI LAIENEMINE.....	37
4.1. RUUMILISE MUUTUSE TUNNETUS.....	37
4.2. REAALNE JA SOOVITAV RUUMILINE MOBILSUS.....	39
4.3. MEEDIATARBIMINE, MEEDIARUUM.....	43
V VÕÕRKEELTE OSKUS, VÄÄRTUSED, ELUSTIIL JA KULTUURITARBIMINE	45
5.1. VÄÄRTUSED.....	45
5.2. ELULAADID.....	47
5.3. KULTUURILISED HARRASTUSED.....	49
VI VÕÕRKEELED JA KAPITAL.....	52
6.1. KULTUURILINE KAPITAL.....	52
6.2. SOTSIAALNE KAPITAL	54
6.3. MAJANDUSLIK KAPITAL	56
KOKKUVÕTE	58
VIIDATUD KIRJANDUS.....	63

Sissejuhatus

Nii võõrkeelte kui emakeele sotsiaalset väärtust kujundab tugevasti Eesti sisenemine üleilmalisse kultuuri- ja majandusruumi. Endisest “konservühiskonnast” on kiiresti kujunenud rahvusvahelistesse meelelahutus- ja infovõrgustikesse lülitunud, avatud kultuuriruumiga ühiskond, kus eesti ja vene keele kõrval tõuseb inglise keele jt võõrkeelte osatähtsus. Analüüsidest Eesti elanike võõrkeelte oskust, kasutamist ja hoiakuid, püüame leida vastust küsimusele, milliseid arengu eeldusi loob inimeste keeleline kapital ja kommunikatiivne kogemus Eesti ühiskonnale uues, avatud kultuuri- ja majandusruumis.

Käesolevas aruandes antakse ülevaade Eesti elanike võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatusest ning näidatakse, kuidas on keelelis-kommunikatiivne kapital seotud inimeste kohanemisvõime, ettevõtlikkuse, liikumisvalmiduse, ühiskondliku aktiivsuse ja sidususe jt ühiskonna inim- ja sotsiaalset kapitali kujundavate teguritega.

Aruanne on koostatud 2002/2003. aastal Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna üle-Eestilise uuringu “*Mina. Maailm. Meedia*” algandmete teisesel analüüsil saadud andmestikule ning kogumiku “Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse *Mina. Maailm. Meedia* tulemustest” teabele tuginedes.

Aruandes on uuringu tulemused esitatud neljas osas. Esimene osa annab ülevaate kasutatud andmetest ning iga järgnev osa keskendub üksikutele käsitletud valdkondadele: võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatus, võõrkeelte oskuse/kasutuse rühmade sotsiaal-demograafiline iseloomustus; võõrkeelte oskuse/kasutuse rühmade sotsiaalne ja majanduslik integratsioon (identiteet, osalus ühiskonnas, ettevõtlikkus); võõrkeelte oskuse/kasutuse rühmade sotsiaalse ruumi laienemine (liikuvus, migratsioonivalmidus, meediatarbimine, kontaktid teiste maadega); võõrkeelte oskuse/kasutuse rühmade elustiil, väärtused ja kultuuritarbimine ning võõrkeelte oskus kui kultuuriline, sotsiaalne ja majanduslik kapital.

Analüüsi tellis Haridus- ja Teadusministeerium Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnalt. Aruandes sisalduvad analüüsi tulemused on mõeldud kasutamaks võõrkeelte strateegia töörühmale strateegia väljatöötamiseks vajaliku alusuuringuna.

Andmed ja meetod

Käesolev aruanne põhineb valdavalt kvantitatiivse andmestiku teisesel analüüsil spetsiaalselt võõrkeelte strateegia teabevajadusi silmas pidades. Teisese ehk sekundaaranalüüsi korral ei viida läbi suuri ressursse nõudvat algandmete kogumise protsessi, vaid analüüsitakse varem kogutud andmeid. Andmebaasina on käesolevas aruandes kasutatud 2002/2003. aastal Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna meediaühiskonna uurimisrühma poolt väljatöötatud uuringu “*Mina. Maailm. Meedia*” tulemusi. Uuringu küsitlustöö viis läbi uuringufirma Faktum. Üldkogumi moodustasid Eesti Vabariigi alalised elanikud vanuses 15–74 aastat, kokku 1 047 151 inimest (Eesti Statistikaameti andmed seisuga 1. jaan 2002). Planeeritud valimi suurus oli 1500 vastajat, sh 1000 inimest, kelle peamine suhtlemiskeel oli eesti keel ja 500 inimest, kelle peamine suhtlemiskeel oli vene keel. Valimi moodustamisel kasutati üldkogumi proportsionaalset mudelit piirkondade ja linna/maa lõikes ning mitmeastmelist tõenäosuslikku juhuvalikut (Lauristin, P-Vihalemm 2004).

Nii eesti kui vene keeles koostatud küsimustik koosnes kahest osast, kirjalikust ja suulisest. Kirjalik küsimustik (45-leheküljeline ankeet A4-formaadis) sisaldas 666 plokkidesse jagatud tunnust. Lisaks vastajate endi poolt täidetud ankeedile esitati respondentidele täiendavad suulised küsimused viimasel 15 aastal toimunud elumuutuste, ajakirjanduse järgimise jms kohta. Koos küsituleja poolt fikseeritud tunnustega küsitluse koha ja aja, kestuse jms kohta ulatus ankeedi alg tunnuste arv 799-ni. Uuringu metodoloogia täpsem kirjeldus on esitatud eelnevalt mainitud uuringu 2004. aastal ilmunud aruandes.

Käesolevas analüüsis on kasutatud eelkõige järgmiseid küsimuste blokke: võõrkeelte oskus ja kasutamine; hinnangud muutustele; huvid ja väärtused; liikumisvõimalused; elulaad; osalemine ettevõtluses ja projektides; kultuuriharrastused; meediakasutus, infokanalid; internet; sissetulek, materiaalne olukord. Terviklikul kujul leiab ankeedi raamatust “*Mina. Maailm. Meedia*”. Võõrkeeli puudutavad küsimused, mida käesolevas analüüsis kasutati, olid ankeedis järgnevad:

- o *Mis keel on Teie emakeel?* (variandid: eesti, vene, muu). Emakeel kattus ankeedis küsimusega ankeedile vastamise keele kohta, mida on käesolevas analüüsis kasutatud peamise taustatunnusena.
- o *Milliseid muid keeli Te oskate veel peale emakeele ja millisel tasemel?* *Inglise keel, soome keel, vene keel, saksa keel, prantsuse keel, rootsi keel, muu keel* (variandid: *üldse ei oska; saan veidi aru, aga ei räägi; saan aru ja veidi räägin; saan aru, räägin ja kirjutan; valdan vabalt*);
- o *Kas Te olete viimase kuu jooksul kasutanud (kasvõi põgusalt) mingit muud keelt peale oma emakeele?* (variandid: *jah, ei*);
- o *Milliseid võõrkeeli ja kui sageli olete kasutanud viimase kuu jooksul?* *Vene keelt, inglise keelt, soome keelt, saksa keelt, prantsuse keelt, rootsi keelt, muud keelt* (variandid: *pidevalt, igapäevaselt; aeg-ajalt; üksikjuhtudel; üldse mitte*);

Tulemuste analüüsimisel on järgnevalt kasutatud mitte ainult üksiktunnuseid, vaid ka koondtunnuseid ehk indekseid, et selgemini välja tuua võõrkeelte oskuse ja kasutamise üldtendentsid ja seosed sotsiaalse integratsiooni ja mobiilsusega. Tehniliselt tähendab indeksi moodustamine iga vastaja jaoks punktide kogumist koondtunnuse skaalal, st kas summaindeksina (vastusevariantide numbrite summeerimise teel) või loendusindeksina (teatav vastusevariant või mitu varianti annavad ühe punkti indeksisse) (Lauristin & P.Vihalemm 2004).

Kasutatud võõrkeelte indeksi seoste üldtendentside leidmiseks sotsiaalse integratsiooniga kasutati kahe- ja kolmemõõtmelisi risttabelleid. Statistiliste seoste olemasolu hindamiseks kasutati korrelatsioone jt seosekordajaid (Spearman, Hii-ruut, Cramer'i V). Viimased aga ei pruugi anda terviklikku pilti kolmandate tunnuste (nt sissetulek, haridus vms) mõjust võõrkeelte kasutamise ja sotsiaalse integratsiooni vahelistele seostele. Seetõttu on käesolevalt kasutatud ka multinominaalset logistilist regressiooni. Multinominaalne regressioon võimaldab nn kolmandate tunnuste mõju "kontrolli" all hoida ja analüüsida sõltumatute tunnuste nn "puhast mõju" sõltuvatele tunnustele, nt ennustada sotsiaalse integratsiooni tugevust sõltumatute tunnuste kogumiku väärtuste baasil (st võõrkeelte oskus; sissetulek, haridus, ankeedi keel). Indeksite kirjeldused on esitatud aruande vastavates peatükkides. Tabelis 1 on toodud kasutatud andmeanalüüsi mõistete selgitused.

Tabel 1. Andmeanalüüsis kasutatud mõistete selgitus

TERMIN	DEFINITSIOON
Cramer'i V	Näitab üht tüüpi skaalal (nominaalskaala) tunnuste vahelise seose olemasolu ja selle tugevust. Kordaja väärtus varieerub 0 ja 1 vahel.
Hii-ruut	Näitab eri tüüpi skaaladega tunnuste vahelise seose hindamiseks. Ei näita seose suunda ega tugevust. Seost näitab olulisusnivoo.
Indeks ehk koondtunnus	Kahe või enama tunnuse liitmise vm matemaatiliste operatsioonide tulemusel saadud uus tunnus andmestikus.
Multinominaalne logistiline regressioon	Võimaldab klassifitseerida indiviide teatud sõltumatute tunnuste (argumenttunnuste) alusel. Sõltuv tunnus (funktsioontunnus) pole piiratud vaid kahe kategooriaga. Võimaldab nt välja tuua seose ühiskondlikele muutustele antud hinnangu ja mitmete tunnuste vahel (nt <i>ankeedi keel, sissetulek, vanus, keele oskus ja kasutamine</i>).
Olulisusnivoo (p)	Näitab seosekordaja väikseimat väärtust, mille korral võib kinnitada tunnuste seotust. Käesolevalt loetakse oluliseks väärtus, mis jääb alla 0.01 või 0.05.
Spearman'i korrelatsioon	Kordaja eri tüüpi skaaladega tunnuste vahelise seose hindamiseks. Kordaja väärtus varieerub -1 kuni +1. Kordaja märk näitab seose suunda ning selle väärtus seose tugevust, suurem absoluutväärtus näitab tugevamat seost.
Standardhälve	Näitab hajuvuse määra keskmise ümber. Mida väiksem on standardhälve, seda vähem on keskmisest erinevaid äärmuslikke väärtuseid ja seda paremini iseloomustab keskmine andmeid. Normaaljaotuse korral jääb 68% indiviididest 1 standardhälve piiridesse, 95% juhtudest 2 standardhälve piiridesse. Näiteks kui keskmine vanus on 45 ning selle standardhälve on 10,95, siis 95% juhtudest jääks normaaljaotuse korral 25-65 aasta piiridesse.

I Võõrkeelte oskus ja kasutamine Eestis 2002-2003

Käesoleva aruande esimeses alapeatükis antakse ülevaade Eesti elanike võõrkeelte oskusest, kasutamisest ja hoiakutest rahvus- ja vanuserühmade lõikes 2003. aasta algul, enne Euroopa Liiduga ühinemist. Käesolev alapeatükk tugineb valdavalt aruande autorite poolt juba teostatud analüüsile kogumikus “*Mina. Maailm. Meedia*” (Lauristin & P.Vihalemm 2004).

Eesti on hea keeleoskuse ning – paljuski sellest johtuvalt – märkimisväärse inimkapitaliga maa: 94% elanikest väidab, et oskab vähemasti passiivsel tasandil eesti või vene keelt võõrkeelena, 69% saab enda hinnangul (vähemasti osaliselt) aru inglise keelest ning 53% soome keelest. Need on suhteliselt kõrged näitajad, kuigi tuleb kahtlemata arvestada asjaolu, et inimeste enesehinnang on parem tegelikust oskusest (Vihalemm 2002, 1992).

Tabel 1.1. Täiskasvanud eestlaste keelteoskus 1987 ja 2003 (%)

	1987			2003			
	Ei oska üldse	Mõnevõrra oskab	Valdab vabalt	Ei oska üldse	Mõnevõrra oskab	Räägib ja kirjutab	Valdab vabalt
Vene keel	12	65	23	3	39	39	19
Inglise keel	61	38	1	28	47	20	5
Soome keel	68	30	2	34	57	7	2
Saksa keel	65	34	1	53	38	8	1
Prantsuse keel	100	0	0	96	4	0	0

Allikas: Vihalemm, et al 2004

Tabel 1.2. Täiskasvanud venekeelse elanikkonna keelteoskus 1987 ja 2003 (%)

	1987			2003			
	Ei oska üldse	Mõnevõrra oskab	Valdab vabalt	Ei oska üldse	Mõnevõrra oskab	Räägib ja kirjutab	Valdab vabalt
Eesti keel	58	32	10	12	61	18	9
Inglise keel	80	19	1	49	39	9	3
Soome keel	93	6,8	0,2	83	16	1	0
Saksa keel	74	25	1	69	29	2	0
Prantsuse keel	96	4	0	96	4	0	0

Allikas: Vihalemm, et al 2004

Tabel 1.1 näitab, et 1987. a oskas inglise, saksa või soome keelt kas vabalt või mõnevõrra 32–39% eestlastest. 16 aasta jooksul on inglise ja soome keelt vähemalt minimaalsel (passiivsel) tasemel oskajate arv täiskasvanud eestlaste seas kasvanud ligi kaks korda.

Eesti täiskasvanud venekeelse elanikkonna seas on kõige rohkem suurenenud eesti keele oskus. Võrreldes 1987. aastaga on eesti keelt vähemalt minimaalsel (passiivsel) tasemel oskajate arv suurenenud ligi viis korda. Mõnevõrra vähem (1,6 korda) on suurenenud inglise keelt kasvõi minimaalselt oskajate arv (vt tabel 1.2).

Tabelis 1.3 on esitatud erinevate võõrkeelte oskajate osakaalud peamistes sotsiaal-demograafilistes rühmades.

Eesti/vene keele kui võõrkeele oskus. Tabelist 1.3 nähtub, et eestlased hindavad oma vene keele oskust kõrgemalt kui Eesti venelased¹ oma eesti keele oskust. See võib tuleneda ka asjaolust, et venelastel võib olla rohkem eesti keele testimise võimalusi (kool, ametlikud dokumendid jms), ja nad on seetõttu oma oskuste suhtes kriitilisemad. Rahvusest sõltumata tundub, et meestel on eesti/vene keele kui võõrkeele oskus (nende endi hinnangul) sagedamini aktiivsel tasandil, seevastu naistel sagedamini passiivsel tasandil.

Erinevus keeleoskuse tasemes ilmneb ka vanuseti. Suhteliselt parem eesti/vene keele kui võõrkeele oskus on 30–54-aastaste vanuserühmas, kes on ka suutelised aktiivselt suhtlema. Nooremate seas on seevastu levinud passiivne keeleoskus.

Selge seos valitseb eesti/vene keele kui võõrkeele oskuse ning haridus- ja sissetulekutaseme vahel – mida kõrgem haridustase või mida kõrgem sissetulek, seda enam on rühmas aktiivse eesti/vene keele oskusega inimesi. Regionaalselt on suurim eesti/ vene keele kui võõrkeele oskajate osakaal pealinnas ja väikestes külades.

Inglise keele oskus. Tabel 1.3 annab ülevaate ka inglise keele (enesehinnangulisest) oskusest. Eestlased hindavad ka oma inglise keele oskust kõrgemalt kui Eesti venelased. Ligikaudu iga teine noor Eestis peab end võimeliseks inglise keeles suhtlema. Vanemates vanuserühmades on inglise keele oskus märgatavalt tagasihoidlikum. Vaatamata asjaolule, et noored hindavad oma võimeid arvatavasti veidi üle, on vahe eri generatsioonide võõrkeeleoskuses siin siiski märkimisväärne. Inglise keele puhul ilmnevad analoogsed seosed, mis eesti/vene keele kui võõrkeele puhul: meeste inglise keele oskus on parem (aktiivsem); mida kõrgem haridustase või sissetulek, seda laiemalt levinud on ka inglise keele oskus. Pealinnas on inglise keele oskus laialdasem kui külades ja väikelinnades.

Muude võõrkeelte oskus. Tabel 1.3 pakub ülevaadet ka teiste võõrkeelte oskusest. Üldtendentsina võib välja tuua, et keelteoskus mängib hariduse, põlvkondade, materiaalsete võimaluste ja linna–maa dimensioonis küllalt olulist eristavat rolli.

¹ Siin ja edaspidi on sünonüümideks kasutatud termineid “Eesti venekeelse elanikkond”, “Eesti venelased” või “venelased”. Kõigil juhtudel on mõeldud vene keelt emakeelena või peamise keelena kõnelevaid Eesti elanikke, kes võivad olla erinevat etnilist päritolu.

Tabel 1.3. Võõrkeelte oskus rahvarühmades (% , passiivne keeleoskus: *saan veidi aru, aga ei räägi + saan aru ja veidi räägin*; aktiivne keeleoskus: *saan aru, räägin ja kirjutatan + valdan vabalt*)

		Kõik	Rahvus		Sugu		Vanus			Haridus			Sissetulek			Asulatüüp					
			Eesti	Vene	Mees	Naine	15-29	30-54	55-74	Alg, põhi	Kesk	Kõrg	Kuni 2000	2001-5000	Üle 5001	Pealinn	Suurlinn	Maa-konnanakeskus	Muulinn, alev	Alevik	Küla
Vene/eesti	üldse ei oska	6	3	12	7	5	5	5	8	11	5	3	8	4	2	5	14	3	6	3	3
	passiivne	45	38	59	41	48	56	39	44	53	48	31	50	42	31	44	50	44	53	44	39
	aktiivne	49	59	29	52	46	40	56	48	36	47	66	42	53	66	50	37	53	41	53	59
Inglise	üldse ei oska	31	25	44	28	34	7	30	60	44	32	16	41	25	7	26	40	32	31	26	34
	passiivne	48	50	44	49	47	44	58	34	34	51	53	44	52	47	44	44	48	56	54	51
	aktiivne	21	25	12	23	19	49	12	5	22	17	31	15	22	46	31	16	20	13	20	15
Soome	üldse ei oska	48	31	83	43	51	43	45	57	60	47	34	57	41	22	42	65	42	63	34	41
	passiivne	46	59	17	49	43	51	48	36	36	46	55	39	50	65	47	31	53	36	57	53
	aktiivne	7	10	0	8	6	6	7	7	3	7	11	4	9	14	11	3	5	2	9	5
Saksa	üldse ei oska	56	51	68	53	60	48	60	58	61	57	49	58	58	41	58	61	51	67	52	48
	passiivne	37	40	30	40	34	40	35	36	32	37	40	36	35	46	35	33	40	30	38	45
	aktiivne	7	9	2	7	6	12	4	5	7	5	11	6	7	13	7	6	9	2	11	7
Prantsuse	üldse ei oska	96	95	97	96	95	93	97	97	96	97	90	97	96	89	93	97	96	95	96	98
	passiivne	4	5	3	3	5	7	3	3	3	2	9	3	4	10	6	3	4	5	4	2
	aktiivne	0	0	0	1	0	1	0		0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0
Rootsi	üldse ei oska	96	94	99	94	97	93	96	97	98	96	91	97	95	86	95	95	95	97	94	97
	passiivne	3	5	0	4	3	6	3	2	2	3	6	3	3	9	4	4	4	2	5	2
	aktiivne	1	1	0	2	0	1	1	1	0	1	3	0	2	4	1	1	1	1	1	1

Allikas: Vihalemm, et al 2004

Tabel 1.4. Võõrkeelte kasutus rahvarühmades (%)

		Kõik	Rahvus		Sugu		Vanus			Haridus			Sissetulek			Asulatüüp					
			Eesti	Vene	Mees	Naine	15-29	30-54	55-74	Alg, põhi	Kesk	Kõrg	Kuni 2000	2001-5000	Üle 5001	Pealinn	Suur linn	Maako nnakes kus	Muu linn, alev	Alevik	Küla
Vene/eesti	pidevalt, aeg-ajalt	66	63	73	68	65	68	74	51	55	67	78	61	71	79	75	64	65	69	69	52
	üksikjuhtudel, üldse mitte	34	37	27	32	35	32	26	49	45	33	22	39	29	21	25	36	35	31	31	48
Inglise	pidevalt, aeg-ajalt	42	43	40	46	39	70	40	15	34	39	58	34	45	69	55	36	39	45	41	28
	üksikjuhtudel, üldse mitte	58	57	60	54	61	30	60	85	66	61	42	66	55	31	45	64	61	55	59	72
Soome	pidevalt, aeg-ajalt	18	24	6	21	16	17	22	15	11	19	26	12	23	34	28	10	20	10	22	12
	üksikjuhtudel, üldse mitte	81	76	94	79	84	83	78	85	89	81	74	88	77	66	72	90	80	90	78	88
Saksa	pidevalt, aeg-ajalt	12	13	9	14	9	17	10	8	13	10	14	10	11	23	12	10	13	8	16	11
	üksikjuhtudel, üldse mitte	88	87	91	86	91	83	90	92	88	90	86	90	89	77	88	90	87	92	84	89
Prantsuse	pidevalt, aeg-ajalt	2	1	2	1	2	2	2	1	2	1	3	2	1	3	2	2	2	1	2	2
	üksikjuhtudel, üldse mitte	98	99	98	99	98	98	98	99	98	99	97	98	99	97	98	98	98	99	98	98
Rootsi	pidevalt, aeg-ajalt	3	3	2	3	3	2	3	2	3	2	5	2	3	4	2	2	3	2	3	4
	üksikjuhtudel, üldse mitte	97	97	98	97	97	98	97	98	97	98	95	98	97	96	98	98	97	98	97	96
Muu	pidevalt, aeg-ajalt	10	8	13	11	11	15	10	8	10	11	10	11	11	9	11	8	13	15	11	8
	üksikjuhtudel, üldse mitte	89	92	87	89	89	85	90	92	90	89	90	89	89	91	89	92	88	85	89	93

Allikas: Vihalemm, *et al* 2004

Tabel 1.4 annab ülevaate võõrkeelte kasutussageduse kohta vastajate endi hinnangul.

Eesti/vene keele kasutus võõrkeelena. Eesti keelt kasutab võõrkeelena pidevalt või aeg-ajalt keskmiselt $\frac{3}{4}$ venekeelsest elanikkonnast. Eestlaste seas on vene keele kui võõrkeele kasutus samuti suhteliselt sagedane – $\frac{2}{3}$ eestlastest kasutab suhtlemiseks, meedia jälgimiseks pidevalt või aeg-ajalt vene keelt. Vaatamata eesti keele kui riigikeele staatusele ja eesti keelt kehtestava poliitika rakendamisele on neid venelasi, kes eesti keelt üldse ei kasuta või seda vaid üksikjuhtudel teevad, veidi üle neljandiku. Kõige suurem on eesti/vene keele aktiivsete kasutajate osakaal keskmises vanuserühmas 30–54 aastased. Valdavalt omakeelses enklaavis elab pool vanemaealistest Eesti elanikest (55–74-aastased). Mida kõrgem haridus- ja sissetuleku tase, seda suurem on aktiivsete eesti/vene keeles suhtlejate osakaal. Regionaalselt erinevused väga suured pole, kuigi pealinn–küla liinil on teatav eristumine siingi märgatav.

Inglise keele kasutus on Eestis samuti küllalt aktiivne – veidi alla poole elanikest väidab, et kasutab inglise keelt pidevalt või aeg-ajalt. Siingi on suur erinevus vanuserühmiti – nooremad (15–29-aastased) inimesed kasutavad inglise keelt märgatavalt sagedamini. Samuti kasutatakse inglise keelt laialdasemalt kõrgharidusega ja kõrgema sissetulekuga rühmades. Rahvusesti erinevust inglise keele kasutamises pole.

Seos võõrkeele oskuse ja kasutamise vahel on välja toodud korrelatsioonanalüüsi põhjal koostatud tabelis 1.5. Kõik seosed on statistiliselt olulised, kuid tugevam seos ($r = 0,6–0,7$) on inglise, soome ja (nooremas vanuserühmas) saksa keele oskuse ning kasutamise vahel. Samas vene/eesti keele oskus ja kasutus on omavahel nõrgemini seotud ($r = 0,4$). Viimase suhteliselt madalam väärtus võrrelduna teiste korrelatsioonidega viitab faktile, et vaatamata keeleoskusele on selle suhteline kasutusaktiivsus madalam. Seda fakti on raske üheselt tõlgendada. Oma osa võib mängida ankeedivastuste psühholoogia – kuna eesti keelt peab oskama ja seda kontrollitakse keeleeksamil, siis mõõndakse selle oskust suhteliselt kergemini. Samuti oli minevikus kohustus osata vene keelt. Samas ei pruugi võõrkeele kasutamiseks olla soovi või võimalust (nt Ida-Virumaal eesti keele või Hiiumaal vene keele kasutamiseks).

Tabel 1.5. Seosed võõrkeele oskuse ning selle reaalse kasutamise vahel (Spearmani korrelatsiooni koefitsiendid)

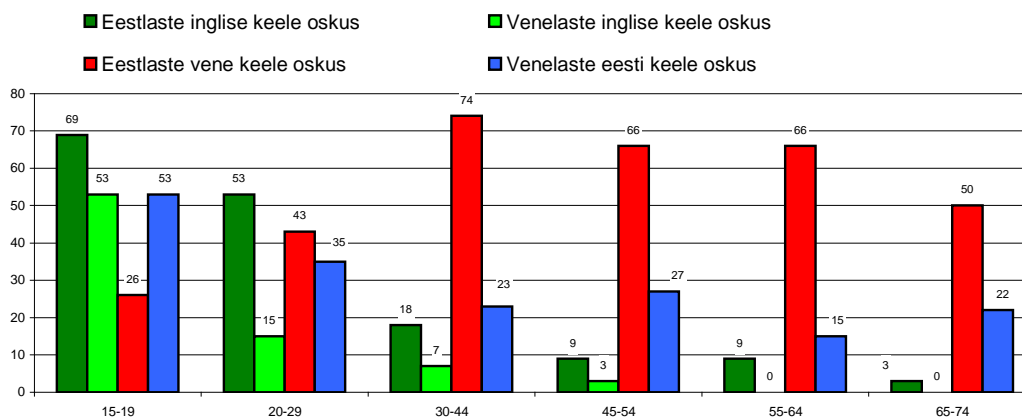
	KÕIK	Rahvus		Vanus		
		Eesti	Vene	15-29	30-54	55-74
Vene/eesti	0,40	0,48	0,56	0,51	0,26	0,49
Inglise	0,71	0,72	0,71	0,56	0,61	0,71
Soome	0,66	0,67	0,58	0,60	0,67	0,68
Saksa	0,57	0,61	0,55	0,65	0,50	0,56
Prantsuse	0,48	0,47	0,41	0,48	0,52	0,40
Rootsi	0,43	0,50	0,29	0,41	0,54	0,46

Kõige väiksem suhtlemiskogemus eesti või vene keeles selle reaalse oskuse korral on vanusegrupil 30–54 aastat, st põlvkonnal, kes oli kohustatud vene või eesti keelt õppima, kuid kel samas ei pruugi olla huvi või vajadust seda kasutada. Noorimas ja vanimas vanuserühmas on huvi/vajadus eesti/vene keelt kasutada keeleoskusega tugevamini ja “loomulikumat” seotud.

Üldiselt on enim rakendamist leidnud inglise keele oskus, (eestlaste seas) soome keele oskus, ja (nooremas vanuserühmas) saksa keele oskus. Prantsuse ja rootsi keele oskus leiab vähem

kasutust. Samuti on (vastajate subjektiivse tunnetuse põhjal) eesti/vene keele praktiline väärtus väiksem kui näiteks inglise keele praktiline väärtus.

Joonisel 1.1. oleme eraldi välja toonud eestlaste ja Eesti venekeelse elanikkonna aktiivse võõrkeelte oskuse, eristades teiste seas noorima vanuserühma (15–19), kes on koolis käinud peale Eesti taasiseseisvumist.

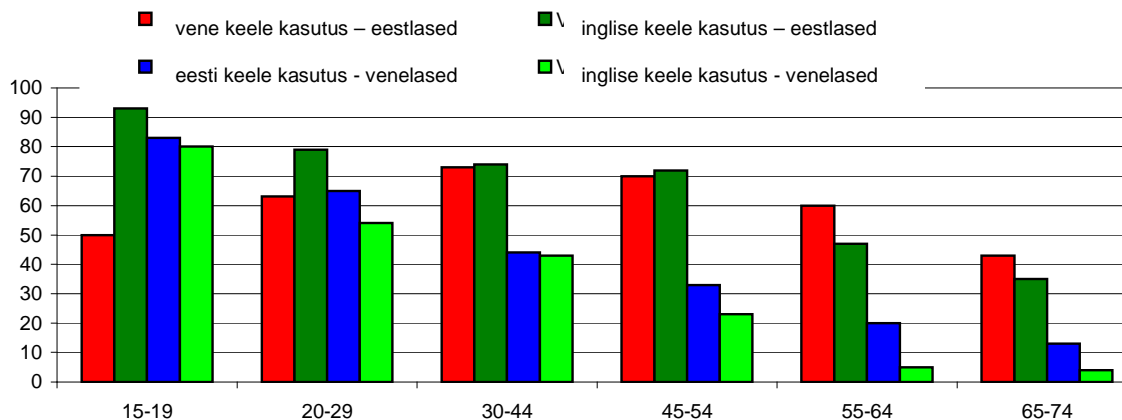
Joonis 1.1. Eesti, vene ja inglise keele aktiivselt oskajad vanuse lõikes eestlaste ja Eesti venelaste seas (% aktiivne keeleoskus – saan aru, räägin ja kirjutan + valdan vabalt)

Jooniselt 1.1 näeme, et 15–19-aastaste vene noorte hulgas on inglise ja eesti keelt aktiivselt oskajaid ühepalju (53%). Kui vene noorte seas on eesti keele oskajaid 69%, siis samal ajal on eesti noorte hulgas vene keelt aktiivselt oskajaid kaks korda vähem (26%). Vene koolis on A-võõrkeeleks reeglina eesti keel ja B-võõrkeeleks enamikul juhtudest inglise (harva ka prantsuse või saksa) keel ning eesti koolides A-võõrkeeleks reeglina inglise keel ja B-võõrkeeleks vastavalt lapse ja vanemate valikule kas vene, saksa, prantsuse vm keel. Seega on vene keel eesti noorte jaoks üks valikuvõimalus. Arvestades tingimusi, on tulemus suhteliselt ootuspärane – vene noorte jaoks on nii eesti kui inglise keel suurel osal juhtudest nõ tugevasti suunatud valikud. Eesti noored ei vali sageli teiseks võõrkeeleks mitte vene keelt vaid saksa, prantsuse vm keele. Seega, haridussüsteemi, meediaruumi jm tegurite mõjul on keeleoskuse struktuur nooremates vanuserühmades muutumas ning see hakkab generatsioonide vahetudes muutma ka võõrkeelte kasutuse struktuuri Eestis üldiselt.

Jooniselt 1.2 näeme, et kuu aja jooksul oli 15–19-aastaste eestlaste hulgas tunduvalt rohkem inglise keele kui vene keele kasutajaid, 20–29-aastaste seas oli neid ligikaudu võrdselt ja vanemate eestlaste hulgas olid vene keele kasutajad selges ülekaalus. Kuni 54-aastastest venelastest väidab ligi kolmveerand, et on kuu jooksul kasutanud eesti keelt. Vanemates eearühmades on eesti keele kasutus harvem. Tähelepanuväärne on asjaolu, et 80% 15–19-aastastest vene noortest oli viimasel kuul kasutanud peaaegu võrdselt nii eesti kui inglise keelt.

Eesti noorte hulgas on teiseks keeleks kujunenud vene keele asemel inglise keel. Vene noorem põlvkond suudab sisuliselt suhelda kolmes keeles, mistõttu neil on tegelikult rohkem valikuvõimalusi. Kuidas nad tõlgendavad olukorda, kus neil on valida suhtluseks eestlastega enamasti kahe võõrkeele (eesti ja inglise keele) vahel? Nende emakeel ühe suhtlusvahendina eesti eakaaslastega paljudel juhtudel arvesse ei tule. Teatud määral sõltub nende valikutest, kas eestlaste ja venelaste omavahelise suhtluse keeleks Eestis kujuneb eesti või inglise keel. Vaatamata asjaolule, et keeleoskus justkui paraneb pidevalt, muutub oluliseks just küsimus

eesti keele sotsiaalsest väärtusest (noorte) venelaste silmis. Tuleviku keelekeskkonna kujundavad mitte üksnes objektiivsed oskused, vaid ka soov neid rakendada.

Joonis 1.2. Eesti, vene ja inglise keele kasutajad ühe kuu jooksul vanuse lõikes eestlaste ja Eesti venelaste seas (% , kasutanud viimase kuu jooksul suheldes ja meediat tarbides)

Suhtluskeele valik mitme alternatiivi olemasolu korral sõltub uurijate andmetel kõige rohkem partnerist (partneri sotsiaalne roll antud situatsioonis, keeleoskus jne), vähem määravad keelevalikut vestluse teema jt tegurid (Segalowitz 1977, Taylor 1977). Seetõttu on asjakohane küsida, kui suurel määral ja kellega (millistes suhtlussfäärides) on nooremad venelased eestlastega eesti keelt rääkinud. Meie kasutada on võrreldavad andmed eesti ja inglise keele kasutussfääride kohta 1997. a, 1999. a ja 2003. a algusest².

Tabel 1.6. annab ülevaate sellest, kuidas on muutunud eesti keele kasutussfäärid 15-40-aastaste venekeelsete linnaelanike seas viimase kuue aasta jooksul, 1997-2003. Eraldi oleme välja toonud Tallinna kui keskkonna, kus inglise keel jt võõrkeeled üldist keelelist ruumi ehk enim mõjutavad.

² Teatud määral võib tulemusi mõjutada asjaolu, et 2003. a uuringus esitati kõigepealt filterküsimus: Kas te olete viimase kuu jooksul kasutanud (kasvõi põgusalt) mingit muud keelt peale oma emakeele? Edasi paluti meenutada konkreetseid partnereid vaid neil, kes antud küsimusele jaatavalt vastasid. 1997. ja 1999. a küsiti ilma sissejuhatava küsimuseta kõigilt: Kellega suheldes olete viimase kuu jooksul eesti keelt kasutanud? Arvame, et konkreetsete võimalike partnerite mainimine ja üldküsimus keele kasutuse kohta mõjutavad meenutamise protsessi erinevalt. Üldise küsimuse puhul võib võõrkeelseid kontakte meenuda vähem kui konkreetsete partnerite või suhtlussituatsioonide meenutamisel. Siiski peame tulemusi võrreldavateks, kuivõrd need kajastavad meie arvates suures osas üldisemaid hoiakuid ja elustiile.

Arvestame andmete tõlgendamisel asjaoluga, et enda käitumist meenutavad vastused pole oma olemuselt kuigivõrd täpsed, kajastades pigem inimeste ettekujutusi (nt soovitud käitumisi, reaktsiooni sotsiaalsetele normidele-väärtustele jms). Seega vastused küsimusele eesti keele kasutuse kohta eri sfäärides kajastavad ühelt poolt kindlasti isiku subjektiivset suhetevõrgustikku (nt kuivõrd tema elulaadi üldse kuulub osalus huvitegevuses või klubides-diskodel käimine), teisalt ka eesti keele sotsiaalse tähenduse muutumist (ettekujutused erinevate sotsiaalsete rollidega sobivast keelevalikust).

Tabel 1.6. Eesti keele kasutamine suhtlemisel eestlastega erinevates sotsiaalsetes rollides (suhtlusolukordades) 15-40-aastaste venekeelsete linnaelanike poolt (%)

Kasutanud viimase kuu jooksul eesti keelt, suheldes...	1997		1999		2003	
	Kogu valim	Tallinn	Kogu valim	Tallinn	Kogu alavalim	Tallinn
Sõprade-tuttavatega	20	22	34	41	34	47
Õpetajatega koolis	19	21	29	33	19	28
Müüja, teenindajaga	35	42	50	69	37	53
Võõraga bussis, tänaval, poes	23	29	34	51	38	53
Ametnikuga riigiasutuses	15	18	25	39	20,5	24
Tööl ülemusega	15	16	21	32	18	26
Tööl klientidega	21	31	25	37	26	41
Töökaaslastega (kooli- või kursusekaaslastega)	12	13	25	37	23	31
Naabritega	15	16	28	38	22	29
Diskol, kontserdil, baaris	7	12	14	21	22	28
Harrastustegevuses, trennis	3	4	13	19	11	19
Ühingutes	<i>Andmed puuduvad</i>	<i>Andmed puuduvad</i>	11	15	17	13

Allikas Vihalemm *et al* 2004

Tabelist 1.6. näeme, et 15-40-aastaste venelaste seas on eestikeelne suhtlus (eestlastest) sõprade-tuttavatega alates 1997. aastast laienenud, eriti on see tendents märgatav Tallinnas. Seega väidame, et eesti keel mitteformaalsete suhete loomisel ja hoidmisel on nooremate venelaste seas väärtustatud ning seda ei tundu kahandavat ka võõrkeelte mõju. Eesti keel sotsiaalse kapitali kogumise vahendina on noorte venelaste seas ilmselt oluline.

Samas näeme tendentsi, et olukordades, kus vestluspooled pole oma sotsiaalselt positsioonilt võrdsed (nt õpetaja-õpilane, ülemus-alluv, ametnik-kodanik) ja kus eestlasest partner on otseselt või kaudselt rohkem võimu omavas rollis, on eesti keele valik omavaheliseks suhtluseks mõnevõrra oma aktuaalsust kaotanud. Näiteks õpetajatega koolis on eesti keele kasutus võrreldes 1999. aastaga kahanenud (-10%). See tendents oleks raskesti seletatav objektiivsete tingimustega, kuna vene koolid pööravad järjest suuremat tähelepanu eesti keele õppele ja taotlevad ka muude ainete eesti keeles õpetamist.

Ka müüjaga, teenindajaga on eesti keeles suhtlemine kahanenud. See näitab kaudselt, et ilmselt on venekeelne elanikkond hakanud teenindamissituatsiooni teisiti mõtestama ja tähistama. Sama protsess tundub toimivat ka ametiasutustega seonduva suhtluse puhul – siingi on eesti keele kasutus pigem vähenenud. Põhjuseks võib olla teenindajate varasemast varmam üleminek vene keelele või ka teatud omakeelsete teeninduspiirkondade väljakujunemine linnarajoonides. Igal juhul näitab see olmesfääri teatavat „devalveerumist” keele praktiseerimise kohana võrreldes 90ndate algusega (vt nt Vihalemm 1998, 2002a). Väidame, et see tendents näitab teatud määral eesti keele sümbolilise väärtuse langust ja nõu tarbijateadvuse tõusu nooremate venelaste seas (kliendiga räägitagu talle mugavamas keeles). Eesti keele kasutamine suhtluses võõraga bussis, tänaval, poes on vaadeldud perioodi erinevates ajavahemikes küll erinevalt muutunud, kuid lõppkokkuvõttes ei näita tõusutrendi. Neis sfäärides pole suhtlussituatsioon enamasti rituaalne, võimusuhteid mudeldav, vaid hõlmab küsimist jm hädapärast infovahetust, kus on oluline aru saada ja olla ise arusaadav. Eesti keele kasutamine suheldes tööl klientidega on väikese tõusutendentsiga. Kui valdavalt olmesfääri puudutav eestikeelne suhtlemine naabritega tundub tähendust mõnevõrra minetavat, siis meelelahutuslik suhtlus klubides, diskol, kontserdil on nooremate venelaste tunnetuse kohaselt tähtsustunud.

2003. a küsitlus kajastab ka võõrkeele võimalikku kasutust veidi laiemalt, haarates sellised olulised sfäärid nagu massimeedia, tarbimissfääri (reklaamid, sildid jms) ning arvuti ja Interneti loodud virtuaalkeskonna. Uuriti mitte üksnes venelaste eesti keele kasutust, vaid kahe olulisema võõrkeele – vene/eesti ja inglise keele – kasutust eestlaste ja venekeelse elanikkonna seas. Tulemustest annab ülevaate tabel 1.7.

Tabel 1.7. Kahe olulisema võõrkeele – eesti/vene ja inglise keele – kasutus eestlaste ja Eesti venelaste seas 2003. a alguses (%), eestlastelt küsiti vene keele kasutuse ja Eesti venelastelt eesti keele kasutuse kohta).

Kasutanud võõrkeelt viimase kuu jooksul...	Eesti/vene keel			Muu võõrkeel (inglise, saksa, soome vm)		
	Eestlased	Eesti venelased	Kõik	Eestlased	Eesti venelased	Kõik
Reklaame, silte, tarbetekste lugedes	21	37	26	33	20	28
Müüja, teenindajaga	16	29	20	3	2	3
Võõraga bussis, tänaval, poes	32	31	32	9	6	8
Ametnikuga riigiasutuses	8	18	11	3	2	3
Ajalehti-ajakirju lugedes	11	24	16	16	9	14
Telerit vaadates	32	27	30	34	14	27
Raadiot kuulates	11	22	15	14	7	12
Vesteldes sõprade-tuttavatega	37	29	35	16	10	14
Kirjavahetuse teel (k.a e-kirjad) suheldes	10	11	10	19	11	16
Arvutiga töötades, mängides	7	10	8	30	20	27
Internetis: foorumitel, jututubades	4	9	6	19	13	17
Õpetajatega koolis	6	12	8	10	6	9
Tööl ülemusega	3	16	7	4	2	3
Tööl klientidega	23	21	23	13	7	11
Töökaaslastega (kooli- või kursusekaaslastega)	17	19	18	6	4	5
Naabritega	20	19	20	2	3	3
Diskol, kontserdil, baaris	9	13	10	9	6	8
Harrastustegevuses, trennis	4	8	5	3	3	3
Ühingutes	4	9	6	4	3	4
Raamatut lugedes	8	8	8	12	8	11

Allikas: Vihalemm *et al* 2004

Selgub, et eestlased on mõnevõrra enam kasutanud nii vene kui ka muud võõrkeelt (peamiselt ilmselt inglise keelt) sõprade-ga-tuttavatega vesteldes. Muu võõrkeele kasutamist märkisid eestlased sagedamini kirjavahetuse, välituristidega ning tööl klientidega suhtlemise ning erinevate (elektrooniliste) meediakanalite jälgimise korral.

Venekeelne elanikkond on eesti keelt kasutanud mõnevõrra sagedamini tööl, olmesfääris (kauplused, pangad, riigiametid), meelelahutussfääris (baaris, diskol jne) suheldes, samuti meediat jälgides.

Reklaame, silte, tarbetekste lugedes on eesti/vene keele kui võõrkeele kasutus võrreldes inglise vm võõrkeeltega peaaegu võrdne. Seega inimeste tunnetuses on tarbimismaailm selgelt mitmekeelne, kusjuures nõ kohalik võõrkeel ei domineeri. Sama võib öelda ka telemaailma kohta – kolmandiku eestlaste teluruumis valitsevad niihästi vene kui inglise vm võõrkeel üsna võrdselt. Venelaste teluruum on siiski sagedamini pigem eesti- kui inglisekeelne. Pressi ja raadio jälgimise praktikad on keeleliselt vähem kirevad, kuid võõrkeeli kasutatakse vähesel määral siingi.

Arvutite ja Interneti kasutuskeeltest annab täpsema ülevaate tabel 1.8.

Tabel 1.8. Arvuti ja internetiga seotud keelekasutus (Vastavat keelt kasutanute osakaal protsentides kõigest arvutikasutajatest vanuses 15-74, $N=711$)

		Kõik arvuti-kasutajad	Eestlased	Venekeelne elanikkond	15-19	20-29	30-44	45-54	55-64	65-74
Arvuti enda menüüde, juhiste lugemine	Eesti keel	43	46	35	45	39	41	44	53	53
	Vene keel	23	8	58	27	23	20	27	25	7
	Inglise keel	67	69	62	79	78	65	52	41	46
	Saksa keel	3	3	2	4	3	1	3	4	0
Internetis info otsimine ja teenuste kasutamine	Eesti keel	68	75	52	71	74	69	61	51	53
	Vene keel	29	10	75	37	29	30	28	19	0
	Inglise keel	50	51	46	69	61	45	27	32	23
	Saksa keel	6	7	2	9	5	4	5	9	0
E-post, suhtlemine foorumites, jututubades	Eesti keel	59	73	29	70	67	54	48	60	40
	Vene keel	22	4	64	30	25	24	16	5	0
	Inglise keel	33	31	35	42	50	26	13	17	17
	Saksa keel	3	4	2	9	2	1	2	4	0

Allikas: Vihalemm *et al* 2004

Andmetest nähtub, et kasutatakse valdavalt inglisekeelseid arvutiprogramme ja -menüüsid, kusjuures selge tendents inglisekeelsete programmide suurema kasutuse suunas avaldub nooremates vanuserühmades. Rahvusesti erinevust inglisekeelsete programmide kasutuse osas pole. Inglise keel on aktiivselt kasutusel ka Internetist info otsimisel ja Internetis suhtlemisel. Kui Internetist inglisekeelse info otsimine sageneb vanuse noorenedes järk-järgult, siis Internetis suhtlevad inglise keeles peamiselt kaks noorem vanuserühma – 15-19-aastased ja 20-29-aastased.

Emakeelseid arvutiprogramme on sagedamini kasutanud venekeelsed arvutikasutajad. Eestlased otsivad Internetist infot ja suhtlevad eeskätt eesti keeles, kuid igal teisel-kolmandal juhul ka inglise keeles. Venekeelsete arvutikasutajate jaoks on olulised kõik kolm keelt – kõige sagedamini kasutatakse vene keelt nii Internetist infot otsides kui ise suheldes. Infot otsides kasutab venekeelne arvutikasutaja samavõrra nii inglise kui eesti keelt, samas Internetis suheldes kasutatakse inglise keelt sagedamini kui eesti keelt (Tabel 1.8).

Üldiselt on osalus tarbimis- ja meediakultuuris Eesti elanike praktikates üsna sagedasti mitmekeelne. Eesti/vene keele sotsiaalne tähendus võõrkeelena konkureerib tugevasti inglise jt võõrkeeltega. Olme- ja teenindussfääris on eesti keele sotsiaalne väärtus mõnevõrra kõrgem kui vene keele oma, kuid Nõukogude ajal seda sfääri valitsenud vene keel (st kliendi lülitumine teenindaja keelele viimase puuduliku keeleoskuse tõttu) pole täielikult taandunud. Ametiasutustes on mainitud suhtluspraktika aga peaaegu kadunud – eestlased kasutavad siin vene keelt väga üksikutel juhtudel.

Eestlaste ja venelaste vaheliste töö-, harrastus-, meelelahutus- ja olmesfääri kontaktide puhul valitakse suhtluskeel ilmselt nõ ratsionaalselt, arvestades partnerite keeleoskust – mõlema keele kasutussagedus on nendes sfäärides sarnane.

Üldiselt on Eesti keeleruum muutunud sisuliselt kolmkeelseks – televisiooni, Interneti, tarbimiskultuuri kaudu on lisandunud inglise keel. Eesti keele sotsiaalne tähendus on Eesti siirdeperioodi teisel kümnendil mõnevõrra muutunud suurema rakendamise tõttu igapäevastes situatsioonides. Samas hakkab noorem venekeelne generatsioon tõenäoliselt selgemini teadvustama oma valikuvõimalusi ja vabadust kasutada suhtluses muud keelt peale eesti keele. Sellest tulenevalt võivad venelased hakata n-ö ümber vaatama oma seniseid käitumisstrateegiaid nt teenidus- ja olmesfääris.

II Võõrkeelte oskuse ja kasutamise rühmad Eesti ühiskonnas

Selleks, et saada ülevaade võõrkeel(t)e oskuse/kasutamise e. keelelis-kommunikatiivse kapitali ning inimeste sotsiaalse sidususe, ettevõtlikkuse ja mobiilsuse kohta, on otstarbekas jätkata analüüsi koondtunnuste e. indeksite põhjal.

Toomaks välja üldised trendid, oleme tunnused koondanud erinevate võõrkeel(t)e oskuse/kasutusega rühmadesse ning vaatleme nende rühmade demograafilist profiili, hoiakuid, tegevust jne. i Käesolevas peatükis anname ülevaate rühmade moodustamise tehnika kohta ning rühmade üldise iseloomustuse.

Et arvestada võõrkeelte oskust ning kasutamise ulatust samaaegselt seoste analüüsil sotsiaalse integratsiooniga moodustati edasiseks analüüsiks koondtunnus ehk indeks. Indeks loodi kahe järgmise tunnuste bloki alusel: (1) *Milliseid muid keeli Te oskate veel peale emakeele ja millisel tasemel? Inglise keel, soome keel, vene keel, saksa keel, prantsuse keel, rootsi keel* (variandid: *üldse ei oska; saan veidi aru, aga ei räägi; saan aru ja veidi räägin; saan aru, räägin ja kirjutan; valdan vabalt*); ning (2) *Milliseid võõrkeeli ja kui sageli olete kasutanud viimase kuu jooksul? Vene keelt, inglise keelt, soome keelt, saksa keelt, prantsuse keelt, rootsi keelt* (variandid: *pidevalt, igapäevaselt; aeg-ajalt; üksikjuhtudel; üldse mitte*)³. Esimene neist küsimustest peegeldab võõrkeelte oskust. See ei pruugi aga reaalsust adekvaatselt peegeldada, kuna inimeste enesehinnang on tõenäoliselt parem tegelikust oskuste tasemest. Seetõttu otsustati moodustada integreeritud tunnus, mis sisaldaks ka võõrkeelte reaalselt kasutamise ulatust.

Edasises analüüsis kasutatud indeks saadi kaheetapiliste arvutuste tulemusel (vt ka tabel 2.1.):

1. Vaheindeks. Esmalt teisendati võõrkeelte oskuse kuue tunnuse algne skaala ümber kaheks, kus 1=keskmine või kõrge võõrkeelte oskuse tase (*saan aru ja veidi räägin; saan aru, räägin ja kirjutan; valdan vabalt*) ning 0=madal võõrkeelte oskuse tase (*saan veidi aru, aga ei räägi; üldse ei oska*). Sarnaselt teisendati võõrkeelte kasutamise kuue tunnuse algne skaala ümber kaheks, kus 1=kõrge või keskmine võõrkeelte kasutamise tase (*pidevalt, igapäevaselt; aeg-ajalt*) ning 0=madal võõrkeelte kasutamise tase (*üksikjuhtudel, üldse mitte*). Edasi liideti omavahel kokku vastava keele oskuse ning kasutamise tunnus, mille tulemusel moodustus algsest 12 tunnusest 6 uut vaheindeksit. Tunnuste kokkuliitmise tulemusel saadud vaheindeksi väärtus ulatus 0...2 ning suurem väärtus tähendas paremat keele oskust ning suuremat kasutamise ulatust. Edasiseks analüüsiks teisendati skaala ümber nii, et see ulatus 0 (algne 0) kuni 1 (algne 1+2).

³ Mõlema küsimuse juures oli vastajatel võimalik ka endal vabas vormis märkida keel, mida ankeedi etteantud variandid ei sisaldanud, ning hinnata selle keele oskust ja kasutamise ulatust. Indeksite tegemisest jäeti see variant aga välja väikese protsentuaalse esindatuse tõttu.

Tabel 2.1. Võõrkeelte oskuse ja kasutamise rühmade moodustamise mehhanism

Algtunnused	Vaheindeksid	Lõplik võõrkeelte indeks
<p>Milliseid muid keeli Te oskate veel peale emakeele ja millisel tasemel? 6 eraldi tunnust: inglise keel, soome keel, vene/eesti keel, saksa keel, prantsuse keel, rootsi keel (saan aru ja veidi räägin; saan aru, räägin ja kirjutan; valdan vabalt)</p>	<p>võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatus</p> <p>algne skaala: minimaalselt 0, maksimaalselt 2 punkti</p> <p>teisendatud skaala: minimaalselt 0 (algne 0), maksimaalselt 1 punkt (algne 1, 2)</p>	<p>võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatus</p> <p>algne skaala: minimaalselt 0, maksimaalselt 6 punkti ehk keelt</p> <p>teisendatud skaala: minimaalselt 0, maksimaalselt 3 ja enam punkti ehk keelt (algne 3+4+5)</p>
<p>Milliseid võõrkeeli ja kui sageli olete kasutanud viimase kuu jooksul? 6 eraldi tunnust: vene/eesti keelt, inglise keelt, soome keelt, saksa keelt, prantsuse keelt, rootsi keelt (pidevalt, igapäevaselt; aeg-ajalt)</p>	<p><u>indeksite protsentjaotused</u> (keeleoskus keskmine või kõrge)</p> <p>vene/eesti (80%)</p> <p>inglise (46%)</p> <p>soome (22%)</p> <p>saksa (16%)</p> <p>prantsuse (2%)</p> <p>rootsi (2%)</p>	<p><u>indeksi protsentjaotus</u></p> <p>0 keelt (14%)</p> <p>1 keelt (34%)</p> <p>2 keelt (30%)</p> <p>3 ja enam keelt (22%)</p>

2. Lõplik koondindeks. Edasi liideti kuus saadud vaheindeksit kokku. Saadud indeks sisaldas minimaalselt 0 punkti ning maksimaalselt 6 punkti ehk keelt. Kuna nelja ja enam keelt oskab ja kasutab vaid ligi 6% vastajatest, otsustasime antud tunnuse liita 3 keele oskuse ja kasutamise tunnusega. Selle tulemusena sisaldab lõplik indeks nelja väärtust: oskab/kasutab 0 keelt, 1 keelt, 2 keelt, 3 ja enam keelt kõrgel või keskmisel tasemel.

Tabel 2.2. Võõrkeelte oskus tunnuste koondamisel moodustunud rühmades (%)

Konkreetsete võõrkeelt oskus/kasutus keskmisel või kõrgel tasemel (%)	Keele oskuse ja kasutamise tunnuste kondamisel saadud rühmad			
	Ei oska/kasuta ühtki võõrkeelt	Oskab/kasutab 1 võõrkeelt	Oskab/kasutab 2 võõrkeelt	Oskab/kasutab 3 või enam võõrkeelt
vene/eesti	0	79	48	31
inglise	0	13	35	28
soome	0	3	9	22
saksa	0	5	8	14
prantsuse	0	0	0	2
rootsi	0	0	0	3
Rühma osakaal elanikkonnast	14	34	30	22

Tabelist 2.2. ilmneb, et eesti elanikest on monokeelsed (ainult emakeelt kõnelevad) 14% elanikest.

Ühe võõrkeele aktiivse oskuse/kasutuse puhul (ligikaudu 1/3 Eesti elanikest) on tegemist enamasti (eestlastel) vene või (venelastel) eesti keelega. Samas on moodustumas rühm (13%) kelle keelelis-kommunikatiivne kapital piirdub inglise keele aktiivse oskuse/kasutusega.

Nende inimeste repertuaaris, kes oskavad-kasutavad aktiivselt kaht võõrkeelt (30% Eesti elanikest), valitsevad enamasti eesti/vene ja inglise keel.

Kolme ja enamat keelt kasutavad inimesed (22% eesti elanikest) kasutavad tõenäoliselt sagedamini vene/eesti, inglise ning soome keelt, aga ka saksa, prantsuse või rootsi keelt.

Arvuliselt kõige vähem esindatud prantsuse ja rootsi keeled ilmnevad vaid kolmanda keelena sellisel juhul, kui esimeseks või teiseks keeleks on eelpoolnimetatud keeled. Erinev on aga erinevate variantide korral loogiliselt erinevate keelte proportsioon, nii väheneb 2 ja 3 keele oskuse/kasutamise strateegiate korral eesti/vene keele monopoolne olulisus.

Tabel 2.3. Võõrkeelte oskus rühmades⁴ (% , tumedalt on märgitud seose suund)

Keelerühmad: oskab/kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
Inglise keel	Üldse ei oska	76	51	13	4	31
	Saan veidi aru, aga ei räägi	21	37	27	18	27
	Saan aru ja veidi räägin	4	8	32	32	21
	Saan aru, räägin ja kirjutan	0	4	23	36	17
	Valdan vabalt	0	0	5	10	4
Soome keel	Üldse ei oska	84	64	44	9	48
	Saan veidi aru, aga ei räägi	12	33	38	23	29
	Saan aru ja veidi räägin	4	3	13	47	16
	Saan aru, räägin ja kirjutan	0	0	3	17	5
	Valdan vabalt	0	0	2	5	2
Vene/eesti keel	Üldse ei oska	32	2	3	2	6
	Saan veidi aru, aga ei räägi	42	18	11	4	16
	Saan aru ja veidi räägin	25	34	32	21	29
	Saan aru, räägin ja kirjutan	0	27	40	48	33
	Valdan vabalt	0	16	15	25	16
Saksa keel	Üldse ei oska	70	66	55	36	56
	Saan veidi aru, aga ei räägi	25	26	25	21	24
	Saan aru ja veidi räägin	5	7	14	22	12
	Saan aru, räägin ja kirjutan	0	1	6	18	6
	Valdan vabalt	0	0	0	3	1
Prantsuse keel	Üldse ei oska	99	99	95	88	96
	Saan veidi aru, aga ei räägi	1	0	4	8	3
	Saan aru ja veidi räägin	0	0	0	3	1
	Saan aru, räägin ja kirjutan	0	0	0	1	0
	Valdan vabalt	0	0	0	0	0
Rootsi keel	Üldse ei oska	99	99	96	88	96
	Saan veidi aru, aga ei räägi	1	1	4	6	3
	Saan aru ja veidi räägin	0	0	0	2	1
	Saan aru, räägin ja kirjutan	0	0	0	3	1
	Valdan vabalt	0	0	0	1	0

Tabelites 2.3. ja 2.4. on esitatud täpsemad andmed võõrkeelte oskuse ja kasutussageduse kohta keelerühmades⁴. Tabelist 2.3. ilmneb, et üksiku keele strateegia korral on enamasti tegemist eesti/vene keele kasutamisega. Kuigi eesti/vene keelt vabalt valdajaid on siin vaid viiendik, väljendab igapäevast keele kasutusvajadust ligi kolmandik.

Kaht keelt oskavate inimeste rühmas osatakse mõlemat keelt mõnevõrra paremini, st eesti-vene keelele lisanduvat inglise, soome vm keelt osatakse enamasti suhteliselt kõrgel tasandil (st *saan aru ja veidi räägin*; *saan aru, räägin ja kirjutan*). Sarnane tendents ilmneb kolme ja enama keele oskuse korral.

⁴ Edaspidi on lühiduse mõttes kasutatud terminit “keelerühmad”, märkimaks koondtunnuste moodustamise teel saadud rühmi nii nagu need on kirjeldatud tabelites 2.1. ja 2.2.

Tabelist 2.4. ilmneb, et suurema arvu keelte valdamine on otseselt seotud võõrkeelte kasutamist nõudvate situatsioonidega. Nii kasutavad 1 võõrkeelt oskavad inimesed teist keelt enamasti üksikjuhtudel või üldse mitte. Kahe ja enama keele oskajad kasutavad võõrkeeli aga sagedamini ning erinevates situatsioonides. Teisiti öelduna, suurema arvu keelte oskamine tõstab ka tõenäosust nende reaalseks kasutamiseks, st kui ühe keele strateegiaga vastajad kasutavad võõrkeelt pidevalt või aeg-ajalt 7%, siis kahe ja enama keele korral vähemalt 18%.

Tabel 2.4. Võõrkeelte kasutus rühmades (%)

Keelerühmad: oskab / kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
Kui sageli olete kasutanud vene/eesti keelt?	Pidevalt, igapäevaselt	0	35	45	53	38
	Aeg-ajalt	4	30	35	31	29
	Üksikjuhtudel	24	24	15	13	19
	Üldse mitte	72	10	5	3	15
Kui sageli olete kasutanud inglise keelt?	Pidevalt, igapäevaselt	0	3	19	37	15
	Aeg-ajalt	1	8	42	46	27
	Üksikjuhtudel	8	19	24	14	18
	Üldse mitte	91	70	16	2	40
Kui sageli olete kasutanud soome keelt?	Pidevalt, igapäevaselt	0	0	1	15	4
	Aeg-ajalt	0	2	11	44	14
	Üksikjuhtudel	3	9	22	25	16
	Üldse mitte	97	88	65	16	65
Kui sageli olete kasutanud saksa keelt?	Pidevalt, igapäevaselt	0	0	1	8	2
	Aeg-ajalt	0	2	7	27	9
	Üksikjuhtudel	5	5	21	21	14
	Üldse mitte	95	92	71	43	75
Kui sageli olete kasutanud prantsuse keelt?	Pidevalt, igapäevaselt	0	0	0	3	1
	Aeg-ajalt	0	0	1	3	1
	Üksikjuhtudel	0	1	3	10	3
	Üldse mitte	100	99	96	84	95
Kui sageli olete kasutanud rootsi keelt?	Pidevalt, igapäevaselt	0	0	0	5	1
	Aeg-ajalt	1	0	1	4	1
	Üksikjuhtudel	1	1	1	7	2
	Üldse mitte	99	99	98	84	95

Tabel 2.5 annab keelerühmade⁴ sotsiaal-demograafilise iseloomustuse.

Oodatavalt on tugevad seosed vanuse ja võõrkeelte oskuse/kasutuse vahel (Crameri V=.2). See peegeldab erinevate põlvkondade esindajate erinevaid keeleõppe kogemusi ning kasutamise motivatsioone. Vanematele generatsioonidele on enamasti iseloomulik 1 võõrkeele oskus või monokeelsus. Kaht või enamat võõrkeelt oskavad ja kasutavad eelkõige nooremad vanusegrupid, kes omandasid / omandavad üld- või üldkeskharidust iseseisvas Eestis, kus õppekavad on enam orienteeritud eesti ja vene keele kõrval ka inglise, saksa vms keelte õpetamisele. Selline trend puudutab ka 20-29 ja 30-44-aastasi, kelle teise või kolmanda võõrkeele oskus ei pruugi pärineda vaid riigi toel üldhariduskoolis või kõrgemas õppeasutuses õppides, vaid ka juba individuaalse valikuna hilisema tasulise täiendkoolituse vormis.

Võrreldes Eesti noorte keelioskuse taset teiste EL maade noorte keelioskuse tasemega, võib seda pidada suhteliselt kõrgeks. Eestis oskab vähemalt üht võõrkeelt aktiivselt 96% 15-19-aastastest ning 93% 20-29-aastastest. Vastavad näitajad on võrreldavad noorte keelioskusega

Slovakkias (93% Bratislava 18-24-aastastest elanikest oskab vähemasti üht võõrkeelt), Austrias (97% Viini 18-24-aastastest elanikest oskab vähemasti üht võõrkeelt), ning Saksamaal (92% Bielefeldi 18-24-aastastest elanikest oskab vähemasti üht võõrkeelt) (Fuss & Boehnke 2004). Samas näiteks Hispaanias ja Inglismaal on noorte keeleoskus märgatavalt madalam (vähemasti üht võõrkeelt oskab vastavalt 38% Madridi ning 32% Manchesteri 18-24-aastastest elanikest) (*ibid*).

Tabel 2.5. Keelerühmade sotsiaal-demograafiline iseloomustus (%)

Keelerühmad: oskab / kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
Sugu	mees	37	45	46	55	47
	naine	63	55	54	45	53
Vanus	15-19	2	4	17	14	10
	20-29	10	11	26	24	18
	30-44	19	29	25	32	27
	45-54	16	21	16	16	18
	55-64	24	20	8	9	15
	65-74	30	15	7	5	13
Rahvus	eesti	44	62	65	87	66
	vene	56	38	35	13	34
Kodakondsus	Eesti	60	81	85	95	82
	Vene	21	8	4	2	7
	muu	5	2	0	0	1
	kodakondsuseta	14	10	10	2	9
Haridus	alg. põhi	36	24	22	14	23
	kesk	56	63	52	53	57
	kõrgem	8	13	26	34	21
Asulatüüp	pealinn	23	23	33	43	30
	suur linn	33	21	18	12	20
	muu linn	20	21	22	17	20
	maa	24	35	28	28	30
Piirkond	Tallinn	23	23	33	43	30
	Põhja-Eesti	10	15	14	18	15
	Lääne-Eesti	13	12	11	12	12
	Tartu piirkond	12	14	15	11	13
	Lõuna-Eesti	13	15	9	8	12
	Virumaa	31	21	17	7	18
Sissetulek pereliikme kohta	kuni 1500	48	40	28	23	34
	1501 -2500	33	33	28	20	29
	2501 -4000	15	17	25	24	21
	4001 -6000	2	8	12	20	11
	üle 6001	3	2	7	12	6

Tabelist 2.5. ilmneb, oodatavalt oskavad enam keeli kõrgharidusega ning suurema sissetulekuga vastajaid. Sissetulek loob tõenäoliselt ka soodsamad võimalused 2., 3. jne keele õpeks või 1. keele oskuse parandamiseks tasuliste kursuste vormis.

Tänu suurematele reaalsele võõrkeele kasutamise võimalustele, on pealinna elanike hulgas enam 2 ja enam võõrkeelt rääkijad, kuigi ka ligi viiendik maaelanikest ja väiksemate linnade elanikest oskab ja kasutab vähemalt 2 võõrkeelt (Crameri $V=0.1$) (vt ka tabel 2.5.).

Erinevalt üldlevinud arvamusele naiste parematest lingvistilistest võimetest, on analüüsi järgi naiste hulgas keskmiselt kümnendiku võrra enam monokeelseid, meeste hulgas aga omakorda kümnendiku võrra enam 3 ja enama keele valdajaid. Selline tavateadmine võib olla tingitud nn "keskmistest" keelekasutajatest, st 2/3 juhtudel on Eestis tegemist 1 või 2 keele oskajatega, mille hulgas naised edastavad mehed 10%ga. Siiski on siin tegemist suhteliselt nõrga seosega võõrkeelte ja vastaja soo vahel (Cramer'i V väärtus $.1$) (vt tabel 2.5.).

Monokeelsus iseloomustab eelkõige vene kodanikke ja kodakondsuseta inimesi. Ligi 90% Eesti kodanikest oskab ja kasutab eesti keele kõrval keskmisel või kõrgemal tasemel vähemalt veel ühte võõrkeelt, sageli aga kahte või enamat võõrkeelt. Sellised tulemused iseloomustavad Eesti kodakondsuse valinud venekeelse elanikkonna suuremaid valikuvõimalusi meedia, kohalikus ning rahvusvahelises ruumis tegutsedes. Võõrkeeli mitte oskajate hulgas on keskmisest ligi kaheksandiku võrra enam Virumaalt pärit inimesi (Tabel 2.5.).

Mõlemaid rahvusgruppe iseloomustab vanuse kasvades suurem monokeelsete inimeste osakaal. Ühe keele kasutajate osakaal eestlaste hulgas kasvab vanusega ning jääb peale 30-44 eluaastat neljandiku või viiendiku piiresse. Samas vanusegrupis on eestlastel ka 2 ja enama keele oskuse kõige kõrgem tase. Nimetatud vanusegrupp omandas keskhariduse nõukogude aja lõpul või Eesti iseseisvuse esimestel aastatel. Selle vanusegrupi esindajad on mitmete uurijatele silma jäänud oma ühiskondliku aktiivsusega (Titma 2002), mida käesoleva analüüsi järgi võib toetada varasemas ühiskonna korralduses hinnatud vene keele ning uues iseseisvunud riigis inglise, saksa, soome vm keele oskus.

Erinevalt eestlastest on venekeelsete hulgas kahe ja enama keele oskajaid enim kuni 30-aastaste hulgas, langedes peale seda vanust järsult ning jõudes vanemates generatsioonides praktiliselt nullilähedale. Sellised tendentsid võivad väljendada võõrkeelte oskuse suuremat tähendust ning pikemat traditsiooni eestlaste hulgas, kes võisid elada avatud ruumiliste piiride mälestuses, nõukogude võimu protesti vaimus, mille üheks väljenduseks oli tänu keelte oskusele sidemete säilitamine läänemaailmaga. Ka 1 võõrkeele oskuse/kasutamise väiksem tase venekeelsete vanemates generatsioonides võib väljendada madalamat eesti keele õppimise motivatsiooni nõukogude ajal ning aeglasemat kohanemisvõimet peale NL lagunemist.

III Võõrkeeled ja sotsiaalne integratsioon

(Võõr)keeled täidavad indiviidi-ühiskonna suhtes niihästi instrumentaalselt kui integratiivset rolli (Vihalemm 1999, 2003). Võõrkeelte oskus annab rahvusvahelistuvas keskkonnas paremad teadmised ühiskonnas hakkamasaamiseks, turvatunde jms. Sotsiaalse integratsiooni tunnustena mõõdetakse käesolevas aruandes erinevate gruppide, organisatsioonide tegevuses, ettevõtlikkust ja hoiakuid toimunud ühiskondlike muutuste suhtes.

3.1. Suhtumine ühiskondlikesse muutustesse

Sotsiaalse integreerituse näitajaks Eesti siirdeühiskonnas võib lugeda suhtumist toimunud muutustesse üldiselt ning läbi isikliku elu prisma. 2002/2003. aastal läbiviidud uuringus hõlmasid seda valdkonda järgmised küsimused: (1) *Kuidas Teie isiklikult hindaksite neid muutusi, mis on Eesti elus viimase kümne-viieteistkümne aasta jooksul toimunud. Muutused on olnud minu jaoks üldiselt (rõõmustavad, kurvastavad)* (2) *Kuidas Teile tundub, kas muutused on olnud (liiga kiired, paraja kiirusega, liiga aeglased)* (3) *Mõeldes enda elule isiklikult, siis – kas üldiselt läheb Teie ja Teie pere elu paremuse või halvemuse suunas?* Hinnanguid muutustele vaadeldakse kui neid muutusi hindavate inimeste positsiooni ja arusaamade väljendusena ehk teisisõnu kui sotsiaalset representatsiooni. Need arusaamad võivad sisaldada nii üldist ellu suhtumist ehk eluideoloogiat ning sotsiaalset kriitilisust (Lauristin 2004a).

Tulemustest tabelis 3.1. ilmnevad kõigi nimetatud kolme tunnuse osas positiivsed ja statistiliselt olulised seosed võõrkeeltega. Eesti elus toimunud muutusi hindavad rõõmustavateks või pigem rõõmustavateks eelkõige kahte ning kolme ja enamat võõrkeelt oskavad ja kasutavad inimesed. Viimased on ka muutuste kiirust enda jaoks pidanud parajaks ning leiavad, et nende endi ja nende pere elu läheb paremuse poole. Monokeelsed või ühe võõrkeele oskajad/kasutajad peavad muutusi pigem kurvastavateks või ei oma ühtset seisukohta toimunud muudatuste osas (st valitud variant *raske öelda*).

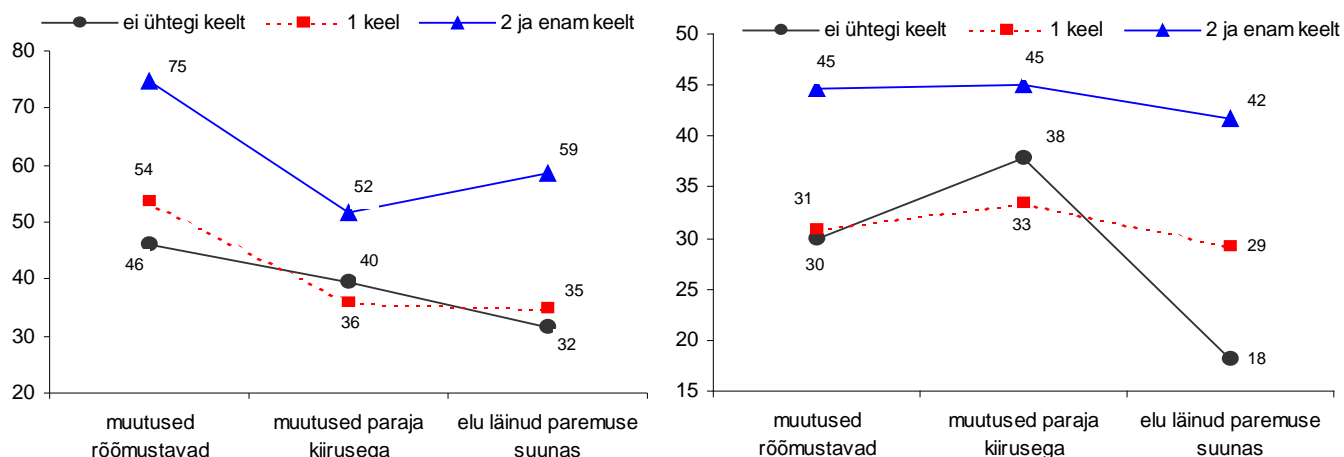
Tinglikult öeldes, võib eristada kahte gruppi: (1) väiksema keelelis-kommunikatiivse kapitaliga nn “pessimistid” ning (2) suurema keelelis-kommunikatiivse kapitaliga nn “optimistid”. Siiski tuleb mainida, et selles statistiliselt olulises seoses ilmneb ka suhteliselt palju erandeid, st ka ligi kümnendik keeleliselt rikkamaid väljendavad elumuutuste tõlgendamisel pessimismi (Cramer’i $V=.2$, $p\leq.01$).

Tabel 3.1. Ühiskondlike muutuste tunnetamine keelerühmades (%)

Keelerühmad: oskab / kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
Muutused on olnud minu jaoks üldiselt...	Rõõmustavad	5	9	14	27	14
	Pigem rõõmustavad kui kurvastavad	32	36	45	49	41
	Raske öelda	29	27	21	13	22
	Pigem kurvastavad kui rõõmustavad	28	26	18	11	21
	Kurvastavad	6	2	2	1	2
Muutused on olnud minu jaoks...	Liiga kiired	14	11	5	3	8
	Pigem kiired	24	27	27	27	27
	Paraja kiirusega	39	35	47	52	43
	Pigem aeglased	9	13	11	13	12
	Liiga aeglased	2	2	3	1	2
	Ei oska öelda	12	11	7	4	8
Kas üldiselt läheb Teie ja Teie pere elu paremuse või halvemuse suunas?	Paremuse suunas	24	33	47	62	42
	Jääb samaks, midagi ei muutu	30	30	23	17	25
	Halvemuse suunas	32	26	20	14	22
	Ei tea, ei oska öelda	14	12	10	7	11

Joonisel 3.1. on esitatud võõrkeelte rühmade hinnangud ühiskondlikele muutustele eraldi eestlaste ja venelaste lõikes. Ühest küljest nähtub jooniselt, et eestlased on ühiskondlikke muutusi üldiselt hinnanud positiivsemaks kui venelased. Teisalt näitab statistiline seoseanalüüs, et võõrkeelte oskus suurendab mõnevõrra enam eestlaste ning vähem venelaste optimismi. Muutusi on rõõmustavaks pidanud vähemalt kahe keele oskajad ja kasutajad nii eestlaste kui ka venelaste hulgas.

Seos võõrkeelte oskuse ja muutustesse suhtumise vahel on rahvusgrupiti erinev. Eestlased on üldjuhul optimistlikumad, mida soodustab tõenäoliselt ka suurem keelelis-kommunikatiivne kapital. Venekeelse elanikkonna seas domineerivale pessimismile ei avalda ka suurem keelelis-kommunikatiivne kapital mõju.

Joonis 3.1. Ühiskondlike muutuste tunnetamine keelerühmades eestlaste (vasakul) ja venekeelse elanikkonna seas (paremal)

Hinnang ühiskondlikele muutustele sõltub seega sotsiaal-demograafilistest ja subjektiivsetest tunnustest, mille mõju võimaldab analüüsida multinominaalne logistiline regressioon. Logistiline regressioon võimaldab välja selgitada otsest, st muudest kaasnevatest tunnustest “puhastatud” mõju keele oskuse/kasutamise tasemele.

Tabelis 3.2. on esitatud multinominaalse logistilise regressiooni tulemused. Tabelis on “puhta” seose olemasolu tähistatud plussidega (+), seose puudumisel on tabeli väli jäetud tühjaks. Lisaks on trendide väljatoomise lihtsustamiseks summeeritud plusside arv reas. Tabelist ilmneb, et võõrkeelte oskus mõjutab hinnanguid ühiskondlikele muutustele (muutused rõõmustavad/kurvastavad), aga ei mõjuta isiklikku kohanemise hinnanguid (muutuste kiirus ja isiklik toimetulek). Isikliku kohanemise hinnangutes on olulisemad mõjutavad tunnused rahvus, haridus, sissetulek ja vanus. Seega on tabelis 3.1. kirjeldatu korral tegemist nn “näilise” seosega. Üldiselt – võõrkeelte oskus on seotud üldiste hoiakutega ühiskonna suhtes – muutustes nähakse pigem positiivset poolt, uus võimalusi ega tunta nende ees hirmu. Samas isiklikule toimetulekule kaasaaitajana keelelis-kommunikatiivset kapitali nii selgesti ei tunnetata.

Tabel 3.2. Ühiskondlikele muutustele antud hinnangute seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse/kasutuse alusel (multinominaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq .01$)

	Muutused on olnud rõõmustavad / kurvastavad	Muutused on olnud liiga kiired / paraja kiirusega	Teie ja Teie pere elu on liikunud paremuse / halvemuse suunas	KOKKU seoste arv reas
Keele oskus ja kasutamise ulatus	+			1
Rahvus	+	+	+	3
Vanus	+	+	+	3
Sugu				0
Haridus	+	+		2
Sissetulek	+	+	+	3

Samas loovad haridus ja sissetulek omakorda eeltingimused võõrkeelte õppeks. Seega, sihipärane ning mitmele võõrkeelele suunatud keeleõpe koolides, seda võrdselt erineva sissetulekuga, etnilise päritoluga jms vanemate laste hulgas, võimaldab kaudselt aidata kaasa ühiskonna liikmete muutustesse suhtumise kujundamisele ja muutustest tingitud sotsiaalse trauma (Sztompka 2004) ohu vähenemisele.

3.2. Majanduslik mobiilsus ja konkurentsivõime

Indiviidi ettevõtlikkust ja majanduslikku konkurentsivõimet ja selle seost keele oskuse ja kasutamisega mõõdeti käesolevas analüüsis järgmiste küsimustega: (1) *Milline on viimasel ajal olnud Teie pere keskmine sissetulek ühe pereliikme kohta?* (2) *Kas peate end ettevõtlikuks inimeseks?* (3) *Kas olete teinud, teete midagi lisateenistuse hankimiseks?* (3) *Kas olete osalenud mõnes mittetulunduslikus projektis?* (4) *Kes Te olete praegu (tegevusala)?* Sotsiaalse mobiilsuse väljaselgitamiseks olid ankeedis järgmised küsimused: (1) *Kes Te olite kümme aastat tagasi (tegevusala)?* (2) *Millises ühiskondlikus kihis te paiknete?* (3) *Millises kihis Te paiknesite 20 aastat tagasi?* (4) *Millisele ühiskondlikule kihile paigutaksite oma (vana)vanemad enne sõda?*

Tabelis 3.3. on esitatud keelerühmiti inimeste enda hinnang oma aktiivsusele (*peavad end kindlasti või mõnevõrra ettevõtlikuks*), kui ka reaalne tegevus (*osalenud ühes või mitmes äriprojektis, mittetulunduslikus projektis, lisateenistuse hankimine jms*). Näeme, et niihästi enda hinnangul kui reaalse tegevuse kaudu väljenduvalt on suurema keeleoskusega inimesed ettevõtlikumad ja majanduslikult aktiivsemad.

Tabel 3.3. Majanduslik ettevõtlikkus keelerühmades (%)

Keelerühmad: oskab / kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
Sissetulek pereliikme kohta	kuni 1500	48	40	28	23	34
	1501 -2500	33	33	28	20	29
	2501 -4000	15	17	25	24	21
	4001 -6000	2	8	12	20	11
	üle 6000	3	2	7	12	6
Kas peate end ettevõtlikuks inimeseks?	Jah, kindlasti	6	8	12	23	12
	Mõnevõrra	21	32	48	49	39
	Ei oska öelda	26	23	18	13	20
	Pigem mitte	28	29	18	12	22
	Üldse mitte	18	8	3	2	7
Kas olete osalenud mõnes äriprojektis?	Ei ole	98	97	87	75	89
	Ühes	1	1	6	15	6
	Mitmes	1	2	7	10	5
Kas olete osalenud mõnes mittetulunduslikus projektis, mida on rahastanud välismaised fondid, Eesti riik või omavalitsused?	Ei ole	96	93	84	77	87
	Ühes	2	4	9	13	7
	Mitmes	1	2	7	9	5
Kas olete teinud midagi lisateenistuse hankimiseks?	Müünud oma toodangut, aia-põllusaadusi, metsa	17	19	18	21	19
	Töötanud mitmel töökohal, kohakaaslusega	18	26	32	33	28
	Teinud hooajatöid, juhutöid	22	30	31	33	30
	Täitnud ühekordseid projekte, tellimusi, lepinguid	3	9	21	31	16
	Tegelnud kaupade vahendamisega	4	6	12	14	9
	Käinud tööl välismaal	0	3	6	12	6
	Muu tegevus	2	2	5	4	3
	Ei ole midagi teinud	42	35	23	19	29

Suurema keelioskusega inimeste lisateenistuse hankimine on seisnenud eelkõige mitmel töökohal töötamises, ühekordseid projekte tehes, kaupade vahendamise tegelemises, välismaal tööl käimises, st seotud keeleoskust otseselt või kaudselt nõudvate tegevustega. Teisalt annab ka lisateenistuse omamine suurema sissetuleku näol paremad võimalused täiendkoolituse vormis keele omandamiseks.

Tabelis 3.4. on esitatud multinominaalse regressiooni tulemused, analüüsivõõrkeelte mõju majanduslikule aktiivsusele. Tulemused tabelis näitavad, et võõrkeelte oskuse ja erinevate tegevuste vahel on "puhas" e. otsene seos. Keelelis-kommunikatiivne kapital suurendab majanduslikku toimetulekut võrdses ulatuses nii eestlastel kui ka venelastel. Tabelist ilmneb, et siin pole tegemist vaid hinnangu suurenemisega oma ettevõtlikkusele, vaid ka reaalselt kasvava osalusega ning seeläbi saadud suuremast sissetulekuga. Ka siin on tegevusala ise arvatavalt tinginud vajaduse keelt omandada ja võimaluse seda praktiseerida, st enam seoseid ilmnes nt keeleoskust nõudvate tunnustega *töö välismaal, ühekordsed projektid, tegelenud kaupade vahendamise*ga. Seega on tabelis 3.3. kirjeldatud seos "tegelik", st keelelis-kommunikatiivse kapitali ja ettevõtlikkuse seos pole tingitud kolmandate sotsiaaldemograafiliste jms tunnuste mõjust.

Seega võiks võõrkeelte õpetus suurendada inimeste konkurentsivõimet ning ühiskonna majanduslikku sidusust.

Tabel 3.4. Ettevõtlikkuse seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse/kasutamisega (multinominaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq 0.01$)

	Sissetulek	Peab end ettevõtlikuks	Osalenud äriprojektis	Osalenud mitetulunduslikus projektis	Kas olete teinud midagi lisateenistuse hankimiseks?						KOKKU seoste arv reas
					Müünud oma toodangut	Töötanud mitmel töökohal	Teinud hooajatöid	Täitnud ühekordseid projekte	Tegele- nud kaupade vahenda- misega	Käinud tööl välis- maal	
Keele oskus ja kasutamise ulatus	+	+	+	+		+		+	+	+	8
Rahvus	+	+			+						3
Vanus	+	+	+	+	+	+		+	+	+	9
Sugu	+	+	+				+	+	+	+	7
Haridus	+	+	+	+			+	+	+	+	8

Teiseks majanduslikku integratsiooni mõõtvaks tunnuseks oli sotsiaal-majanduslik mobiilsus, st sotsiaalse staatuse/eriala muutus 10 aasta jooksul.

Muutused seisnevad uute tegutsemisvormide tekkes (*ettevõtja, talunik, vabakutseline*), kusjuures edukad on siin olnud eelkõige kahe ja enama keele oskajad ja kasutajad. Teisalt on laienenud rahvusvahelise ruumi tõttu kasvanud vajadus võõrkeelte oskuse järele suhtlemist eeldavatel elualadel (*keskastme spetsialist, kontoriametnik, teenindaja*) (1 keele asemel 2, 3 või enam keelt).

Nii praegu kui 10 aastat tagasi perioodil iseloomustab ühtlaselt kõrge keeleoskuse tase õpilasi ja üliõpilasi, ühtlaselt madal tase aga lihttöölisi. Kuigi ka kümne aasta eest oli pensionäride hulgas kõige enam monokeelseid, on tänaste pensionäride seas ka keskmisest 7% võrra enam ühe keele valdajaid.

Analüüsidest sama seost multinominaalse logistilise regressiooni abil on meil võimalik hinnata, kuivõrd 10 aasta jooksul saavutatud sotsiaalse staatuse muutus (tõus) on seotud võõrkeelte oskuse ja kasutamisega, välistades samal ajal teiste sotsiaaldemograafiliste tunnuste mõju. Tuleb välja, et keeleoskus ja juhiks või ettevõtjaks-saamine pole omavahel otseselt e. “puhtalt” seotud, siin on palju kaasmõjutavaid tegureid.

Tabel 3.5. Tegevusalad praegu ja kümne aasta eest keelerühmades (%) , tumedalt märgitud seose olemasolu, $p \leq 0.01$)

Keelerühmad: oskab / kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
ettevõtja, talunik, vabakutseline	praegu	6	7	10	15	10
	10 a. Tagasi	2	3	3	5	3
juht, tippspetsialist	praegu	4	4	13	18	10
	10 a. Tagasi	3	7	10	12	8
keskastme spetsialist, kontoriametnik, teenindaja	praegu	7	18	24	28	20
	10 a. Tagasi	21	28	20	22	23
oskustööline	praegu	14	21	17	14	17
	10 a. Tagasi	19	25	13	12	18
lihttööline	praegu	11	10	5	3	7
	10 a. Tagasi	14	10	5	5	8
õpilane, üliõpilane	praegu	3	6	22	23	14
	10 a. Tagasi	10	10	36	32	23
töötu	praegu	4	5	2	3	4
	10 a. Tagasi	0	1	0	0	1
pensionär	praegu	44	27	10	8	20
	10 a. Tagasi	21	6	3	1	6

“Puhas” seos võõrkeelte oskusega avaldub keskastme spetsialisti ning lihttöölise tegevusalade lõikes. St spetsialistiks-saamist ennustab suurem keeleoskus ning lihttööliseks saamist/jäämist väiksem keelte oskus ja kasutamine. Keskastme spetsialisti ning lihttöölise ametigruppidesse kuulumist mõjutavad ka kõige enam teised sotsiaaldemograafilised tunnused. Seega võib sissetulekust vms tingituna osutada raskemaks keeleõpe, mis aga on eeltingimuseks lihttöölise ametipositsioonilt edasi kõrgematele tasanditele liikumiseks või keskastme spetsialistiks saamiseks (vt tabel 3.6.).

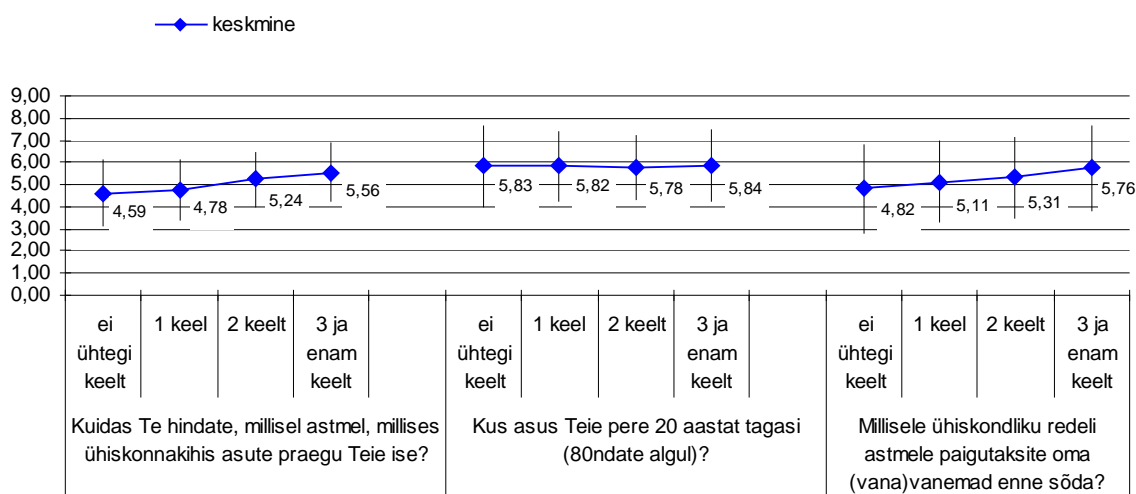
Tabel 3.6. Praeguse tegevusala seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse/kasutamisega (multinomiaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq .01$)

	ettevõtja, talunik, vabakutseline	juht, tippspetsialist	keskaste spetsialist, kontoriametnik, teenindaja	oskustööline	lihttööline	töötü	KOKKU seoste arv reas
Keele oskus ja kasutamine			+		+		2
Rahvus					+		1
Vanus	+		+	+	+	+	5
Sugu	+		+	+	+		4
Haridus		+	+	+	+		4
Sissetulek	+	+	+		+	+	5

Ühiskondliku mobiilsuse näitajana arvestati käesolevas analüüsis veel ka subjektiivset enesehinnangut oma sotsiaalsele positsioonile. Kihtikuuluvushinnangut käsitleti uuringus “*Mina. Maailm. Meedia*” sotsiaalse representatsioonina, milles väljendub inimeste subjektiivne tõlgendus oma positsioonidest ühiskonnaelu erinevatel väljadel. Sotsiaalse mobiilsuse uurimisel Eestis kasutatakse objektiivseid kihistruktuure klasse, milleks on tööalane positsioon. Järjest enam pööratakse aga ka analüüsidest tähelepanu mittemateriaalsetele ressurssidele, kultuurilise ja sotsiaalse kapitali rollile kihistumises (kultuuriliseks kapitaliks on antud juhul võõrkeelte oskus). Selliselt käsitletud kihtide struktuur on paremini kirjeldatav staatuse ja positsioonide subjektiivse hindamise kui ressursside objektiivse mõõtmise kaudu, kuna ta sõltub mitte ainult ressursside objektiivsest jaotusest (nt keskmiste sissetulekute alusel), vaid ka sellest, kuidas erinevad indiviidid, erinevad pered nende ressurssidega toimivad, milliseid vajadusi rahuldada saavad (Lauristin 2004b).

Kihtikuuluvuse enesehinnangut selgitati uurimuses “*Mina. Maailm. Meedia*” selliselt, et küsitlajatel paluti end paigutada kujutletava ühiskondliku redeli kümnel tõusval astmel. Iga vastaja sai end paigutada ühele astmele kümnest, samuti näidata, kus tema arvates asetses tema pere 1980. ja 1930. aastate lõpul. See võimaldas näha praeguse sotsiaalsete positsioonide jaotuse taga ka eelnevatel ajastutel kogutud sotsiaalse ressursi kasutuskõlblikkust uutes oludes. Hilisemas analüüsis koondati jaotusest lähtudes kokku esimesed kolm ning viimased neli astet, saades nii tulemuseks 5-pallise subjektiivse kihtikuuluvusmäärangu skaala: madalkiht (astmed 1, 2, 3), madalam keskkiht (4. aste), keskkiht (5. aste), kõrgem keskkiht (6. aste) ning kõrgkiht (7., 8., 9., 10. aste). Tulemuste tõlgendamisel tuleb siin silmas pidada, et tegu on küsitletavate subjektiivse enesemääranguga, sotsiaalse representatsiooniga. Enese paigutamine ühiskondlikule redelile on alati võrdlus kellegi (referents-grupi) suhtes, kes jääb vastajast “madalamale” või on jõudnud redelil “ülespoole” (*ibid*).

Joonisel 3.2. on esitatud keskmised hinnangud kihtikuuluvusele võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatuse lõikes. Kuna tegemist on subjektiivse hinnanguga ning vastused kõiguvad suhteliselt palju aritmeetilise keskmise suhtes, on joonisel äratoodud ka standardhälve. Jooniselt ilmneb, et mida kaugema ajaga on tegemist, seda suurem on standardhälve, st seda raskem on vastajatel üheselt vastata ning seda enam on keskmisest erinevaid väärtuseid (“vurrude” pikkus kuni 4 kihti). Kuigi tänapäevast kihti paiknemist on mõnevõrra kergem hinnata (“vurrude” pikkus alla 3 kihti), on ka siin suhteliselt palju äärmuslikke vastajaid.

Joonis 3.2. Ühiskonnakihis paiknemine võõrkeelte lõikes (keskmine arvuna ja standardhälve “vurrudena”)

Tulemustest joonisel 3.2. ilmneb, et üldiselt peeti keskmiselt kõige kõrgemaks oma asetsemist 80. aastate alguses (keskmine 5,82), kõige madalamaks aga praegu (keskmine 5,06), mille vahele jääb hinnang oma (vana)vanemate kihis paiknemisele 30. aastate lõpul (5,28). Enda subjektiivne kihti paigutamine 80. aastate alguses on sõltumatu võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatusest, mis kinnitab ka eelnevate peatükkide tulemust võõrkeelte oskuse väikesest ühiskondlikust tähendusest suletud piiridega nõukogude ühiskonnas. Keeleliis-kommunikatiivne kapital avaldab mõju kihti paiknemisele tänapäeval ning hinnates oma (vana)vanemate ühiskondlikku positsiooni enne sõda, mis väljendab mõlema perioodi ruumilist ning kultuurilist avatust ning subjektiivsete tegurite mõju objektiivsele toimetulekule. Jämedalt öelduna on joonisel toodud keskmised tõlgendatavad selliselt, et mitte ühtegi keelt oskavad inimesed paigutavad end madalamasse keskkihti, ühe ja kahe keele oskajad keskkihti ning kolme ja enama keele valdajad kõrgemasse keskkihti.

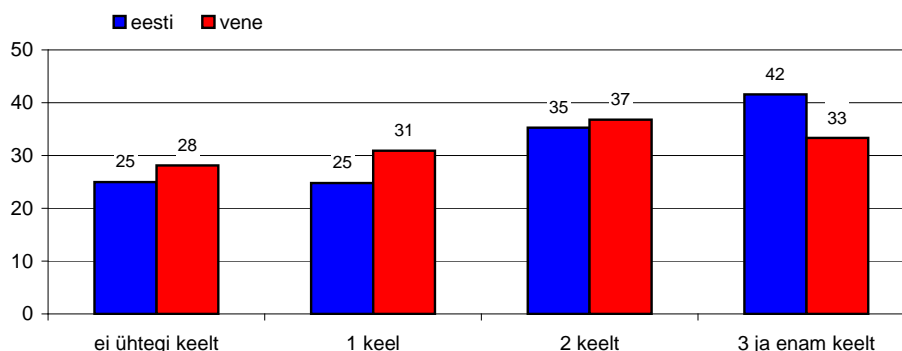
Tabel 3.7. Ühiskondliku enesepositsioneerimise (kihti paigutamise) seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse/kasutusegaga (multinominaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq .01$)

	Kuidas Te hindate, millisel astmel, millises ühiskonnakihis asute praegu Teie ise?	Kus asus Teie pere 20 aastat tagasi (80ndate algul)?	Millisele ühiskondliku redeli astmele paigutaksite oma (vana)vanemad enne sõda?	KOKKU seoste arv reas
Keele oskus ja kasutamine				0
Rahvus		+	+	2
Vanus	+			1
Sugu				0
Haridus	+	+		2
Sissetulek	+			1

Tabelis 3.7. on esitatud multinominaalse logistilise regressiooni tulemus, näitamaks kuivõrd võõrkeelte oskus tõepoolest ennustab ühiskondlikku kihti kuuluvust või on see tingitud sotsiaal-demograafiliste tunnuste mõjust. Tabelist ilmneb, et keel pole siiski otseselt ühiskondlikku positsiooni suurendav kultuurilise kapitali osa, olulisemad on teised objektiivsed tunnused (nt *vanus*) ning kultuurilise (*haridus*) või majandusliku (*sissetulek*) kapitali osad. Nõrk seos ilmselt ilmnes vaid keele ja kihti paigutamise vahel 20 aastat tagasi. Selline tulemus väljendab nõukogude ajal kujunenud situatsiooni, kus vabalt ruumis liikumine, reisimine ning võõrkeelse meedia tarbimine, oli kättesaadav vaid sel perioodil ühiskondlikus kihis kõrgemal paikneajatele. Siiski on siin tegemist nõrga seosega, mis on vaid oluline nivool $p \leq .05$.

3.3. Sotsiaalne kuuluvustunne

Kolmas analüüsis käsitletav integratsiooni näitaja on sotsiaalne kuuluvus(tunne). Seda mõistetakse käesolevas aruandest kui reaalselt või mõttelist kuuluvust teatud gruppi. See väljendub nii reaalses osalemises ühingute, organisatsioonide vms gruppide tegevuses, aga ka sellele omistatud emotsionaalses tähenduses ning üldises usaldamises. Sotsiaalset integratsiooni mõõdeti uuringus järgmiste küsimustega: (1) *Kas kuulute mõnda seltsi, ühendusse, organisatsiooni? Kas ja kuivõrd aktiivselt osalete ühenduste, seltside tegevuses?* (2) *Kellena Te tunnete ennast praegu? Kellena Te tundsite ennast 15 aastat tagasi?* (3) *Mis iseloomustab kõige paremini Eesti ühiskonnas mõjukate institutsioonide või rühmade usaldusväärsus Teie jaoks?*

Joonis 3.3. Seltsi, ühenduse või organisatsiooni kuulumine rahvus- ja keelerühmades (% , kuulub ühendusse)

Esmalt vaadeldakse ühiskondlikku osalust kui ühte sotsiaalse integratsiooni osa.

Joonisel 3.3. on esitatud võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatuse seosed ühingutesse kuulumise lõikes. Jooniselt ilmneb keele oskuse ning sotsiaalse aktiivsuse vaheline positiivne seos, st alates 2, 3 ja enama võõrkeele oskuse ja kasutamise korral ollakse ka sagedamini mõne seltsi, ühenduse või organisatsiooni liige. Teisalt kehtib selline seos vaid eestlaste hulgas, kus aktiivsus tõuseb hüppeliselt 2 või enama võõrkeele oskajate rühmas. Kuigi mõneprotsendiline seos ilmneb joonisel ka venelaste hulgas, pole see statistiliselt oluline ($p \geq .1$).

Analüüsid seoseid multinominaalse logistilise regressiooni abil, kaob rahvuse seos osalusega hoopis. Olulisteks seltsi, ühenduse või organisatsiooni kuulumise näitajateks on vanus, sugu, haridus ning võõrkeelte oskus ja kasutamise ulatus. Sisuliselt on siin tegemist üle 30-aastaste, kõrgelt haritute või meeste suurema ühiskondliku aktiivsusega. Seos keelega on siin tõlgendatav kahte pidi: ühest küljest võib suurem kommunikatiivne vajadus teatud tüüpi inimestel samaaegselt väljenduda soovis õppida keeli ning osaleda seltside tegevustes; teisalt oli vastajatele esitatud ühenduste nimekirjas piisavalt rahvusvaheliste sidemetega ühendusi, mistõttu on keeleoskus vahendiks sotsiaalsesse võrgustikku kuuluvate kaaslastega suhtlemisel. Selline kuuluvus omakorda suurendab turvatunnet ning toimib kui võrgustik teatud informatsiooni, hüvede jms jagamisel (nt uue töökoha otsimisel).

Tabelist 3.8. selgub, et võõrkeelte oskuse seos avaldub eelkõige spordi ja kehakultuuri organisatsioonide; noorteklubide, laste- ja noorteühenduste; haridus- teadus- ja koolitusseltside, akadeemiliste ühenduste tegevuses aktiivses osalemises; heategevuslike klubide tegevuse vastu huvi tundmises (Rotary, Lions, Zonta jm); eriala- ja kutseliitude; poliitiliste ühenduste, erakondade; kultuuriseltside, kultuuriharrastustega tegelevate ringide ja ühenduste tegevuses osalemises või selle vastu huvi tundmises. Seltsi iseloomu ning võõrkeelte oskuse arvu seos on siin arvatavalt sõltuv vanusest, nii on nooremad koolist saanud 2 võõrkeele kapitaliga huvitatud noorteühenduste, koolitusseltside jms tegevustest. Kolme või enama keele oskuse ja kasutamisega kasvab hüppeliselt ka huvi heategevuslike seltside vastu, mis võib viidata keeleoskusega kaasnevale maailmavaatelisele muutusele.

Tabel 3.8. Seltside, ühenduste tegevuses osalemine keelerühmades (% , tumedalt märgitud seose suund)

<i>Keelerühmad: oskab / kasutab...</i>		<i>...ei ühtegi keelt 14%</i>	<i>...1 keelt 34%</i>	<i>...2 keelt 30%</i>	<i>...3 või enam keelt 22%</i>	KOGU VALIM
Korteri-, suvila- ja tarbijaühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	16	24	16	17	19
	Olen liige, aga eriti ei osale	49	38	38	30	37
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	6	8	9	13	9
	Ei ole liige, ei paku huvi	29	30	37	40	35
Üürnike ühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	7	4	2	5	4
	Olen liige, aga eriti ei osale	11	20	9	7	12
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	15	11	8	7	9
	Ei ole liige, ei paku huvi	67	66	81	81	75
Õigusjärgsete omanike ühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	0	2	0	1	1
	Olen liige, aga eriti ei osale	0	4	2	4	3
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	13	5	11	9	9
	Ei ole liige, ei paku huvi	87	89	86	86	87
Usuühingud, kirikukogudused	Olen liige, osalen aktiivselt	2	7	10	6	7
	Olen liige, aga eriti ei osale	17	13	6	18	13
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	15	9	8	7	9
	Ei ole liige, ei paku huvi	65	71	76	68	71
Spordi ja kehakultuuri organisatsioonid	Olen liige, osalen aktiivselt	0	7	15	18	12
	Olen liige, aga eriti ei osale	0	3	8	5	5
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	13	21	30	30	26
	Ei ole liige, ei paku huvi	87	69	46	47	58
Heategevuslikud klubid (näit. Rotary, Lions, Zonta jm.)	Olen liige, osalen aktiivselt	0	0	3	3	2
	Olen liige, aga eriti ei osale	0	2	0	1	1
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	4	14	18	29	18
	Ei ole liige, ei paku huvi	96	84	79	68	79
Huviklubid, vaba aja klubid (näit. Kalastamine, moto, aiandus jm.)	Olen liige, osalen aktiivselt	7	11	14	21	14
	Olen liige, aga eriti ei osale	11	8	4	5	6
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	20	23	30	30	27
	Ei ole liige, ei paku huvi	63	58	51	45	53
Poliitilised ühendused, erakonnad	Olen liige, osalen aktiivselt	0	8	4	12	7
	Olen liige, aga eriti ei osale	2	4	9	9	7
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	6	12	18	18	15
	Ei ole liige, ei paku huvi	91	76	69	61	72
Ametiühingud	Olen liige, osalen aktiivselt	9	3	2	3	3
	Olen liige, aga eriti ei osale	9	8	12	10	10
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	4	18	17	12	15
	Ei ole liige, ei paku huvi	78	71	69	75	72
Eriala- ja kutseliidud	Olen liige, osalen aktiivselt	9	6	10	11	9
	Olen liige, aga eriti ei osale	2	4	8	15	8
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	4	15	20	19	16
	Ei ole liige, ei paku huvi	85	75	62	55	66
Kaitseliit	Olen liige, osalen aktiivselt	0	4	5	2	3
	Olen liige, aga eriti ei osale	0	2	2	2	2
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	2	12	20	21	16
	Ei ole liige, ei paku huvi	98	82	73	76	79
Pere- ja naisteühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	0	2	6	3	3
	Olen liige, aga eriti ei osale	0	1	1	1	1
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	27	14	21	17	18
	Ei ole liige, ei paku huvi	73	83	73	80	78
Noorteklubid, laste- ja noorteühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	0	2	6	7	4
	Olen liige, aga eriti ei osale	0	0	5	4	3
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	9	18	26	19	20
	Ei ole liige, ei paku huvi	91	80	64	70	73
Puuetega inimeste ühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	5	3	2	2	2
	Olen liige, aga eriti ei osale	2	2	0	0	1
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	9	13	20	17	16
	Ei ole liige, ei paku huvi	84	82	78	82	81
Haridus- teadus- ja koolitusseltsid, akadeemilised ühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	5	2	3	12	5
	Olen liige, aga eriti ei osale	0	1	4	6	3
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	5	18	28	32	24
	Ei ole liige, ei paku huvi	91	79	65	50	68
Keskkonnakaitse või muinsuskaitse ühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	0	2	1	2	1
	Olen liige, aga eriti ei osale	2	3	2	2	2
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	27	37	46	38	39
	Ei ole liige, ei paku huvi	70	58	52	59	58
Kultuuriseltsid, kultuuriharrastustega tegelevad ringid ja ühendused	Olen liige, osalen aktiivselt	11	7	13	18	13
	Olen liige, aga eriti ei osale	2	3	6	7	5
	Ei ole liige, aga tegevus pakub huvi	16	20	29	32	26
	Ei ole liige, ei paku huvi	71	70	52	43	57

Mitmete sotsiaalse sidususe uurijate väitel ei piisa tervikliku pildi saamiseks reaalsest osalemist või huvi tundmisest. See, mis enam grupiga seob ning sellesse kuuluvuse oluliseks muudab on kuuluvusele omistatav emotsionaalne tähendus.

Tabelis 3.9. on esitatud praegune ja kujuteldav 15 aasta taguse enese-kategoriseerimine keelerühmades (kategoriseerimisest lähemalt vt Vihalemm & Masso 2004).

Näeme, et võõrkeelte oskusel on oluline mõju oma ühiskondliku kuuluvuse muutuse tõlgendamisele. Kõige enam erineb valimi keskmisest monokeelsete ning kolme või enama keele valdajate enese-kategoriseerimine. Monokeelsete hulgas on nn identiteedi ruum pigem ahenenud, st tuntakse end keskmisest harvemini Eesti Vabariigi kodanikuna, eurooplasena, maailmakodanikuna, kuid enam endise nõukogude kodanikuna, ENSV'st pärit inimesena.

Vastupidi, kolme või enama keele oskajad tunnevad end sagedamini Eesti Vabariigi kodanikuna, põhjamaalasena, eurooplasena, maailmakodanikuna. Eestlaste hulgas on keeleoskus ja kohalik identiteet vastastikku tugevdavas seoses. Globaalsed kategooriad on identiteedi alusena üldiselt tekkinud alles iseseisvas Eestis, kuigi tänu parematele lähteasukohtadele omasid mitmete keelte oskajad ka varem võimalusi keele õppimiseks, arendamiseks ning seeläbi välismaailmaga suhtlemiseks.

Tabel 3.9. Retrospektiivne (15 a tagasi) ja praegune enese-kategoriseerimine keelerühmades (osakaal % kogu valimis ja erinevus keskmisest rühmiti +/- % võrra)

Keelerühmad: oskab/kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
eestlane/venelane	praegu	-2	-2	0	4	92
	15.a tagasi	3	-1	-3	3	88
eestikeelne/venekeelne	praegu	7	-1	1	-3	74
	15.a tagasi	2	-1	-2	1	69
ENSVst pärit inimene	praegu	2	4	-4	-2	19
	15.a tagasi	2	5	-7	-4	69
Eesti Vabariigi kodanik	praegu	-18	1	1	10	79
	15.a tagasi	3	-1	3	-6	20
Eesti elanik	praegu	1	0	-1	1	91
	15.a tagasi	1	-3	2	3	78
Baltimaade elanik	praegu	3	0	2	-3	46
	15.a tagasi	5	-2	1	0	52
nõukogude inimene	praegu	8	1	-2	-3	4
	15.a tagasi	17	3	-7	-13	50
põhjamaalane	praegu	-6	-5	2	8	27
	15.a tagasi	-2	-2	4	2	15
eurooplane	praegu	-12	-6	4	11	32
	15.a tagasi	-5	-2	5	2	16
maailmakodanik	praegu	-6	-1	1	4	22
	15.a tagasi	0	0	2	-2	13

Analüüs lükkab ümber teesi, nagu globaliseerumisega ning laiemate kultuuriliste identiteetidega seoses võib “lahustuda” oma keelelis-kultuuriline või etniline identiteet. Nii ilmneb tabelist, et tänapäeval enamate keelte oskamine ning seeläbi ka erinevate meedia jms ruumide tarbimine, kontaktide omamine jms võib oma rahvuslikku identiteeti, antud juhul vastavalt eestlaseks või venekeelseks inimeseks olemist, pigem toetada. Kuna identiteet tekib suures osas enda võrdlemisel teistega, suurendab keelte oskus siin võrdluse aluseks olevate teiste gruppide arvu. Teisalt väheneb suurema keelte arvuga enda samastamine läbi keele, kuna olulisemaks muutuvad teised, elustiililised identiteedi vormid. Nii nt võib elustiililine identiteet olla eurooplaseks olemine, mis väljendub mitmekeelsete- või rahvuselistes suhtluspartnerite domineerimises, aga ka sagedases reisimises, satelliidi vahendusel TV jm meedia jälgimises vms.

Tabelis 3.10. selgitame jällegi välja seose olemasolu praeguse identiteedi ning võõrkeelte oskuse vahel, kõrvaldades 5 sotsiaaldemograafilise tunnuse mõju sellele seosele. Tabelist ilmneb, et võõrkeelte suurem oskus ning kasutamise ulatus on otseselt seotud põhjamaalaseks ning eurooplaseks kategoriseerimisega. Etno-kultuurilise ning lingvistilise identiteedi seos võõrkeelte oskusega on kaudne. Viimane ei välista võimalust kujundada Eesti riigiga seotud identiteet läbi võrdse võõrkeelte õppe koolides, sõltumatuna õpilaste vanemate erinevatest sotsiaalsetest näitajatest. Sellised tulemused annavad tunnistust keele kui sümbolilise kapitali kompleksusest ning ka teiste subjektiivsete elustiililiste jms faktorite mõju identiteedi konstrueerimisel.

Tabel 3.10. Praeguse kollektiivse enesemääratluse seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse/kasutusegaga (multinomiaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq .01$)

	Eestlane/ Venelane	Eesti- keelne Venelane	ENSV st pärit inime- ne	Eesti Vabariigi kodanik	Eesti elanik	Balti- maade elanik	Nõu- kogu- de in- imene	Põhja- maalane	Euroopla- ne	Maailma- kodanik	KOKKU seoste arv reas
Keele oskus ja kasutamise ulatus								+	+		2
Rahvus	+	+	+	+		+	+	+	+	+	9
Vanus	+		+				+		+	+	5
Sugu							+		+	+	3
Haridus		+						+	+		3
Sissetulek			+						+		2

Viimaseks sotsiaalset sidusust mõõtvaks küsimuseks käesolevas analüüsis oli sotsiaalne usaldus. Ühiskonnateoreetiku Putnami järgi viib ühiskonnas valitseva usalduse kõrge tase suurema sotsiaalse kapitalini. Usaldus on tihti kogukonda ehk isiklikku võrgustikku kooshoidvaks jõuks. Erinevate uuringute alusel käib üldiselt ühiskondliku aktiivsusega kaasas ka usalduse kahanemine. Sotsiaalsest usaldusest võib ühiskonnas rääkida kahel tasandil — horisontaalsel ja vertikaalsel tasandil. See tähendab ühelt poolt seda, kas elanikkonna erinevate sotsiaalsete gruppide vahel valitseb omavaheline usaldus, teisalt, kas rahvas usaldab poliitilist eliiti ja kas viimane usaldab oma rahvast (Raudsaar & Kasemets 2004). Ka riik saab edukalt talitleda vaid piisava legitiimsuse korral, mis tähendab eeskätt piisava usaldusvaru olemasolu riiklike institutsioonide korral. Uuringus “*Mina. Maailm. Meedia*” mõõdeti üldist usalduslikkust (*ettevõtjad, teadlased, kultuuritegelased, poliitikud*), usalduslikkust riiklike institutsioonide vastu (*kirik, valitsus, riigikogu, president, politsei, pangad, kohtusüsteem*) ning usalduslikkust meedia vastu (*Eesti Televisioon, eratelekanalid, ajalehed, Eesti Raadio, eraraadiod, internetiportaalid*). Tegemist on taas koondtunnustega e. indekstitega, mis on konstrueeritud paljude konkreetsete üksikküsimuste baasil.

Jälgides usaldust võõrkeelte oskuse kaudu ilmnevad tabelist 3.11. olulised seosed nii üldise usalduslikkuse, kuid ka usalduslikkuse osas riiklike institutsioonide ning meedia suhtes. Mitte ühegi keele oskajad väljendavad vähest ühiskonnaelus osalemise soovi vähese usaldusega, seda nii üldises plaanis, riiklike institutsioonide kui ka meedia vastu. Üht või enamat võõrkeelt oskavaid inimesi iseloomustab mõnevõrra enam keskmine usalduse määr. Kaht või enamat võõrkeelt oskajate rühmades on suurem üldine usalduslikkus, kuid ka usalduslikkus riiklike institutsioonide ning meedia vastu (Crameri $V=1$). Sellised seosed on aga eelkõige tekitatud rahvuse tunnuse poolt, st üldine usalduslikkus, usalduslikkus ühiskondlike institutsioonide vastu ning meedia suhtes kasvab ka juba 1 võõrkeele oskusega eelkõige venekeelsetel.

Tabel 3.11. Üldine usalduslikkus keelerühmades (%)

Keelerühmad: oskab/kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
Üldine usalduslikkus	vähene	51	35	29	28	34
	keskmine	27	31	35	35	33
	tugev	23	34	36	37	34
Usalduslikkus riiklike institutsioonide vastu	vähene	40	30	26	25	29
	keskmine	29	40	39	43	39
	tugev	31	30	34	32	32
Usalduslikkus meedia vastu	vähene	41	26	27	23	28
	keskmine	26	35	37	37	35
	tugev	32	39	35	40	37

Multinomiinalse regressiooni analüüsis tabelis 3.12 ilmneb samuti, et keelelis-kommunikatiivse kapitali roll usalduslikkuse suurenemisel sõltub eelkõige vastaja rahvusest, aga ka vanusest ning sissetulekust. Nii kaasneb suurema keelteoskusega üldine usalduslikkus ning usaldus meedia vastu eelkõige venekeelsetel. Selline seos on tõenäoliselt tingitud venekeelse elanikkonna juurdepääsust eestikeelsele meediale, poliitikale ja kultuurile tänu eesti jt keelte oskusele. Sellised tulemused näitavad eesti keele oskuse olulisust venekeelsete elanike integreerumisel ühiskondlikku ellu ja tsiviilseotuse tekitajana

Usaldust riiklike institutsioonide suhtes toetab suurem võõrkeelte oskus aga eestlastel; see sisaldab juba nõukogude ajal mitmeid keeli oskavaid ja kasutavaid ning ka muidu ühiskondlike muutustega paremini kohanenud elanikkonna gruppe (vt tabel 3.12).

Tabel 3.12. Usalduslikkuse seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja keeleoskuse/kasutusega (multinomiinalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq .01$)

	Üldine usalduslikkus	Usalduslikkus riiklike institutsioonide vastu	Usalduslikkus meedia vastu	KOKKU seoste arv reas
Keele oskus ja kasutamise ulatus				0
Rahvus	+	+	+	3
Vanus	+	+		2
Sugu				0
Haridus				0
Sissetulek	+	+		2

Seega andsid käesoleva peatükis esitatud tulemused tunnistust keelelis-kommunikatiivse kapitali positiivsest mõjust ühiskonna majanduslikule integreeritusele (*sissetulek, lisateenistuse hankimine, ettevõtlikkus, tegevusala*) ning sotsiaalsele integreeritusele (*identiteet, usaldus*). Teisalt annab keelteoskus teatud potentsiaali tulla toime ühiskondlike murrangute mõjul toimunud muutustega isiklikus elus. Võõrkeelte õpe üldhariduskoolis, eelkõige aga teise ning kolmanda keele õpe loob teiste faktorite kõrval soodsad tingimused ühiskonna ühelt (ameti) positsioonilt teisele liikumiseks, aga ka eeldused osalemaks täieväärtsliku liikmena tekkivas kodanikeühiskonnas.

IV Võõrkeelte oskus ja sotsiaalse ruumi laienemine

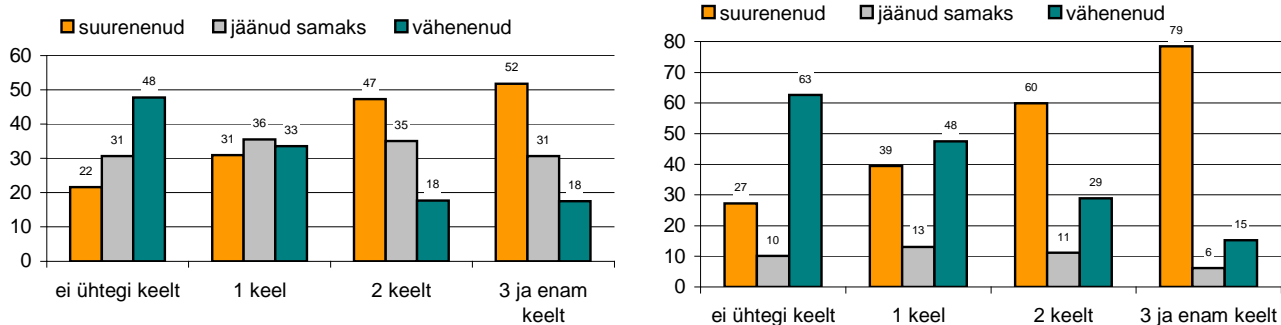
Seoses Eesti riigipiiride muutusega ning globaalsete kommunikatsioonivõrgustike laienemisega on muutunud võõrkeelte instrumentaalne tähendus, st suurenenud motivatsioon keeli õppida. Üleilmastumisega seoses on muutunud ka keele sümboliline tähendus, st kasvanud on võõrkeelte roll transnatsionaalsete identiteetide tekkel (nt põhjamaalase, eurooplase identiteet) (vt ptk 3). Seega eeldame, et valitsevad otsesed seosed võõrkeelte ning ruumi laienemise vahel. Sotsiaalses ruumis võib üldiselt eristada nelja erinevat tasandit: 1) poliitiline, 2) majanduslik, 3) kultuuriline, 4) personaalne ruum. Kolme esimest võib vaadelda sotsiaalse (institutsionaalse) ruumina, viimast isiklike kontaktide, kujutluste ja eelistuste ruumina. Viimasele ehk personaalsete kontaktide ning ruumitunnetuse uurimisele keskendus ka küsitlus “*Mina. Maailm. Meedia*” (P.Vihalemm 2004). Mõtteliseks tegutsemise, samastumise jms ruumiks on ka meedia, millest käesolevas analüüsis leiavad käsitlemist nii traditsiooniline kui ka uus meedia (internet). Seega leiavad järgnevas alapeatükis lähemat analüüsimist võõrkeelte oskuse seos ruumi laienemise tunnetusega, reaalse ja soovitava mobiilsusega, personaalsete kontaktidega ning meedia ruumiga.

4.1. Ruumilise muutuse tunnetus

Analüüsis vaadeldi keelelis-kommunikatiivse kapitali seost nii objektiivsete tunnustega, nagu meedia tarbimine, ruumis liikumine, aga ka subjektiivsete näitajatega, milleks käesoleval juhul on reaalsed füüsiliste piiride ning liikumisvõimaluste tajumine. Analüüsis eeldatakse, et subjektiivne ruumi tajumine kitsamana võib tekitada millestki ilmajäetuse tunnet, mis viib ka passiivsema ruumilise osaluseni ning väiksema kohanemismäärani. Küsitluses “*Mina. Maailm. Meedia*” mõõdeti subjektiivset ruumi järgmiste küsimuste abil: *Viimase viieteistkümne aastaga on paljude inimeste jaoks toimunud muutused nende liikumisvõimalustes kas avardamise või siis ka vähenemise suunas. Kuidas Teie hindate enda liikumisvõimalusi, kuivõrd need on võrreldes ajaga enne Eesti iseseisvuse taastamist muutunud?*

Tulemused joonisel 4.1. võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatuse lõikes annavad tunnistust ruumi muutuse tunnetamise ning võõrkeelte vahelisest positiivsest seosest, seda nii eestlaste kui ka venelaste korral. St kahe, kolme ja enama võõrkeele oskajad ja kasutajad leiavad, et liikumisvõimalused on suurenenud nii Eesti piirides kui ka Eestist kaugemale. Samal ajal mitte ühegi võõrkeele oskajad on tunnetanud liikumisvõimaluste vähenemist ja ruumi kitsenemist. Vastuoluliselt on muutuseid ruumis tunnetanud ühe võõrkeele oskajad, st Eesti piirides liikumisvõimaluste muutuse osas pole sellel grupil ühtset seisukohta, on nii suurenemist, vähenemist kui ka samaks jäämise tunnistajaid. Eestist kaugemale liikumine on aga samavõrra suurel osal suurenenud kui ka vähenenud (teatud tendents ka ei ühtegi keelt rääkijate hulgas), mis viitab teiste liikuvust mõjutavate faktorite (nt sissetulek, vanus, haridus jms) olulisust reisimise ja ruumilise avatuse kui teatud elustiili praktiseerimisel.

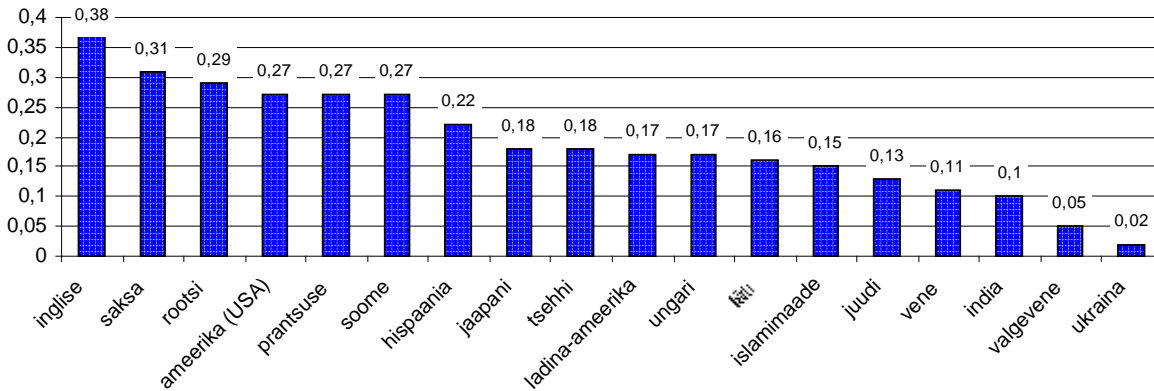
Ka multinominaalse logistilise regressiooni tulemused annavad tunnistust keele kasutamise ja oskuse ulatuse nn “puhtast mõjust” ruumi laienemisele, st ruumi laienemist on tunnetanud suuremad keeleoskajad nii venekeelsete kui ka eestikeelsete hulgas. Samas on ruumi laienemine ning seeläbi ka erinevad võimalused teadmiste hankimiseks läbi tekkinud uue elustiili diferentseeritud suurema sissetuleku, kõrgema hariduse jms tunnuste kaudu.

Joonis 4.1. Liikumisvõimaluste muutuse tunnetamine Eesti piirides (vasakul) ja Eestist kaugemale (paremal) keelerühmades (%)

Eesti iseseisvumisega kaasnenud riigipiiride avanemisega seoses on suurenenud kontaktide võimalused, aga ka kultuurilise läheduse tunnetamine välisriikide- ja kultuuridega. Oma osa on siin mänginud ka võõrkeelte oskuse ja kasutamise kasv, mis teeb need kontaktid võimalikuks. Joonisel 4.2. on esitatud seosed võõrkeelte indeksite ning küsimuse vahel *Kuivõrd lähedased, arusaadavad tunduvad Teile järgmised kultuurid, kas suurel määral, mõnevõrra või üldse mitte?* Joonisel on esitatud vaid nimetatud seose tugevus seosekordaja Cramer'i V abil, mille suurem väärtus tähistab tugevamat seost konkreetse kultuuri hindamise ning võõrkeelte oskuse vahel (maksimaalseks väärtuseks 1, minimaalseks 0). Nii ilmneb jooniselt esitatud tulemustest, et keele oskuse ja kasutamise ulatus on statistiliselt oluliselt ja tugevalt seotud kultuurilise läheduse tundmisega eelkõige inglise, saksa, rootsi, ameerika, prantsuse, soome (Cramer'i V näitajad .3-.4) kultuuride osas. Samavõrra kaasneb suurema arvu keelte oskusega läheduse tundmine hispaania, jaapani, tsehhi, ladina-ameerika, ungari, läti ja islamimaade kultuuride suhtes (V=.2). Juudi ja vene kultuuri osas on sellised seosed nõrgemad, kuna esimese suhtes tunnevad kõik vastajad suhteliselt madalat lähedust (1 keele oskajad 16%, 3 keele oskajad 26%), samas teise osas ühtlaselt kõrget lähedust (1 keele oskajad 76%, 3 keele oskajad 79%). Seosed puuduvad valgevene ja ukraina kultuuride osas, kus 2 ja enama keele oskamine suurendab lähedust vaid eestlaste seas, kui samal ajal venelaste seas on need kultuurid ühtlaselt kõrge läheduse protsendiga.

Teisalt, läti kultuuriga läheduse tunnetamise seos keele oskusega ilmneb vaid venelaste analüüsil, kuna eestlased tunnevad ühtlasemalt kõigi keele oskuse ja kasutamise gruppide osas lätlastega lähedust. See-eest ukraina, valgevene ja vene kultuuri korral ilmneb seos vaid eestlastega, kuna venelastel on kõigis keelegruppides suhteliselt kõrge lähedus nende kultuuridega. Enamasti muutub kultuurilise läheduse tunnetamine konkreetse kultuuriga oluliseks alates 2, 3 ja enama keele oskuse ja kasutamise korral. Samas läti kultuuriga tunnevad 41% juhtidest lähedust ka vaid 1 võõrkeelt oskavad venekeelsed (enamasti tegemist eesti keelega); eestlaste korral aga vaid 1 võõrkeele oskuse (enamasti vene keele) oskuse korral kasvab läheduse tundmine oluliselt ukraina (26%) ning vene kultuuriga (68%).

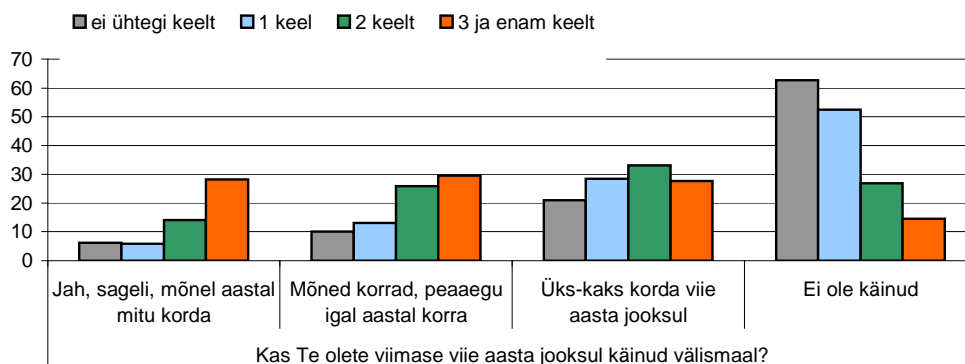
Joonis 4.2. Seos kultuuride lähedasena, arusaadavana tunnetamise ja keeluskuse/kasutuse ulatuse vahel (seosekordaja Crameri V, mille maksimaalseks seost väljendavaks suuruseks on 1 ja minimaalseks 0)

Seega on avaram subjektiivne ruumi tunnetus, nii liikumisvõimaluste kui ka kultuurilise läheduse vormis tingitud oluliselt ning otseselt elanikkonna keelelis-kommunikatiivsest kapitalist. Seeläbi võimaldab kõrgem võõrkeelte oskuse, õpetamise määr soodustada teiste faktorite kõrval kultuuriliselt tolerantse ning avatud isiksuse kujunemist.

4.2. *Realne ja soovitatav ruumiline mobiilsus*

Teiseks ruumitunnetuse näitajaks on liikumissoovid. Keelelis-kommunikatiivne kapital võib siin luua teatud platvormi nende soovide realiseerimisel. Keele kasutuse ja mobiilsuse seoste analüüsiks kasutati uuringu “*Mina. Maailm. Meedia*” ankeedist järgmisi küsimusi: (1) *Kas Te olete viimase viie aasta jooksul käinud välismaal?* (2) *Kas tahaksite Eestist lahkuda, püsivalt mujale elama asuda?* (3) *Täpsema ettekujutuse elust teistes maadest annavad erinevad kontaktid. Millised on Teie kokkupuuted allpooltoodud maadega?*

Joonisel 4.3. on esitatud tulemused välismaal käimise kohta viimase viie aasta jooksul sõltuvalt võõrkeelte oskusest. Tegemist on statistiliselt oluliste positiivsete seostega, st sageli ehk vähemalt korra aastas välismaal käimine on sageli seotud kahe, kolme või enama võõrkeele oskusega (Crameri $V=0,2$). Teisalt monokeelsetest pole 2/3 välismaal käinud, ühe võõrkeele oskusega inimestest on käinud pooled. Sarnane tendents ilmneb nii eestlaste kui ka venelaste korral.

Joonis 4.3. Liikuvus (välismaal käimine) keelerühmades (%)

Migratsioonisoove näitab tabel 4.1. Ühest küljest kaasneb kahe või ja enama keele oskusega nii eestlastel kui ka venelastel soov Eestist lahkuda, püsivalt mujale elama asuda. Ühe võõrkeele oskuse või monokeelsuse puhul mõeldakse harvem Eestist lahkumise peale. Venekeelse elanikkonna erinevat kohanemise määra Eesti ühiskonnas võrreldes eestlastega võib kajastada mõnevõrra suurem kahtlejate arv (variant *raske öelda*). Võõrkeelte mõju on siin aga rahvusgruppidel erinev: eestlastel lineaarne (mida enam keeli, seda enam võimalikule lahkumisele mõeldakse), venekeelsel elanikkonnal kurvilineaarne (1 ja 2 keele oskuse korral suurem lahkumise soov, monokeelsuse ja paljude keelte oskuse korral väiksem lahkumisvalmidus). Ilmselt tajuvad monokeelsed suuremat riski ja kõrgema keelelise kapitaliga inimeste suuremaid eneserealiseerimise võimalusi kohapeal. Siiski – suhteliselt väike protsentide erinevus annab siin tunnistust suhteliselt paljudest eranditest sellises võõrkeelte ja ruumi tunnetuse seoses.

Tabel 4.1. Suhtumine migratsiooni keelerühmades (%)

Keelerühmad: oskab / kasutab...		...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM	
Kas tahaksite Eestist lahkuda, püsivalt mujale elama asuda?	jah	eestlased	4	5	8	11	7
		venelased	10	8	19	23	13
	ei	eestlased	87	78	67	59	70
		venelased	67	62	52	51	59
Võib olla, raske öelda	eestlased	9	17	25	31	22	
	venelased	23	30	29	26	28	

Tabel 4.2. näitab välismaal käimise kogemuse ning migratsioonisoovide seost võõrkeeltega multinominaalse logistilise regressiooni abil. Tabelist võib järeldada võõrkeelte otsest mõju reisimissagedusele kui ruumi avardumisega kaasnevast hüvest osasaamisele. Suuremateks reisijateks on eestlased, nooremad ning suurema sissetulekuga vastajad. Siiski on oluliseks eeltingimuseks vastava reisimise otsustuse tegemiseks ka piisav võõrkeelte oskus.

Tabel 4.2. Reaalse mobiilsuse ja mõttelise liikumisvalmiduse seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse/kasutamisega (multinomiaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq .01$)

	Kas Te olete viimase viie aasta jooksul käinud välismaal?	Kas tahaksite Eestist lahkuda, püsivalt mujale elama asuda?	KOKKU seoste arv reas
Keele oskus ja kasutamine	+		1
Rahvus	+	+	2
Vanus	+	+	2
Sissetulek	+		1
Haridus	+		1

Tabeli 4.2. parempoolses veerus on sama meetodiga prognoositud migratsioonisoove võõrkeelte oskusega. Olulised mõjurid on vaid rahvus (venekeelne elanikkond on mõnevõrra enam valmis liikuma) ja vanus (nooremad on enam valmis liikuma). Tulemuste tõlgendamisel tuleb siin mainida, et antud küsimus ei pruugi peegeldada reaalseid migratsioonisoove, vaid eelkõige kindluse-ebakindluse tunnetamist Eesti ühiskonna ning oma positsiooni suhtes selles. Nii näiteks peegeldab venekeelse elanikkonna mõnevõrra tugevam soov emigreeruda eestlastest erinevat kohanemise määra Eesti ühiskonnaga. Sellist emotsionaalset võõrandumise tunnet võõrkeelte oskus otseselt ei soodusta ega hoia ka ära.

Kolmandaks ruumilisi praktikaid mõõtvaks küsimuste blokiks on käesolevas aruandes reaalsed kontaktid erinevate maadega. Võõrkeelte oskusega seoseanalüüsi eesmärgiks on siin leida, kui võrd keeleoskus võib olla ka erinevate kultuuridega isiklike kontakte soodustavaks faktoriks. Sellist personaalset ruumi tähistab küsimus, kus paluti hinnata sugulaste, sõprade olemasolu erinevates maades.

Tabel 4.3. Isiklikud kontaktid (sõbrad, sugulased) keelerühmades (%)

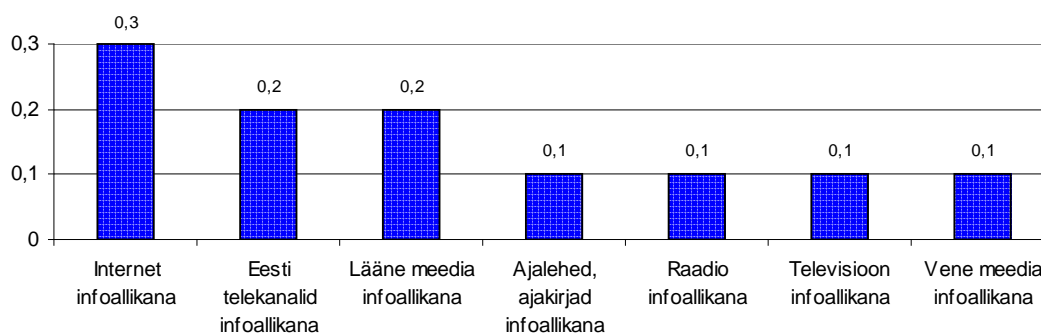
Keelerühmad: oskab / kasutab...	...ei ühtegi keelt 14%	...1 keelt 34%	...2 keelt 30%	...3 või enam keelt 22%	KOGU VALIM
Läti	11	6	7	8	7
Leedu	4	3	4	3	4
Venemaa	39	32	33	24	31
Valgevene, Ukraina, Moldaavia	18	12	14	9	13
Gruusia, Armeenia, Moldaavia	1	1	1	2	1
Usbekistan, Kasahstan, Turkmeenia, Kirgiisia	1	2	2	1	2
Soome	7	9	19	25	15
Rootsi	6	5	9	16	9
Taani, Norra	1	2	4	7	4
Poola, Ungari, Tsehhi, Slovakkia	2	0	2	2	2
Bulgaaria, Rumeenia	0	0	0	0	0
Jugoslaavia ja/või tema lagunemisel tekkinud riigid (Sloveenia, Horvaatia, Bosnia jt)	0	0	0	1	0
Saksamaa	4	8	17	13	11
Holland, Belgia	0	0	1	5	2
Hispaania, Portugal	0	1	2	2	1
Prantsusmaa	0	1	2	4	2
Suurbritannia, Iirimaa	2	2	8	8	5
Lähis-Ida (Iisrael, Araabia maad)	0	0	3	2	1
Aafrika maad	0	0	0	1	0
USA, Kanada	6	7	19	18	13
Ladina-Ameerika maad (Brasiilia, Argentiina jt)	0	0	2	2	1
Jaapan, Hiina, India jt Aasia riigid	0	0	2	2	1
Austraalia, Uus-Meremaa	0	1	6	6	4

Tulemused tabelis 4.3. annavad tunnistust, et praegune monokeelne või ühe võõrkeelega piirduv suhtlusväli võib tingitud olla juba olemasolevast suhtlusringkonnast ning kontaktidest. Nii näiteks kaasneb vähesema keeleoskusega kontaktide omamine Venemaaga, Ukrainaga, Valgevenega, mis on tingitud venekeelsete elanike suurest osakaalust grupis. Teisalt, omandatud teine ja kolmas võõrkeel võimaldavad isiklike kontakte Soome ja Rootsi. Mainitud seos esineb eelkõige eestlaste hulgas. Suurema keeleoskuse seos kontaktidega Saksamaal, USAs ja Kanadas esineb aga nii eestlaste kui venelaste hulgas. Seega keeleoskust küll mõjutab konkreetseid lähedasi kokkupuuteid erinevate maade ja kultuuridega, siiski on oma osa siin juhusel, isiklikel eelistustel, perekondlikul taustal jne.

4.3. Meediatarbimine, meediaruum

Kolmandaks ruumilise avatuse-suletuse mõõteks võõrkeelte kasutamise lõikes on käesolevas analüüsi meedia tarbimine. Analüüsis on kasutatud meediakasutuse mahu ja suuniluse üldiseks iseloomustamiseks üksiktunnuste põhjal moodustatud indekseid ehk koondtunnuseid, mis võimaldavad võrrelda erinevaid rahvarühmi keskmisest suurema või väiksema Eesti, Venemaa või Lääne meediale orienteerituse alusel, ajalehtede ja ajakirjade (samuti nende erinevate liikide) lugemise aktiivsuse põhjal, erinevate raadio- ja telekanalite jälgimise regulaarsuse alusel jne (P.Vihalemm *et al* 2004). Käesolevas analüüsis kasutati järgnevaid meediakanaleid koondavaid indekseid: *ajalehed, ajakirjad infoallikana; raadio infoallikana; televisioon infoallikana; internet infoallikana; eesti telekanalid infoallikana; vene meedia infoallikana; lääne meedia infoallikana; interneti kasutamise aktiivsus.*

Joonisel 4.4. on esitatud meedia indeksite seosed võõrkeelte oskuse koondindeksiga seosekordaja Cramer'i V abil, viimane varieerudes 0st kuni 1ni. Jooniselt nähtub keeleoskuse/kasutusulatus positiivne seos erinevate meediakanalite jälgimisega. Seos on mõnevõrra nõrgem ajalehtede, ajakirjade, raadio, televisiooni, Venemaa meedia jälgimisel, st võõrkeelte oskus ise ei määra niivõrd meediakanali liigi valimist. Mõnevõrra tugevamad seosed on Eesti telekanalite, lääne meedia korral, st võõrkeelte oskus tingib teatud keelse- või meelse kanali valikul. Kõige tugevamad seosed keelte kasutamisega ilmnesid siin interneti kasutamisel infoallikana, st avar ja transkultuuriline internetiruum ise võimaldab kõige enam erinevate keelte oskusele rakendust pakkuda.

Joonis 4.4. Eri tüüp meedia jälgimise seos võõrkeelte oskuse/kasutamisega (seosekordaja Crameri V, mille maksimaalseks seost väljendavaks suuruseks on 1 ja minimaalseks 0)

Tabel 4.4. võimaldab võõrkeelte oskuse ja meedia koondindeksite seost uurida veelgi täpsemini, elimineerides kolmandate tunnuste mõju. Tabelist ilmneb, et võõrkeelte oskus avaldab otseselt mõju teatud tüüpi meediakanalite tarbimisele, st Eesti telekanalid, Venemaa meedia, lääne meedia, internet. Selline erinevates meediaruumides viibimine tõenäoliselt annab ühiskonnas toimuva kohta erilaadilist infot. Erikeelsete- ja meelsete sõnumite töötlemine loob ka inimestele endile parema võime enda ümber toimuvat tõlgendada ning seeläbi suurendab üldist kohanemisvõimet. Sellised tulemused annavad tunnistust võõrkeelte osatähtsuse kasvust üha olulisemas uue ja globaalse meedia kontekstis. Tabelist 4.4. nähtub ka tunnuste ankeedi keel ehk emakeel, vanus ning haridus mõjust meedia tarbimise iseloomule.

Analüüsidest keele kasutamise jt sotsiaaldemograafiliste tunnuste mõju meedia jälgimisele multinominaalse logistilise regressiooni abil, kaob enamasti keele oskuse ja kasutamise mõju ning olulisemaks muutuvad hariduse, vanuse ning rahvuse mõjud. Keeleoskuse mõjud jäävad alles interneti, Eesti telekanalite, Venemaa meedia ja lääne meedia korral. Seega näitavad tulemused võõrkeelte kasvavast tähtsusest globaalse meedia rolli suurenedes.

Tabel 4.4. Meediaruumi kasutuse seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse/kasutamisega (multinominaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq 0.1$)

	Ajalehed, ajakirjad infoallikana	Raadio infoallikana	Televisioon infoallikana	Internet infoallikana	Eesti telekanalid infoallikana	Vene meedia infoallikana	Lääne meedia infoallikana	Interneti kasutamise aktiivsus	KOKKU seoste arv veerus
Keele oskus ja kasutamise ulatus				+	+	+	+	+	5
Rahvus	+	+	+		+	+	+	+	7
Vanus	+	+	+	+	+	+	+	+	8
Sugu				+	+				2
Haridus	+	+		+	+			+	5
Sissetulek				+				+	2

Kokkuvõttes võimaldas käesolev alapeatükk analüüsida subjektiivse tunnetatud ruumi, kontaktidel põhineva reaalse ruumi ning vahendatud meediaruumi avardamise seost võõrkeelte oskuse ja kasutusega. Lisaks positiivsele ruumi avardamise efektile arendab võõrkeelte õpetus koolides isiksuslikku tolerantsust, avatust kultuuriliste erinevuste suhtes ning annab kas reaalse või mõttelise võrgustiku, mille raames oma isiklikus vms elus tegutsetakse, mis annab kuuluvustunde. Negatiivset efekti Eestist lahkumise näol tulemused otseselt ei kinnitanud, migratsioonisoovide korral pole tegemist vaid keelelis-kommunikatiivse ilmajätusega, vaid arvamuse avalduse vormiga Eesti ühiskonnas toimuva kohta.

V Võõrkeelte oskus, väärtused, elustiil ja kultuuritarbimine

Kultuuri tunnuseid defineeriti uurimuses “*Mina. Maailm. Meedia*” nii sotsiaalanthropoloogilises tähenduses (väärtuste, traditsioonide, normide, rituaalidena), kuid ka kitsamas tähenduses kui vaimse loomingu ja selle leviku ning tarbimise väljana. Kaasaja kultuurisotsioloogiale on kõige määravamalt mõju avaldanud Pierre Bourdieu käsitlus kultuurist kui väljast, millel ei ole ühemõõtmelist hierarhilist iseloomu, vaid millel osalejad suhestuvad üksteisega dünaamiliselt läbi vastastikuse sümboolse eristumise. Sotsio-semiootilise lähenemise seisukohalt kujundab kultuuri “tarbimine” inimese identiteeti ja suhestab inimest tema keskkonnaga, mis aga selle enesestmõistetavuse tõttu võib olla märkamatu (Lõhmus *et al* 2004).

Lisaks kultuurisuhtele ja kultuuritarbimisele on oluliseks kultuuri elemendiks väärtused, nt väärtuste muutumine peegeldab muutusi ühiskonnas ja kultuuri ümberkujunemist. Ühiskonna analüüsi kultuurilise mõõtme moodustavad ka elulaadid, nt sotsiaalne liigendumine ühiskonnas toimub põhiliselt staatuste järgi, vastavalt elustiilide aluseks olevatele väärtustele. Bourdieu teooria järgi erinevate väljade ning nende elementide seotuse eeldusest tulenevalt analüüsitakse järgnevas alapeatükis võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatuse seost kultuuriga.

5.1. Väärtused

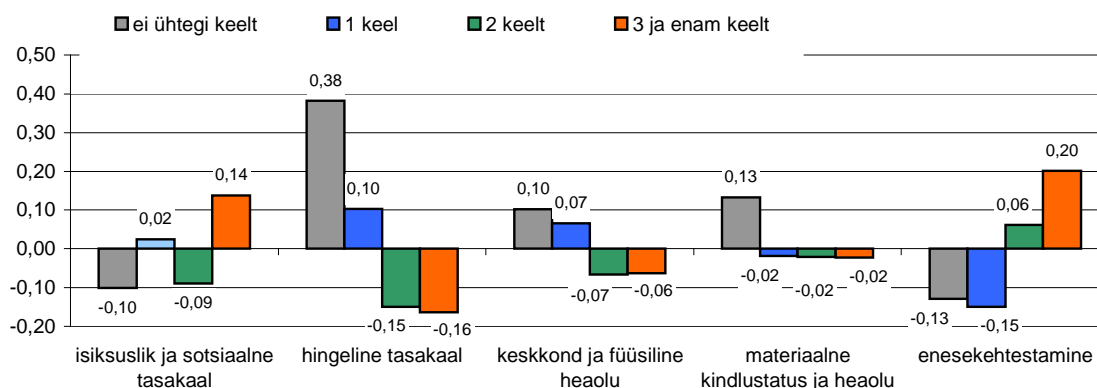
Väärtused on iseenesest oluline kultuuri element, mille muutumine peegeldab muutusi ühiskonnas ja kultuuri ümberkujunemist. Erinevate sotsiaalsete rühmade väärtushinnangud ja üldine väärtusstruktuur annavad häid viiteid siirdekultuuri protsesside tõlgendamiseks. Siirdekultuurina käsitleme käesolevas analüüsis spetsiifilist, suurte poliitiliste ja sotsiaal-majanduslike muutuste tagajärjel tekkinud, killustunud, mosaiikset kultuuriruumi, mis sisaldab niihästi “vanale” ühiskonnale iseloomulikke sümboleid, norme, väärtusi jt kultuuri-elemente kui ka “uusi” hoovusi. Ankeedis “*Mina. Maailm. Meedia*” kasutatud väärtuste indikaatorid on pärit väärtuste uurija Milton Rokeachi süsteemist, kes vaatleb väärtuseid kui sõltumatut fenomeni, ühendamata üksikuid väärtusmõisteid mingiks ühtseks süsteemiks ja nähes väärtuseid kui kultuuri elementi, ettekujutust soovitavast, mis ei pruugi otseselt väljenduda inimeste käitumises (Kalmus & T.Vihalemm 2004).

25 väärtuste alg tunnuse asemel on käesolevas analüüsis kasutatud alg tunnuste baasil tehtud viit faktortunnust: (1) isiksus ja sotsiaalne tasakaal (faktori tuumtunnusteks *eneseaustus, õnn, ausus, armastus, tarkus, tugev perekond, tõeline sõprus, õiglus*); (2) keskkond ja füüsiline heaolu (*puhas keskkond, tervis, rahu maailmas, tehnika areng*); (3) hingeline tasakaal (*lunastus, võrdsus, kaunis maailm*); (4) materiaalne kindlustatus ja heaolu (*mugav elu, jõukus*); (5) enesekehtestamine (*võimu omamine, huvitav elu*). Edasise analüüsi tarbeks omistasime kõigile indiviididele eelpool kirjeldatud 5-faktorilise lahendi faktorkaalud ning arvutasime nende keskmised peamistes sotsiaal-demograafilistes gruppides.

Tulemused joonisel 5.1. näitavad väärtusorientatsioonide koondtunnuste seost võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatusega. Esitatud faktortunnused varieeruvad keskmisest minimaalsest väärtusest –5 kuni maksimaalseni +2 (valimi keskmiseks väärtuseks on 0). Jooniselt ilmneb, et kõige enam erineb keelegruppides hingelise tasakaalu väärtustamine, st mitte ühegi keele väärtustavad seda kõrgemalt, kahe ja enama keele oskajad aga oluliselt vähem. Antud juhul on tegemist defitsiidi väärtusega, st keelte mitte oskajad tunnevad hingelisest tasakaalust puudust. Väiksema keelelis-kommunikatiivse kapitaliga elanikud on olnud mõnevõrra vähem

kohanenud ühiskondlikest poliitilistest ja majanduslikest sündmust tingitud elumuutustega, kusjuures silmatorkavam on siin erinevus eesti ja vene keelt kõnelevate vastajate vahel (viimased väärtustanud kõrgemalt). Hingelise tasakaalu väärtustekogumi juured on kahtlemata kristlikus kultuuris. Inimestevahelisi suhteid reguleeriva võrdsuse väärtustamisele annab kaastähenduse sisemistele protsessidele viitav lunastus. Eetilised ja esteetilised väärtused on siin tugevasti läbipõimunud (Kalmus & T.Vihalemm 2004)

Eelmisest mõnevõrra nõrgem kuid samasuunaline seos ilmneb ka väärtuste keskkond ja füüsiline heaolu ning materiaalse kindlustatusega. Mõlemal juhul on siin samuti tegemist defitsiidi väärtusega. Esimesel juhul tunnevad ei ühegi keele oskajad puudust füüsilisest turvalisust (*tervis, rahu maailmas*) ja heaolust. Materiaalne kindlustatus ja heaolu iseloomustavad siin pigem individualistlikku, st ennast teiste arvel kehtestavat orientatsiooni.

Joonis 5.1. Väärtusorientatsioonid keelerühmades (faktortunnuste keskmised väärtused)

Suuremad erinevused võõrkeelte gruppide lõikes ilmnevad ka enesekehtestamise väärtuse juures, kus monokeelsete, ühe või kahe keele oskajad on seda keskmise lähedal või sellest vähem väärtustanud, vähemalt kolme keele oskajad aga väga oluliseks pidanud. Selle väärtuse korral on selgelt tegemist individualistliku, ennast (teiste arvel) kehtestava orientatsiooniga. Samasuunaline seos ilmnes ka väärtusdimensiooni isiksuslik ja sotsiaalne tasakaal lõikes. Viimane koondab nii individualistlikke, kollektivistlikke kui kõikehaaravaid väärtuskujutlusi. Neid ühendavaks motiiviks on just tasakaalustatus kõigis olulistes väärtusdimensioonides, mitte konflikt ega domineerimine (*ibid*).

Tabelis 5.1. esitatud multinominaalne logistiline regressioon võimaldab selgitada, kui võrd sellised seosed võõrkeelte ning väärtusorientatsioonide vahel ka tegelikkuses eksisteerivad või kui võrd on tulemused joonisel 5.1. tingitud kolmandate tunnuste mõjust sellele seosele. Tabelist selgub, et otseselt on seotud monokeelsusega kõrgem hingelise tasakaalu väärtustamine.

Sotsiaal-demograafiliste parameetrite võrdluses eristab vastajate väärtusorientatsioone eelkõige sugu – meeste ja naiste väärtushinnangud erinevad kõigi viie faktori lõikes, kusjuures mehed väärtustavad naistega võrreldes kõrgemalt üksnes enesekehtestamist. Ulatuslikult lahknevad ka eri vanuses vastajate väärtusmaailmad: nooremad inimesed (15–29-aastased) on selgelt individualistlikumad, vanemad (55–74-aastased) aga kollektivistlikumad. Analoogilist üldistust ei saa teha eesti ja vene keelt kõnelevate vastajate osas: venelased väärtustavad kõrgemalt nii hingelist tasakaalu kui materiaalsel kindlustatust ja heaolu, madalamalt aga isiksuslikku ja sotsiaalset tasakaalu.

Tabel 5.1. Väärtuste seos võõrkeelte oskuse/kasutamisega (multinominaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq .01$)

	isiksuslik ja sotsiaalne tasakaal	hingeline tasakaal	keskkond ja füüsiline heaolu	materiaalne kindlustatus ja heaolu	enesekehte stamine	KOKKU seoste arv veerus
Keele oskus ja kasutamise ulatus		+				1
Rahvus	+	+	+	+		4
Vanus		+	+	+	+	4
Sugu	+	+	+	+	+	5
Haridus				+		1
Sissetulek						0

Üheks olulisemaks sotsio-kultuurilise taastootmise keskkonnaks on haridussüsteem. Kolme ning enama keele õpetamisega kaasneb käesoleva analüüsis järeldusena teatud muutus väärtusteadvuses, ehk teisisõnu võõrkeeltele on oluline osa traditsiooniliste esteetiliste normide esilekerkimisel. Väärtusteadvuse teatud aspektide kujunemisel mängivad olulist rolli ka etno-kultuurilistele eripäradele tuginevad erilaadsed sotsialisatsioonimehhanismid. Sellised erinevused väärtusteadvuses sotsialiseerumise komponentide (nt antud juhul keeleõpe) lõikes võivad tunnistust anda ka ühiskonna kiirest kihistumisest.

5.2. Elulaadid

Teiseks käesolevas peatükis käsitletavaks kultuurielemendiks on elulaadid. Enamik elulaadi uurijaid Eestis on üksmeelel selles, et see hõlmab kõiki peamisi eluvaldkondi – tööd, perekonnaelu ja olmet, ühiskondlik-poliitilist tegevust, vaba aja veetmist, tuues neis esile tüüpilisi jooni. Seejuures on põhiline inimeste elu tegevuslik külg – käitumine (Nigul 2004). Käesolevas analüüsis on võõrkeelte ja elulaadi seoste analüüsil kasutatud elulaadi indekseid. Kahekümne üheksa tunnuse alusel eristati kaheksa rühma, mida võib käsitleda Eesti elanikkonna elulaadi tüpoloogiana ja mida on võimalik iseloomustada erinevate tegevuste mitmekülgsuse põhjal.

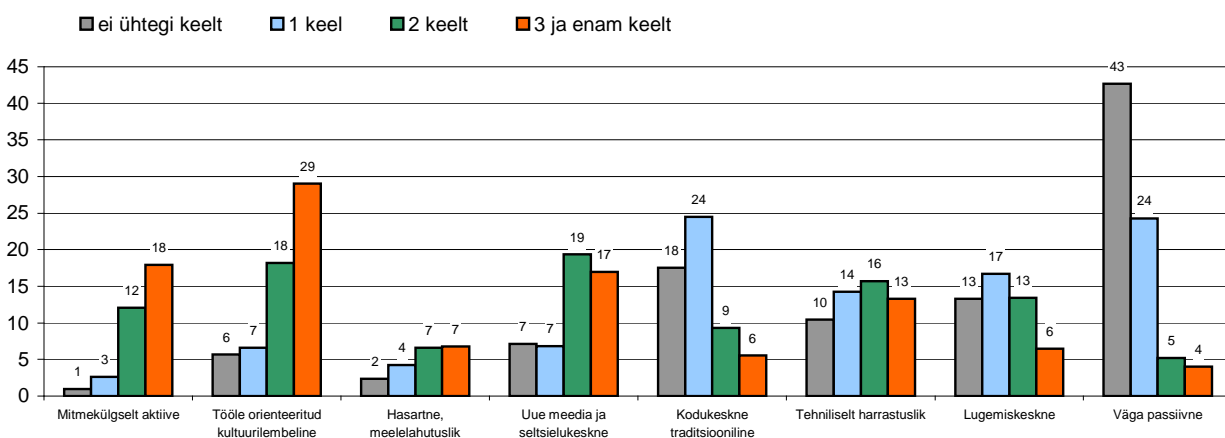
(1) mitmekülgselt aktiivne elulaad – 9% (käib kinos; teatris; näitustel; raamatukogus; kontserdil; restoranides, kohvikutes; klubides; huvi- ja turismireisidel; matkadel, looduses; seminaridel, konverentsidel; koosolekutel, aruteludel; tegeleb töö- ja huvialase kirjanduse lugemisega; kehaliste harjutuste, sportmängudega; käsitööga, meisterdamisega; pillimänguga, laulmisega, tantsimisega; loto vm ennustumängude mängimisega; joonistamise, fotograafiaga vms); (2) tööle orienteeritud, kultuurilembeline elulaad – 15% (käib teatris; kinos; näitustel; raamatukogus; kontserdil; huvi- ja turismireisidel; töö- ja ärireisidel; seminaridel, konverentsidel, koolitustel; koosolekutel, aruteludel; tegeleb töö- ja huvialase kirjanduse lugemisega), (3) hasartne, meelelahutuslik elulaad – 5% (käib kinos; restoranis, kohvikutes; klubides, reividel, diskodel; töö- ja ärireisidel), (4) tehniliselt harrastuslik elulaad – 14% (käib töö- ja ärireisidel; matkadel, looduses), (5) uue meedia, seltsielukeskne elulaad – 13% (käib kinos; restoranides, kohvikutes, klubides, külas sõpradel-sugulastel), (6) kodukeskne, traditsiooniline elulaad – 15% (käib kirikus; tegeleb ilukirjanduse lugemisega; aiatööga, käsitööga, meisterdamisega), (7) kirjasõnakeskne, traditsiooniline elulaad – 13% (käib kirikus; tegeleb ilukirjanduse lugemisega), (8) passiivne elulaad – 17% (ei tegele ühegi nimetatuga).

Joonisel 5.2. on esitatud elulaadi tüübid võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatuse lõikes. Seosekordaja annab tunnistust statistiliselt olulisest ja tugevast seosest nende kahe tunnuse vahel (Cramer'i $V=0.3$), seda nii eestlaste kui ka venelaste hulgas. Mõlemal juhul on vähemalt kahe võõrkeele strateegia korral sageli tegemist mitmekülgsest aktiivse, tööle orienteeritud kultuurilembese ning uue meedia ja seltsielukeskse elulaadiga. Nende elulaaditüübid iseloomustavad otseselt võõrkeelte oskust eeldavaid tegevusi või soodustavad keeled nende tegevuste mitmekülgsemat harrastamist.

Nõrgem on suurema arvu keelte oskuse ja kasutamise mõju tehniliselt harrastusliku või lugemiskeskse elulaadi kujunemisele. Tehniliselt harrastuslik elulaad (*töö- ja ärireisidel; matkadel, looduses*) kaasneb eestlastel vähemalt 2 keele oskusega, venelastel aga erinevused selle elulaadi tüübi sees pole olulised. See-eest kui eestlastel lugemiskeskseid inimesi on erineva keeleoskusega, on venelastel need ülekaalukalt ühe võõrkeele oskajad.

Teiseks äärmuseks joonisel on võõrkeeli mitte oskavad või vaid ühe keelega piirdunud vastajad. Siin on tegemist vastavalt kas väga passiivse või kodukeskse traditsioonilise elulaadiga. Passiivsed elulaadi tüübid ei ole rahaliselt kuigi jõukad, nende sissetulekud jäävad suures osas alla 2500 krooni pereliikme kohta. Valdaval enamusel puudub ka tarbimisele orienteeritud eluhoiak (*ibid*). Selline kõiki eluvaldkondi hõlmav võõrandumine on seega otseselt toetatud keelelis-kommunikatiivse kapitali vähesusest.

Joonis 5.2. Elulaadi tüübid keelerühmades (%)

Analüüsidest sama seost multinominaalse regressiooni abil, ilmneb et joonisel 5.2. kirjeldatud seose korral on tegemist otsese ning tegeliku seosega, st võõrkeelte mõju elulaadile pole tingitud kolmandatest tunnustest. Sellised tulemused annavad tunnistust keelest kui teatud elulaadi osast, st see, mil viisil me tegutseme peamistes eluvaldkondades – töö, perekonnaelu ja olme, ühiskondlik-poliitiline tegevus, vaba aja veetmine – sõltub suuresti meie keelelis-kommunikatiivsest kapitalist.

5.3. Kultuurilised harrastused

Kolmandaks käesolevas peatükis käsitletavaks kultuurielemendiks on Eesti elanikkonna kultuuritarbimine. Uuringus “*Mina. Maailm. Meedia*” oli selliste küsimuste eesmärgiks vaadelda, kuidas jagunevad Eesti elanikud oma kultuurisuhte alusel, selle põhjal, kes millist tüüpi kultuuri tarbijana eelistab. Uuriti ka seda, kuidas mõjutavad inimeste ressursid nende kultuuriaktiivsust ja eelistusi. Eesti iseseisvumise järgne kultuurisituatsioon on võrreldes 1980. aastatega muutunud, Suurenenud on avatus ja valikuvabadus, kuid mitmekesisemaks on muutunud ka kõigi teiste valdkondade võimalused inimeste aktiivsuse rakendamiseks.

Kirjeldamaks isikute asetust kultuuriväljal (kultuurisuhet), kasutati uuringus “*Mina. Maailm. Meedia*” kolme erinevat laadi tunnuseid: a) ressursside olemasolu (haridust, kultuurivara omamist lapsepõlvekodus ja praeguses kodus); b) aktiivsust (huvi, kogemust) harrastajana ning tarbijana kultuurisfääris osalemisel; c) konkreetsetes kultuurivaldkondades ilmutatavat valikuvõimet erineva kvaliteediga kunstinähtuste vahel ning valikute mitmekesisust (Lõhmus *et al* 2004).

Tabel 5.2. Kultuurisuhte tüübid (vastavate huvitüüpide esindajate osakaal % kultuurisuhte tüüpides, tumedalt märgitud suurimad erinevused protsentides reas)

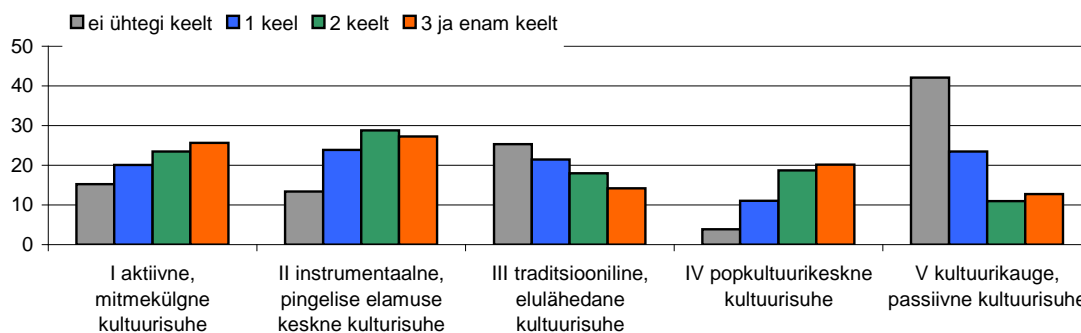
		I Aktiivne, mitmekülgne kultuurisuhe	II Instrumentaalne, pingelise elamise keskne kultuurisuhe	III Traditsiooniline, elulähedane kultuurisuhe	IV Popkultuurikeskne kultuurisuhe	V Kultuurikaug e passiivne suhe	Kogu valim
Raamatuhuvi klastrid	I Aktiivne, mitmekülgne raamatuhuvi	57	0	8	37	4	20
	II Praktiline ja perekeskne raamatuhuvi	9	6	51	39	16	22
	III Mõõdukas, harrastuslik raamatuhuvi	21	66	40	24	41	40
	IV Väheene raamatuhuvi	13	28	0	0	38	17
Muusikaeelistuste klastrid	I Mitmekülgne, aktiivne muusikaeelistus	66	27	46	12	0	32
	II Rök- ja popmuusika eelistus	5	40	9	59	5	22
	III Traditsioonilise tantsu- ja rahvamuusika eelistus	25	8	38	4	14	19
	IV Disko ja popmuusika eelistus	0	23	3	25	11	12
	V Muusikahuvi puudub	4	2	2	0	70	16
Filmieelistuste klastrid	I Mitmekülgne, tõsielufilmidele orienteeritud	77	23	58	17	12	39
	II Põnevusele, kaasaelamisele orienteeritud	0	75	0	60	7	29
	III Emotsionaalsele samastumisele, lõõgastumisele orienteeritud	16	0	35	22	24	18
	IV Filmihuvi puudub	6	2	7	1	56	14
Teemahuvi klastrid	I Poliitikahuvi	57	5	0	14	17	19
	II Kultuuri- ja lähiümbruse huvi	36	1	27	63	8	24
	III Tehnika-, teaduse- ja/või ärihuvi	5	61	4	24	12	22
	IV Huvi puudub	0	32	69	0	64	34

Allikas: Lõhmus *et al* 2004

Käesolevas ülevaates, analüüsimaks kultuurisuhte seost võõrkeeltega, kasutati erinevate üksiktunnuste alusel moodustatud koondklastrit. Moodustatud grupid saadi sarnaselt indeksi arvutamise, st esmalt loodi statistilise andmeanalüüsi meetodi klasteranalüüsi abil vaheklasterid ehk grupid ning seejärel nende vaheklasterite alusel lõplikud kultuurisuhte koondklasterid. Järgnevas seoseanalüüsis võõrkeeltega on kasutatud viit kultuurisuhte koondklastrit: (1) aktiivne, mitmekülgne kultuurisuhe (kultuurist ja ühiskonnaprotsessidest aktiivselt huvituvad inimesed); (2) instrumentaalne, pingelise elamuse keskne kultuurisuhe (tehnikale, teaduse arengule, emotsionaalset pinget pakkuvale meelelahutusele orienteerujad), (3) traditsiooniline, elulähedane kultuurisuhe (tagasihoidlikud temaatilised huvid), (4) popkultuurikeskne kultuurisuhe (heterogeensed, mõneti vastuolulised maitseid) ning (5) kultuurikauge, passiivne suhe (vähene kultuurihuvi). Tabelis 5.2. on esitatud ka esialgsete gruppide ning lõpliku klasteri omavaheline osakaal (*ibid*).

Meid huvitav seos kultuurisuhte tüüpide ning võõrkeelte lõikes on esitatud joonisel 5.2. Kahe tunnuse vahel esineb statistiliselt oluline seos (Cramer'i $V=,2$). Jooniselt ilmneb, et kolme kultuurisuhte tüüpi korral kasvab järk-järgult vastavalt osatavate keelte arvuga ka suhe kultuuri.

Suhtetüüp I. Antud juhul on tegemist aktiivse, mitmekülgse kultuurisuhtega. Võõrkeelte oskus soodustab siin kultuuri tarbimist, st tüüpi iseloomustab arenenud ja aktiivne lugemishuvi, raamatuvaliku mitmekülgsus, erinevate liikide ja žanride tasakaalustatus. Teisalt mõjub keelte oskus positiivselt ühiskonnas toimuva vastu aktiivsele huvi tundmisele, st huvid riigi, institutsioonide ja poliitika vastu.

Joonis 5.2. Kultuurisuhte tüübid keelerühmades (%)

Suhtetüüp II. Antud juhul on tegemist instrumentaalse, pingelise elamuse keskse kultuurisuhtega. Neid iseloomustab teistest tunduvalt sügavam huvi majandus- ja tehnikatemaatika vastu. Kultuurisuhe seevastu on meelelahutuslik, emotsionaalset pinget otsiv (Lõhmus *et al* 2004). Selline seos annab tunnistust keelelis-kommunikatiivsest kapitalist mitte niivõrd kui infovahetusele vms hüvedele orienteeritud, vaid ka kui meelelahutuslikust nähtusest.

Suhtetüüp III. Antud juhul on tegemist popkultuurikeskse kultuurisuhtega. Siin suurendab võõrkeelte oskus liikuvust, avatust teistele kultuuridele.

Vastupidise suunaga seosed on aga kultuurikauged, passiivse kultuurisuhte ning traditsioonilise, elulähedase kultuurisuhte korral. Viimane kultuurisuhe kuulub temaatiliste huvide klassifikatsioonis väheste huvidega gruppi (vt tabel 5.2.). Seega, sarnaselt eelnevas alapeatükis käsitletud elulaadidega soodustab ka siin mitte ühegi keele oskus kultuurilist passiivsust ja suletust, seda nii eestlaste kui ka venelaste korral.

Lisaks joonisel esitatule analüüsisime seda seost ka multinominaalse logistilise regressiooniga, mis võimaldas elimineerida kolmandate tunnuste mõju sellele seosele. Tunnused, mille mõju me soovisime kõrvaldada olid ankeedi keel, sugu, vanus, haridus ja sissetulek. Analüüsi tulemused näitasid, et ka sellisel juhul jäid võõrkeelte mõjud oluliseks kultuurisuhte tüüpide ennustamisel, st joonise 5.2. põhjal kirjeldatud seosed on kehtivad enamikes ühiskonna gruppides. Kõikidest kolmandatest tunnustest osutusid vaid ankeedi keele ja sissetuleku mõju ebaoluliseks. Seega, keelelis-kommunikatiivne kapital ei ole mitte niivõrd vaid osa harjumusest ja elulaadist, vaid ka kui ressurss kultuuriaktiivsuste ja eelistuste kujundamisel.

Kokkuvõttes, võõrkeeled avaldavad mõju kultuurile nii laiemas sotsiaalantroloogilises tähenduses (nt väärtused, harjumused, normid) kui ka kitsamas tähenduses (kultuurisuhe). Esimesel juhul avaldab kolmas jne võõrkeel mõju traditsiooniliste esteetiliste normide esilekerkimisele ning sellele, mil viisil me tegutseme peamistes eluvaldkondades – töö, perekonnaelu ja olme, ühiskondlik-poliitiline tegevus, vaba aja veetmine. Mõju kultuurile kitsamas tähenduses tähendab siin aktiivsete kultuuri leviku ja tarbimise vormide tekkimist suurema võõrkeelte oskuse ja kasutamise korral.

VI Võõrkeeled ja kapital

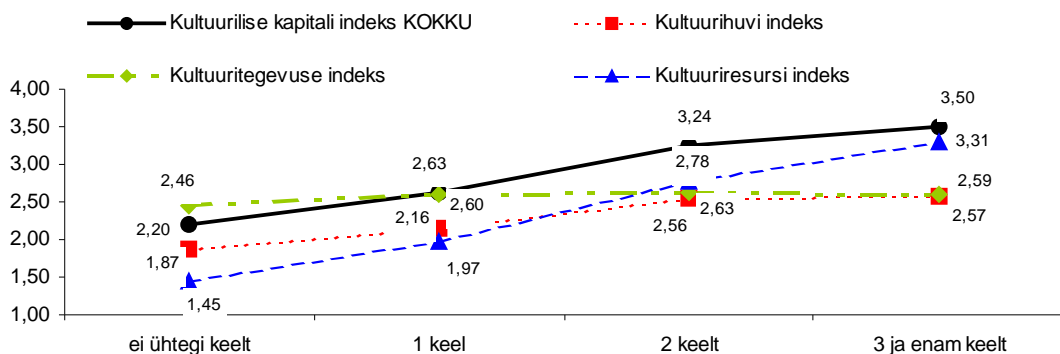
Analüüsi viimases osas vaadeldakse võõrkeelte oskust ja ulatust kui kapitali, st kui teatud ressursi. Erinevad sotsiaalteaduslikud käsitlused on jõudnud järeldusele, et inimeste ressursse ei saa mõõta vaid tavapärase sotsiaal-demograafiliste näitajate kaudu, vaid et ühiskonna sisemiste hierarhiate selgitamiseks on vaja leida täiendavaid mõõdikuid. Kapitalide mõistest ja vastavale ideele lähedastest kontseptsioonidest on rääkinud mitmed teoreetikud. Prantsuse sotsioloog Pierre Bourdieu võttis esimesena kasutusele kolme laadi kapitalide idee, jagades inimeste tegutsemise majandus-, kultuuri- ja sotsiaalsele väljale. Igal väljal toimib teatav tegurite ja ressursside süsteem, mis loob väljasise hierarhia (Pruulmann-Vengerfeldt 2004). Käesolevas peatükis on kasutatud Bourdieu kapitalide teooria operatsionaliseerimise katse käigus saadud kultuurilise, majandusliku ja sotsiaalse kapitali koondindekseid. Uuringu “*Mina. Maailm. Meema*” andmete töötlemisel loodud kapitalide indeksid ja nende seos võõrkeeltega leiavad eraldi käsitlemist igas järgnevas alapeatükis.

6.1. Kultuuriline kapital

Bourdieu jaoks on kultuuriline kapital väärtus, mis on seotud kultuuriliselt legitimeeritud maitse, tarbimismustrite, omaduste, oskuste ja tunnustusega. Näiteks hariduse valdkonnas on kultuurilise kapitali näitaja akadeemiline kraad. Kultuurilist kapitali saab mõõta kolmes vormis: indiviididega seotu (nende teadmised, rõhuasetused, valmisolek õppida); objektidega seotu (raamatud, kvalifikatsioon, “teadmise masinad” nagu arvutid) ja institutsioonidega seotu kaudu (raamatukogud, koolid ja ülikoolid) (*ibid*).

Ankeedis “*Mina. Maailm. Meedia*” on kultuurilist kapitali operatsionaliseeritud terve rea erinevate indikaatorite kaudu, mis hilisema analüüsi käigus on indeksiks koondatud. Kolm põhilist alamkapitali tüüpi, mis küsitluses fikseeriti ning mis omakorda koosnesid alaindeksitest, olid: kultuurihuvi mitmekülgsus (raamatu-, muusika- ja filmihuvi mitmekesisuse indeksid; nt *meeldib ilukirjandus, Eesti kirjandus, reisikirjad* jms; *meeldib rokkmuusika, orelimuusina, idamaine muusika* jms; *meeldib vaadata komöödiaid, nukufilme, loodusfilme* jms), kultuuriline tegevus (kultuuriosaluse ja kultuuriliste harrastuste indeks; nt *nt kinos või teatris käimine, päeviku pidamine, ilukirjanduse lugemine*; harrastused nagu *joonistamine, lilleseade, fotograafia* vms) ja kultuuriline ressurss (haridusaastad *1-27 aastat*; kultuurivara omamine lapsepõlvkodus nt *luuleraamatud, pildid, tarbeesemed* vms, keelteoskus;) (*ibid*).

Joonisel 6.1. esitatud kapitalide ala- ja koondindeksite keskväärtused on statistiliselt oluliselt erinevad võõrkeelte lõikes, seda nii eestlaste kui ka venelaste hulgas. 2-3 või enama võõrkeelega kaasneb suurem kultuurilise kapitali koondindeks, mis on tingitud nii suuremast kultuuriressursist kui ka kultuurihuvist. Seos kultuurihuviga on siin mõistetav, kuna tegemist on eelkõige mitmekülgsest ja avatust väljendava indeksiga; üheks sellise orientatsiooni avaldumise vormiks on ka huvi võõrkeelte õppimise vastu (vt ka ptk 5). Seos kultuurilise ressursiga näitab, et sellise kultuurilise avatuse tagamaad võivad suuresti peituda kultuuriliselt rikkas koduses sotsialiseerumiskeskkonnas.

Joonis 6.1. Kultuuriline kapital keelerühmades (kapitali keskvärtus, maksimaalseks väärtuseks koondindeksil 5, teistel 4)

Kultuurilise kapitali erinevus võõrkeelte indeksi lõikes puudus vaid kultuuritegevuse korral. Seose puudumine võib siin olla seletatav mitmete tegevuste suhtelise spetsiifilisusega, mille harrastamine ei pruugi olla niivõrd regulaarne tegevus, vaid sõltuv pigem konkreetsetest huvialadest teatud eluetapil (*ilukirjanduse lugemine, joonistamine, teatris käimine*). Kuigi ka võõrkeelte aktiivne oskus ning huvi selle vastu võib eri eluperioodidel olla erinev, paraneb passiivne keeleoskus taas aktiivseks vastavasse keelekeskkonda sattudes.

Tabel 6.1. Kultuurilise kapitali seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse / kasutamisega (multinomiinalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq 0.01$)

	Kultuurilise kapitali indeks	Kultuurihuvi indeks	Kultuuritegevuse indeks	Kultuuriresursi indeks	KOKKU
Keele oskus ja kasutamise ulatus	+	+		+	3
Rahvus		+		+	2
Vanus	+			+	2
Sugu	+	+			2
Haridus	+	+		+	3
Sissetulek					0

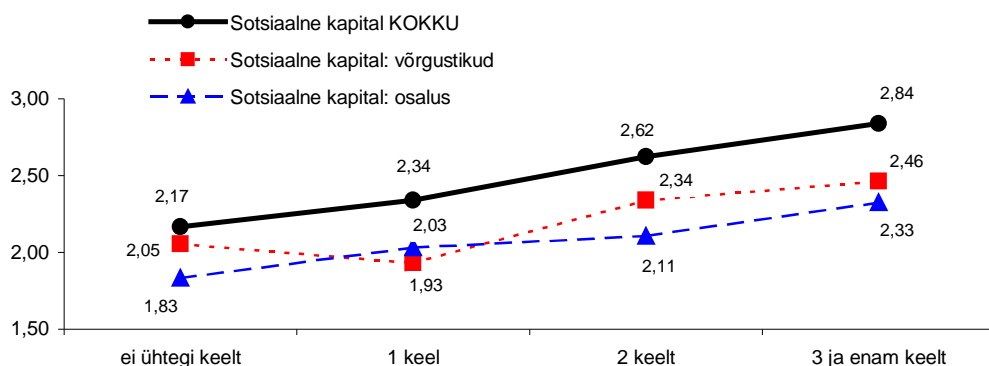
Tabelis 6.1. esitatud multinomiinalse regressiooni tulemused võimaldavad meil seost kultuurilise kapitali ning võõrkeelte vahel veelgi enam täpsustada, elimineerides teiste sotsiaaldemograafiliste tunnuste mõju seosele. Tunnuste “puhast” mõju kultuurilisele kapitalile tähistavad tabelis plussid (+) ning seoste arvu konkreetsete tunnuste lõikes näitavad nende plusside summad. Tabelist võib välja lugeda, et joonisel 6.1. kirjeldatud seos kultuurilise kapitali ja võõrkeelte vahel on “tegelik”, st pole mõjutatud kolmandate tunnuste mõjust sellele seosele. Cramer’i V väärtus 0.3 lubab nimetada sellist seost tugevaks. Võõrkeelte mõju ületab siin seoste arvu järgi isegi objektiivsed tunnused nagu emakeel, vanus ning sugu. Üldiselt ennustavad suuremat kultuurilist kapitali tunnused sugu (*naised*), rahvus (*eestlased*), vanus (*nooremad*), haridus (*kõrgem haridus*).

Seega on võõrkeelte oskuse ja kasutamise korral tegemist vaieldamatult ühe olulise kultuurilise kapitali osaga, aga ka selle teisi osakomponente suurendava faktoriga. Tulemused väljendavad võõrkeeltega kaasnevat teatud harjumuslikku elustiili, mis viib tänu kodusele kultuuriliselt rikkale sotsialiseerumiskeskkonnale suuremale kultuurilisele mitmekülgsusele ja avatusele.

6.2. Sotsiaalne kapital

Bourdieu defineerib sotsiaalset kapitali kui “indiviidi või grupi tegelike või virtuaalsete ressursside summat, mis seisneb vastupidavas, rohkem või vähem institutsionaliseeritud suhete võrgustikus, põhinedes vastastikustel tutvustel ja tunnustamistel”. Teine tuntuim sotsiaalse kapitali teoreetik on Robert Putnam, kelle käsitluses viitab sotsiaalne kapital sellistele sotsiaalse organiseerituse omadustele nagu usaldus, normid, võrgustikud, mis võivad tõsta ühiskonna efektiivsust sellega, et vahendavad koordineeritud tegevust (*ibid*).

Uurimuses “*Mina. Maailm. Meedia*” arutati sotsiaalset kapitali kahe koondindeksi alusel: sotsiaalse võrgustiku ja sotsiaalse osaluse indeks. Sotsiaalse võrgustiku kapitali indeks koosnes omakorda alaindeksitest: võrgustikuline kuuluvus (nt *ühtekuuluvustunne töökaaslastega, sarnaste eelistuste alusel* jms), isiklikud kontaktid (erinevate maadega nt *Poola, Holland, Jaapan*), nõu küsimine (*Kuivõrd sageli pöörduvad kaaslased, tuttavad, pere liikmed Teie poole nõu ja arvamuse küsimiseks?*). Sotsiaalse osaluse kapitali indeks koosnes omakorda alaindeksitest: usaldus (*kas enamikke inimesi tuleks täielikult või üldiselt usaldada*), organisatsioonides osalemine (nt *üürnike ühendused, heategevuslikud ühendused* jms), valimistel osalemine, poliitiline osalus (nt *osalemine valimistel, kõnekoosolekutel, allkirjade kogumisel; usaldus valitsuse, ajalehtede vastu* jms).

Joonis 6.2. Sotsiaalne kapital keelerühmades (keskmine 5-pallisel skaalal)

Joonisel 6.2. on välja toodud seosed võõrkeeltega nii sotsiaalse kapitali koondindeksi kui ka kahe alaindeksi lõikes. Tulemused näitavad seost sotsiaalse kapitali ja võõrkeelte oskuse/kasutuse vahel, seda nii võrgustikulise kui osaluse kapitali alaindeksite korral. Võõrkeelte oskuse seos võrgustikulise kapitaliga näitab, et võõrkeelte oskusega suureneb gruppide arv, millega tuntakse ühtekuuluvustunnet. Teisalt näitab see ka võõrkeele oskajate kõrgemat positsiooni nendes võrgustikes, st teised grupiliikmed küsivad neilt sagedamini nõu. Kuigi jooniselt ilmneb võrgustikulise sotsiaalse kapitali langus 1 võõrkeele korral, pole selline langus statistiliselt oluline.

Seos osaluse kapitaliga näitab juba käesoleva aruande 2. peatükis kirjeldatud võõrkeelte oskusega kaasnevat ühiskondlikku aktiivsust. Analüüs rahvuse lõikes näitab venekeelsel elanikkonnal siin seose puudumist, st üldine sotsiaalne osalus on üldvalimiga võrreldes suhteliselt madalal, kuid keelest sõltumatuna ühtlasel tasemel.

Tabel 6.2. Sotsiaalse kapitali seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse / kasutamisega (multinominaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq 0.01$)

	Sotsiaalne kapital KOKKU	Sotsiaalne kapital: võrgustikud	Sotsiaalne kapital: osalus	KOKKU
Keele oskus ja kasutamise ulatus	+	+		2
Rahvus	+	+	+	3
Vanus	+	+	+	3
Sugu				0
Haridus	+		+	2
Sissetulek				

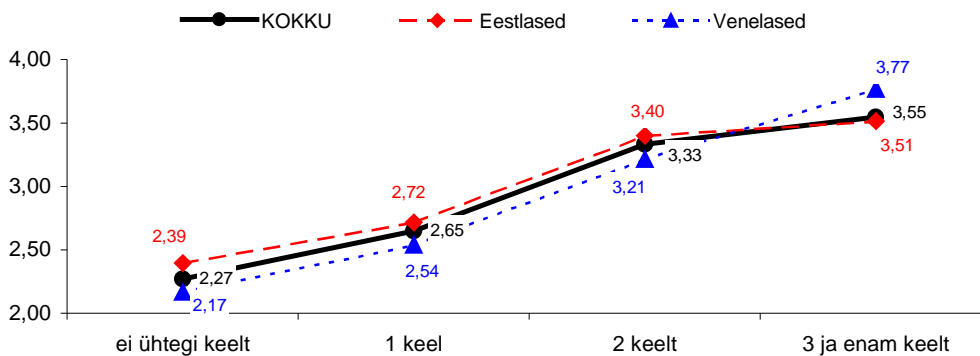
Tabelis 6.2. esitatud multinominaalse logistilise regressiooni alusel võime väita, et seos võõrkeelte ning osaluse kapitali vahel on “näiline” ehk teisisõnu tekitatud siin rahvuse mõjust. Võrgustikulist kapitali mõjutab võõrkeelte oskus aga statistiliselt oluliselt, kuid siiski mõnevõrra nõrgemini kultuurilise kapitali puhul (Cramer’i $V=0.15$). Ka siin näitab analüüs sotsiaaldemograafiliste tunnuste mõju võrgustikulisele sotsiaalsele kapitalile, st kõrgema kapitaliga on eestlased, vanemad ning kõrgemalt haritud.

Üldiselt oli uurimuses “*Mina. Maailm. Meedia*” oli sotsiaalne kapital oma iseloomult kõige problemaatilisem ja ka kõige raskemini mõõdetav. Sellele vaatamata lubavad seoseanalüüsi tulemused võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatusega kinnitada väidet, et võõrkeelte oskus võimaldab ressursi näol suurendada sotsiaalsete võrgustike toimivust. Seda nii vahendina, nt inglise keele oskus võimaldab osaleda rahvusvaheliste liitude tegevuses, aga ka sümbolina, nt osalemise kaudu saadava positiivse identiteediga ning turvatundega.

6.3. Majanduslik kapital

Kuna Bourdieu võttis kultuurilise, sotsiaalse ja sümbolilise kapitali mõiste oma analüüsis kasutusele vastandusena tavaliselt kasutatavale majanduslikule kapitalile, siis ei anna ta viimase kohta kuigi selget määratlust. Üldiselt on majanduslik kapital tema jaoks ratsionaalselt hallatav, nagu seda on üks selle peamisi ühismõõdustajaid, raha, mis teeb selle kapitalivormi suhteliselt kergesti arvatavaks ja ennustatavaks. Bourdieu jaoks on majanduslik kapital ennekõike finantsressursid, kuid nagu muudki kapitalid, peab see olema tunnustatud kui väärtust omav, nii et seda saab vahetada ja sellega saab kaubelda (*ibid*).

Uuringus “*Mina. Maailm. Meedia*” loobuti püüdlusest väljendada majanduslikku kapitali rahasummana ja püüti seda iseloomustada vahetusväärtuste kogumina. Majandusliku kapitali indeksi aluseks olid vastused küsimusele, kuivõrd vastajal, tema perel jätkub raha erinevateks väljaminekuteks. Uuringus ei kasutatud kuusissetulekut pereliikme kohta majandusliku kapitali indikaatorina, sest sissetulek ei näita alati inimeste reaalseid võimalusi majanduslikul väljal. Kinnisvara ja auto omamist peeti indikaatoritena samuti ebaotstarbekaks, kuna nõukogude aeg ja sellele järgnenud iseseisvusaja algusperiood, mil inimesed said erastada neile varem riigi poolt eraldatud elamispindu, on Eesti ühiskonna majandusvälja kinnisvara osas korratuks jätnud. Raha jätkuvuse uurimiseks oli ankeedis loetletud 23 kaupa ja teenust ning indeksis läksid arvesse vastused *Üldiselt jätkub* (2 punkti) ja *Mõnikord jätkub, mõnikord mitte*. Indeks lühendati normaaljaotusele lähedaselt 5-pallisele skaalale (*ibid*).

Joonis 6.3. Majanduslik kapital keelerühmades (keskmine)

Joonisel 6.3. on esitatud majandusliku kapitali ja võõrkeelte oskuse/kasutuse vahelised seosed eestlaste ja venelaste puhul eraldi. Üldiselt suureneb siin mõlemal rahvusgrupil iga järgneva keele oskusega hüppeliselt ka majanduslik kapital. Kui 2 keele oskuse korral on eestlaste ja venelaste majanduslik kapital üsnagi sarnane, on kolmanda ja enama keele oskusega saadav majanduslik kasu venelastel eestlastest veelgi suurem. Kuigi ka ühe keele oskuse korral pole majanduslik kapital olematu, on see oluliselt väiksema kahe ja enama keele oskajate hulgas. Seos võõrkeelte ja majandusliku kapitali vahel võib siin olla tõlgendatav kui suurema keeleoskusega kaasnev võimalus paremini tasustatavaks tegevusalaks, nt juht, keskastme spetsialist vms (vt ka ptk 2).

Multinomiinalse logistilise regressiooni tulemused tabelis 6.3. võimaldavad analüüsida, kuivõrd võõrkeeled üksi, ilma teiste sotsiaal-demograafiliste tunnuste mõjuta on seotud majandusliku kapitali määraga. Tabelist ilmneb, et võõrkeelte oskus ja kasutamise ulatus ei

mõjuta otseselt majandusliku kapitali määra. Joonisel 6.3. kirjeldatud seosed on tingitud eelkõige rahvusest (venelastel suurem hinnanguline kapital), vanusest (noorematel suurem), soost (meestel suurem). Tabelis on ära toodud ka teised majanduslikku edukust hindavad või säästvusele suunatud indeksid. Seose olemasolu märgivad pluss-märgid tabelis näitavad, et võõrkeelte oskus mõjutab siin aktiivsust lisateenistuse hankimisel, ettevõtlikkust, tarbimislikku ükskõiksust ning kinnisvara omamist. Seega on võõrkeelte oskuse mõju majanduslikule kapitalile pigem kaudne. Kaudse tugeva seose olemasolu kinnitavad ka statistilised seosekordajad (Cramer'i $V=.3$), mis on sarnane võõrkeelte ja kultuurilise kapitali seostele.

Tabel 6.3. Majandusliku kapitali seos sotsiaal-demograafiliste tunnuste ja võõrkeelte oskuse / kasutamise (multinomiaalse logistilise regressiooni tulemused, + seose olemasolu nivool $p \leq .01$)

	Majanduslik kapital	Aktiivsus lisateenistuse hankimisel	Ettevõtlikkus	Rahaline jõukus	Rahapuudus	Tarbimislik ükskõiksus	Kinnisvara omamine	KOKKU
Keele oskus ja kasutamise ulatus		+	+			+	+	4
Rahvus	+			+	+	+		4
Vanus	+	+	+	+	+	+	+	7
Sugu	+	+		+	+		+	5
Haridus	+	+	+	+		+		5
Sissetulek	+		+	+	+		+	5

Kokkuvõttes, kuigi erinevad kapitaliliigid on omavahel seotud, on võimalik öelda, et majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise kapitali näol on selgelt tegemist eri liiki ressursidega. Algtunnuste koondamine indeksiteks ja koondindeksiteks võimaldab välja tuua erinevate rahvarühmade erinevaid positsioone majanduslikul, sotsiaalsel ja kultuurilisel väljal (*ibid*).. Üheks selliseks kultuurilise välja vormiks on võõrkeelte oskuse ja kasutamise ulatus. Läbiviidud analüüs näitab, et suurema võõrkeelte oskusega kaasnevad kõrgem kultuuriline ning sotsiaalne kapital. Mõju majanduslikule kapitalile on siin kaudne, st eelkõige suurendades sotsiaalset aktiivsust lisateenistuse hankimisel.

Kokkuvõte

Üldiselt on Eesti keeleruum siirdeperioodil tuntavalt avardunud. Nõukogude võimu ajal peamiselt kasutusel olnud eesti ja vene keelele on lisandunud inglise, soome, saksa jt võõrkeelte oskus. Keelelis-kommunikatiivne kapital on tugevasti seotud inimeste sotsiaalse integratsiooni, mobiilsuse ja kohanemisvõimega.

Keeluskus ja kasutamine – üldandmed

Inglise keelt oskab vähemalt passiivsel tasemel ligikaudu 70% eesti elanikest: ¼ eestlastest ning 2/3 venekeelsest elanikkonnast. Inglise keele oskus on siirdeperioodi jooksul ligi 2 korda kasvanud ning seos keele oskuse ja kasutuse vahel on väga tugev – õpitu realiseeritakse suhtluses, meedia jälgimises jm tegevustes. Suurema kasutuskogemusega on nooremad vanusrühmad.

Eesti keelt võõrkeelena oskab vähemalt passiivsel tasemel peaaegu kogu Eesti venekeelne elanikkond, aktiivsel tasemel (enesehinnanguliselt ja kasutussageduse järgi) ligikaudu ¾ . Nooremates vanusrühmades on eesti keele oskus parem ja kasutussagedus suurem. Samas on seos keele oskuse ja kasutuse vahel nõrgem kui inglise keele puhul, st õpitud keelt kasutatakse tagasihoidlikult või vaatamata sagedasele kasutusvajadusele ei osata keelt piisaval tasemel.

Soome keelt oskab vähemalt passiivsel tasemel iga teine Eesti elanik. Eestlaste seas on soome keele aktiivseid kasutajaid rohkem (ligi 60%) keelekogemus on vanusrühmiti võrdsemalt jagunenud võrreldes inglise keelega.

Saksa keelt oskab passiivsel tasemel umbes 40% eesti elanikest, rahvus- ja vanusrühmade vahel on erinevused tagasihoidlikumad kui inglise keele puhul. Seos keele oskuse ja kasutuse vahel on nõrgem st oma oskuste realiseerimiseks on vähem võimalusi kui inglise keele puhul.

Prantsuse keelt oskab passiivsel tasemel 4% Eesti elanikest.

Vene keelt võõrkeelena oskab passiivsel tasemel peaaegu kõik eestlased, kuid aktiivsel tasandil ligikaudu 60%. Aktiivne vene keele oskus väheneb nooremates vanusrühmades.

Üldise võõrkeelte oskuse ja kasutussageduse põhjal võib eesti elanikkonna jagada 4 rühma:

- monokeelsed - ei oska/ kasuta ühtki võõrkeelt 14%
- ühe võõrkeele oskajad/kasutajad 34%
- kahe võõrkeele oskajad/ kasutajad 30%
- kolme või enama võõrkeele oskajad/kasutajad 22%.

Monokeelsed (14 %). Keskmisest suurem osakaal venekeelsetel, Vene kodakondsusega või kodakondsuseta inimestel. Rühma kuulub keskmisest rohkem naisi, vanemaelisi, keskmisest väiksema sissetulekuga inimesi.

Ühe võõrkeele oskajad / kasutajad 34%. Rahvuseline ja sooline proportsioon vastab eesti keskmisele. Keskmisest väiksem kõrgharidusega ja keskmisest suurem keskharidusega inimeste osakaal. Rühma kuulub keskmisest rohkem väiksema sissetulekuga inimesi.

Kahe võõrkeele oskajad/ kasutajad 30%. Rahvuseline ja sooline proportsioon vastab eesti keskmisele. Keskmisest suurem nooremate vanuserühmade (15-29), kõrgharidusega inimeste osakaal.

Kolme või enama võõrkeele oskajad / kasutajad 22%. Keskmisest suurem osakaal eestlastel, meestel, noorematel vanuserühmadel (15-29), kõrgharidusega inimestel. Rühma kuulub keskmisest rohkem suurema sissetulekuga inimesi.

Võõrkeelte oskus ja kasutus rahvarühmades

Üldtendentsina võib välja tuua, et keelteoskus mängib hariduse, põlvkondade, materiaalsete võimaluste ja linna–maa dimensioonis küllalt olulist eristavat rolli.

Eestlased hindavad ka oma inglise jt võõrkeelte oskust kõrgemalt kui Eesti venelased. Vahe eri generatsioonide võõrkeeleoskuses siin siiski märkimisväärne. Kõigi võõrkeelte puhul ilmnevad analoogsed seosed: võõrkeelte oskus on parem ja kasutus aktiivsem meeste, kõrgema haridustaseme ning sissetulekuga inimeste seas.

Üldiselt on Eesti keeleruum muutunud sisuliselt kolmkeelseks – televisiooni, Interneti, tarbimiskultuuri kaudu on lisandunud inglise keel. Eesti keele sotsiaalne tähendus on Eesti siirdeperioodi teisel kümnendil mõnevõrra muutunud suurema rakendamise tõttu igapäevastes situatsioonides. Samas hakkab noorem venekeelne generatsioon tõenäoliselt selgemini teadvustama oma valikuvõimalusi ja vabadust kasutada suhtluses inglise vm võõrkeelt peale eesti keele.

Võõrkeelte oskuse seos majandusliku konkurentsivõime, mobiilsuse ja sotsiaalse integratsiooniga

Osalus tarbimis- ja meediakultuuris on Eesti elanike praktikates juba praegu mitmekeelne. Kahe ja enama võõrkeele oskuse/kasutamine on seotud tööle orienteeritud kultuurilembese, uue meedia ja seltsielukeskse elulaadiga. Mitme võõrkeele oskuse/kasutusega on sageli seotud ka huvi majandus- ja tehnikatemaatika vastu, meelelahutuse vastu, samuti popkultuurikeskne tarbimine. Seega võõrkeelte oskus soodustab teatud elulaaditüübi ja kultuuritarbimise tüübi kujunemist. Võõrkeeli mitte oskavad või üht võõrkeelt oskavad inimesed on sagedamini passiivse või kodukeskse traditsioonilise elulaadi ning kultuuritarbimisega. Kõiki eluvaldkondi hõlmav passiivsus on otseselt toetatud keelelis-kommunikatiivse kapitali vähesusest. Suurema võõrkeelte oskusega rühmad osalevad aktiivsemalt kultuurilises taastootmises.

Parem võõrkeelte oskus/laialdasem kasutus on seotud suurema ettevõtlikkuse ning majanduslikku toimetulekuga nii eestlaste kui ka venelaste seas. Majanduslik aktiivsus on arvatavalt tinginud vajaduse keelt omandada ja võimaluse seda praktiseerida ning suuremad sissetulekud annavad omakorda võimaluse täiendavalt keeli õppida. Laienenud rahvusvahelise ruumi tõttu kasvanud vajadus võõrkeelte oskuse järele ja annab paremad võimalused karjääri tegemiseks spetsialisti, kontoriametniku, teenindajana. Seega võiks võõrkeelte õpetus suurendada inimeste konkurentsivõimet ning ühiskonna majanduslikku sidusust. Võõrkeelte oskuse/kasutusega suureneb ka indiviidide majanduslik kapital.

Kolmanda ja enama keele oskusega saadav majanduslik kasu venelastel eestlastest veelgi suurem.

Võõrkeelte oskus/kasutus on seotud ühiskonnaelus osalusega. Mitme võõrkeele oskus/kasutus on seotud kõrgema nn võrgustikulise sotsiaalse kapitalile, st kõrgema kapitaliga e. suhtekapitaliga. Näiteks kuuluvad mitme võõrkeele oskajad sagedamini ühiskondlikesse oragnisatsioonidesse/ühendustesse (spordi noorte-, haridus-, teadus-, heategevuslikud, eriala-, harrastuslikud ühendused). Võõrkeelte oskus suurendab sotsiaalsete võrgustike toimivust nii vahendina (nt inglise keele oskus võimaldab osaleda rahvusvaheliste liitude tegevuses) aga ka sümbolises mõttes (nt osalemise kaudu saadava positiivse identiteedi ning turvatunne).

Mitmekesisem võõrkeelte oskus ning kasutus on seotud ka suurema sotsiaalse usaldusega. Monokeelsed usaldavad harvemini nii riiklike institutsioone kui ka meediat. Üht või enamat võõrkeelt oskavaid inimesi iseloomustab mõnevõrra enam keskmine usalduse määr. Kaht või enamat võõrkeelt oskajate rühmades on suurem üldine usalduslikkus, kuid ka usalduslikkus riiklike institutsioonide ning meedia vastu. Eriti tugevasti avaldab usalduslikkuse kasvule mõju mitme võõrkeele oskus Eesti venekeelse elanikkonna seas (tõenäoliselt tänu paremale juurdepääsule eestikeelsele meediale, poliitikale ja kultuurile).

Võõrkeelte suurem oskus ning kasutamise ulatus laiendab pan-regionaalset kuuluvustunnet: enda identifitseerimist põhjamaalase, eurooplasena. Samas lükkab analüüs lükkab ümber teesi, et laiemate kultuuriliste identiteetide tekkega “lahustub” oma keelelis-kultuuriline identiteet. Enamate keelte oskamine ning seeläbi ka erinevate meedia jms ruumide tarbimine, kontaktide omamine jms võib etno-kultuurilist identiteeti pigem toetada. Kuna identiteet tekib suures osas enda võrdlemisel teistega, suurendab keelte oskus võrdluse võimalust ja seeläbi tugevdab unikaalset enesemääratlust. Võõrkeelte laialdasem oskus võimaldab arendada isiksuslikku tolerantsust ning avatust kultuuriliste erinevuste suhtes. Peale Eesti liitumist Euroopa Liiduga ning sellega kaasneva tööjõu vaba liikumisega on meediakanalites palju poleemikat tekkinud võimalik “ajude äravool”. Käesoleva analüüsi tulemusel suurem võõrkeelte oskus migratsioonipotentsiaali kasvu ei kinnitanud.

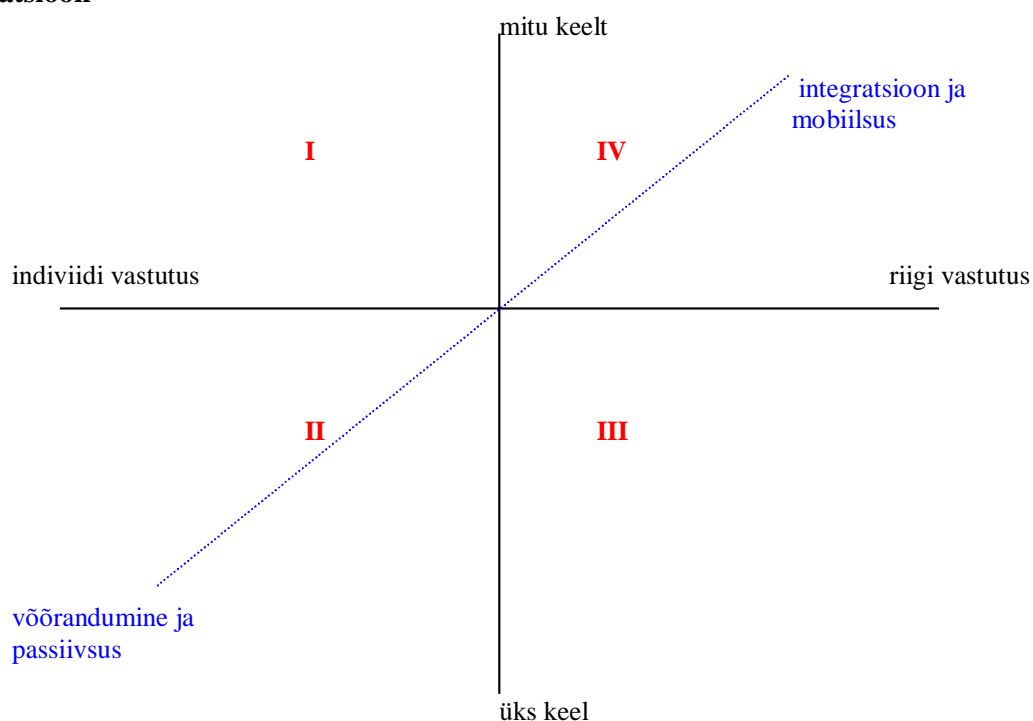
Keelestrateegia võimalikud sihtrühmad

Järgnevalt on visandatud võõrkeele õppe strateegia võimalikud sihtrühmad kolmes dimensioonis:

- keel (mitu *versus* üks või mitte ühtegi keelt);
- vastutus (riik *versus* indiviid);
- integratsioon ja mobiilsus (selle olemasolu *versus* võõrandumine).

Selliste lihtsustatud dimensioonide omavaheliste kombinatsioonide tulemusena eristuvad neli võimalikku strateegiat, mis eksisteerivad ka Eesti erinevates vanuselistes jms gruppides:

Võõrkeelte õppe strateegiad kolme dimensiooni lõikes: keelte arv, vastutus ja integratsioon

I mitmekeelsed integreeritud ja mobiilsed iseõppijad

Läbiviidud analüüsi põhjal moodustavad sihtrühma “tuuma” 30-40-aastased elanikud, kelle esimese (või ka teise) keele õpe toimus nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis, kuid järgnevaid keeli on õpitud täiendavaid ressursse nõudva täiendkoolituse vormis. Grupi sotsiaalne integreeritus ning mobiilsus sõltub paljuski võõrkeelte oskusest ja kasutussuutlikkusest, kuna juba saavutatud ühiskondlikku positsiooni ja toimetulekut on vajadus keeleõppe läbi kindlustada. Neile tuleks suunata eeskätt instrumentaalselt orienteeritud (töö-, uue meedia kasutusega seotud) keelelise täiendõppe programmid.

II ükskeelsed võõrandunud potentsiaalsed võõrkeele õppijad.

Grupi “tuumaks” on keskealised või vanemad eestlased, kelle peamine keeleõpe ja selle rakendus piirdub nõukogude ajal omandatud vene keelega. Kuigi teiste keelte algteadmine

võib neil olemas olla, ei pruugi see reaalsuses avalduda varasemate vähete praktiseerimisvõimaluste tõttu suletud ühiskonnas. Avanenud piiride, globaalsete meediakanalite jms tingimustes võidakse tunnetata kohanemiskursi ja võõrandumist. Nende puhul oleks inglise jt võõrkeelte (täiend)õpe eeskätt suunitletud hirmu ning võõristustunde vähendamisele ning osalussoovi tekitamisele kaasaegses meediaruumis, poliitikas, kultuurielus ja organisatsioonides.

III ükskeelsed võõrandunud potentsiaalsed eesti keele õppijad.

Antud sihtrühma “tuuma” moodustavad vanemad venekeelsed inimesed, kelle võõrkeelte õppe motivatsioon ning rakendusvõimalused on piirdunud valdavalt eesti keele kui võõrkeelega. Nende puhul võiks eesti jt võõrkeelte (täiend)õpe kanda eeskätt üldisema sotsiaalse integratsiooni / võõrandumise vähendamise ülesannet: et monokeelsus ei takistaks (muude tegurite hulgas) osalemast kaasaegses eestikeelses meediaruumis, organisatsioonides jm.

IV mitmekeelsed integreerunud riigi kulul õppijad.

Selle grupi loob praeguse riikliku õppekava edukas rakendamine ning kooli õppekava võõrkeeli puudutava osa süstemaatiline läbimõtlemine. Teisalt annab riiklik õppekava koolile suhteliselt suure vabaduse eelkõige B ja C võõrkeele õpetamisel. Ohuks võib kujuneda koolipoolne väike valikuvõimalus ja surve võõrkeele õpetamiseks vabahariduse vormis ja lapsevanema materiaalsete ressursside toel. Võõrkeelte strateegia selle rühma puhul peaks olema suunatud mitme võõrkeele heatasemelisele oskusele ja mitmekesisele kasutusele, eesmärgiga tasandada sotsiaalset kihistumist ja toetada edukat toimetulekut.

Üldiselt – ühtlane, mitmekesine ja laialdane võõrkeelte oskus / kasutus...

.... loob paremad eeldused kujundada Eesti riigiga seotud identiteet läbi võrdse võõrkeelte õppe koolides, sõltumatusena õpilaste vanemate erinevatest sotsiaalsetest näitajatest;

.... leevendab võõrandumist ning tugevdab sotsiaalset sidusust (pidurdab võõrkeelte oskuse mõju kui mõtteliste sotsiaalsete hierarhiate kujundamisel);

....annab parema potentsiaali elanike sotsiaal-psühholoogiliseks toimetulekuks ühiskondlike murrangute mõjul toimunud muutustega isiklikus elus;

....loob teiste faktorite kõrval soodsad tingimused majanduslikuks aktiivsuseks ja mobiilsuseks (ühelt ametipositsioonilt teisele liikumiseks).

Viidatud kirjandus

- Fuss, D, Boehenke, K. (2004). Doing Europe. Languages, Travel and Mobility. Research briefing 4, juuli 2004. www.sociology.ed.ac.uk/youth/
- Kalmus, V, Vihalemm, T. (2004). Eesti siirdekultuuri väärtused. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 31-44.
- Lauristin, M. (2004a). Hinnang Eesti ühiskonnas toimunud muutustele. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 231-250.
- Lauristin, M. (2004b). Eesti ühiskonna kihistumine V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 251-288.
- Lauristin, M. Vihalemm, P. (2004). Sissejuhatus: Uurimuse *Mina. Maailm. Meedia* metodoloogias ja tähendusest. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 23-30.
- Lõhmus, M, Salupere, R., Lauristin, M. (2004). Inimesed kultuuriväljal: aktiivsus ja eelistused. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 97-130.
- Nigul, A. (2004). Elulaad Eestis. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 83-96.
- Pruulmann-Vengerdeldt, P. (2004). Kultuuriline, sotsiaalne ja majanduslik kapital: Eesti inimeste ressursid erinevates eluvaldkondades. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 217-230.
- Raudsaar, M., Kasemets, A. (2004). Eesti osalusdemokraatia proovikivi: poliitiline aktiivsus ja usaldus. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 165-182.
- Segalowitz, N. (1977). Bilingualism and social behaviour, W.H. Coons, D.M.Taylor & M. A. Tremblay (toim). *The individual, language and society in Canada*, The Canada Council, Ottawa.
- Sztompka, P. (2004). The Trauma of Social Change. A Case of postcommunist Societies. Kogumikus Alexander, J.C., Eyerman, R., Giesen, B. Smesler, N.J. & Sztompka, P. (toim) *Cultural Trauma*. Berkeley: University of California Press.
- Taylor, D.M.(1977). Bilingualism and intergroup relations. P.A. Hornby (toim) *Bilingualism: Psychological, social and educational implications*, New York: Academic Press

Titma, M. (toim) (2002). 30- ja 50-aastaste põlvkonnad uue aastatuhande künnisel, Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vihalemm, P. (2004). Maailm Eestist väljaspool: kogemus ja kontaktid, huvid ja hoiakud. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 75-82.

Vihalemm, P., Lõhmus, M., Jakobson, V. (2004). Ühiskond meediaruumis: traditsiooniline meedia. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 131-164.

Vihalemm, T., Masso, A.(2004). Kollektiivsed identiteedid siirdeaja Eestis. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 45-56.

Vihalemm, T. Masso, A., Vihalemm, P. (2004). Eesti kujunev keeleruum. V.Kalmus, M.Lauristin, P.Pruulmann-Vengerdeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 57-74.

Vihalemm, T. (1999). Estonian language competence, performance and beliefs on acquisition among the Russian-speaking inhabitants of Estonia 1989-1995, *International Journal of Sociology of Language*, issue 139, 69-85.

Vihalemm, T. (2002). Eesti keele roll kultuuridevahelises kommunikatsioonis. Valk, A. (toim). *Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 246-261.

Vihalemm, T. (1992). Keelesituatsioonist Eesti meditsiiniastutustes, *Eesti Arst*, nr 5, 343-348 ja nr 6, 419-423